

*ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ
(ਭਾਰਤ)*

GOVERNMENT OF PUNJAB
(INDIA)

*ਪੰਜਾਬ
ਵਿਚ
ਲੇਖਾ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ*

FARM ACCOUNTS
IN
PUNJAB

2008-2009

*ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ*

ECONOMIC ADVISER TO GOVERNMENT OF PUNJAB
CHANDIGARH

ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ

ECONOMIC AND STATISTICAL ORGANISATION, PUNJAB

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੰ: 925

Publication No 925

*ਪੰਜਾਬ
ਵਿਚ
ਲੇਖਾ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ*

**FARM ACCOUNTS
IN
PUNJAB**

2008-2009

*ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ*

**ECONOMIC ADVISER TO GOVERNMENT OF PUNJAB
CHANDIGARH**

PREFACE

The study of 'Farm Accounts in Punjab' was first started in the year 1923-24 by the Advisory Board of Economic Inquiry, Punjab with its head office at Lahore. After the partition of the country this office was shifted to Ludhiana. Later on the Board of Economic Inquiry was dissolved and merged with Economic and Statistical Organisation, Punjab with its head office at Chandigarh. The present publication is 57th in the series since 1947 and 39th after the re-organisation of the State in 1966.

The report 'Farm Accounts' for the year 2008-09 is based on data collected from 158 cultivators (77 tractors operated, 77 semi-mechanised and 4 bullock operated holdings). The main objective of the study is to assess yearly income and expenditure of the cultivators in the State.

The Farm Accounts study was originally confined to bullock operated holdings in the State. Since tractors have become a major source of farm power hence the coverage of this study was extended to tractor operated holdings from 1971-72 to make it more realistic. However, in 1994-95 it was observed that majority of bullock operated holdings have supplemented their agricultural operations by tractor cultivation (semi-mechanised) either through hiring or by borrowing tractor facilities. The additional information regarding semi-mechanised holdings has been given in Chapter V.

The report has been divided into VII Chapters. Chapters I to IV deal with the study of tractor operated holdings. In Chapter V, economy of semi-mechanised holdings and in Chapter VI, economy of bullock operated holdings has been discussed. Chapter VII is related to the comparative study of all types of holdings.

The data given in this publication is of great use to planners, researchers, legislators and various other government and non-government institutions. This publication is also demanded by other States and SAARC countries. The publication 'Farm Accounts in Punjab' is, therefore, a very important publication as it depicts latest comprehensive and reliable facts about the economic position of the cultivators of Punjab.

I am thankful to Dy. Economic and Statistical Advisers and their staff posted at districts and at block level who helped in supervising and recording of data by the cultivators. Acknowledgement is also made for the co-operation extended by selected farmers for maintaining day-to-day operational and other records of their farms.

The report has been prepared under the supervision and able guidance of, Sh. Tirath Singh, Joint Director, and Sh. Gurdip Singh, Research Officer. Acknowledgement is also made to the work done by Smt. Urmila Devi, Smt. Harbhajan Kaur S.A and Smt. Simarjit Kaur, Sukhwinder Singh Investigators for checking the field data, its compilation and tabulation and for preparing report.

Chandigarh
Dated : 25.2.2011

M L Sharma
Economic Adviser Govt. of Punjab

ਮੁੱਖ ਬੰਧ

ਬੋਰਡ ਆਫ ਇਕਨਾਮਿਕ ਇਨਕੁਆਰੀ ਨੇ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1923-24 ਵਿਚ 'ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਦਫਤਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੋਰਡ ਆਫ ਇਕਨਾਮਿਕ ਇਨਕੁਆਰੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਾਲ 1947 ਤੋਂ ਲੜੀ ਵਿਚ 57ਵੀਂ ਅਤੇ 1966 ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 39ਵੀਂ ਹੈ।

ਸਾਲ 2008-2009 ਦੀ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਰਿਪੋਟ 158 ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ, (77 ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ, 77 ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ 4 ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ) ਸਬੰਧੀ ਇਕੱਤਰ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਰਿਪੋਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਰਾਜ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਧਿਐਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਟਰੈਕਟਰ ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ 1971-72 ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸਦਾ ਫੈਲਾਓ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤਕ ਵੀ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸਾਲ 1994-95 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਲੋਂ ਟਰੈਕਟਰ ਕਿਰਾਏ ਉਤੇ ਜਾਂ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਭਾਗ 5 ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਰਿਪੋਟ 7 ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਗ 1 ਤੋਂ 4 ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਗ 5 ਵਿਚ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਭਾਗ 6 ਵਿਚ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਗ 7 ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਡੈਟਾ, ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰਾਂ, ਬੋਰਡ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨਕਾਰਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਤੈਨਾਤ ਉਪ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਅਮਲੇ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੰਕੜੇ ਭਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਪ੍ਰੋਫਾਰਮਿਆਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਹਰ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ।

ਇਹ ਰਿਪੋਟ ਸ਼੍ਰੀ ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ, ਮੀਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਖੋਜ ਅਫਸਰ ਜੀ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਅਤੇ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਅਧੀਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਡੈਟੇ ਨੂੰ ਚੈੱਕ ਕਰਨ, ਉਸਦੇ ਸੰਕਲਨ ਤੇ ਟੈਬੁਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰਿਪੋਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਉਰਮਿਲਾ ਦੇਵੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਹਰਭਜਨ ਕੌਰ ਅੰ ਸ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਇਨਵੈਸਟੀਗੇਟਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾਯੋਗ ਹੈ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਮਿਤੀ 25.2.2011

ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ,
ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

CONTENTS

Chapter	Particulars	Page No.
Introduction	General, Importance, Objective, Scope and Coverage, Concepts and Definitions, Harvest Prices.	1-6
	Economy of Tractor Operated Holdings	
Chapter-I	Particulars of Tractor Operated Holdings, System of Land Tenure, Irrigation, Cropping Pattern.	8-9
Chapter-II	Particulars of Tractors, Year of Purchase, Make, Capacity, Maintenance Cost, Utilisation, Hiring out.	10-13
Chapter-III	Economy of Tractor Cultivation and Holding Size Groups, Per Holding and per Hectare Cost of Production, Output and Net Income.	14-16
Chapter-IV	Economy of Tractor Cultivation in different Agricultural Zones, Land-Man and Land-Tractor ratio, Cropping Pattern, Out-turn, Gross Income, Expenditure and Net Income.	17-54
	Economy of Semi-Mechanised Holdings	
Chapter-V	Particulars of Semi-Mechanized Holdings, Intensity of Cropping, Percentage area under different Crops, Net Income, Cropping Pattern, Out-turn, Gross Income.	56-94
	Economy of Bullock Operated Holdings	
Chapter-VI	Particulars of Bullock Operated Holdings, Land-man and Land-bullock ratio, Intensity of Cropping, Labour input, Cropping Pattern, Out-Turn, Gross Income, Expenditure and Net Income.	96-109
	Economy of Bullock Operated, Semi-Mechanised and Tractor Operated Holdings - Comparison	
Chapter-VII	Comparative Study, Land-Man and Land-Bullock/Tractor Ratio, Intensity of Cropping, Cropping Pattern, Out-turn, Gross Return, Expenditure and Net Income.	111-115

ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਚੀ

ਅਧਿਆਇ	ਵੇਰਵਾ	ਪੰਨਾ ਨੰ:
ਭੂਮਿਕਾ	ਜਨਰਲ, ਮਹੱਤਵ, ਮੰਤਵ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ, ਧਾਰਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ ਕੀਮਤਾਂ	117-121
ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ		
ਅਧਿਆਇ-1	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਭੂਮੀ ਦੀ ਪੱਟੇਦਾਰੀ ਜਾਂ ਕਾਰਜਕਾਲ, ਸਿੰਜਾਈ, ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ	123-124
ਅਧਿਆਇ-2	ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਸਾਲ, ਮਾਰਕਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ, ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਖਰਚਾ, ਉਪਯੋਗਤਾ, ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇਣਾ	125-128
ਅਧਿਆਇ-3	ਟਰੈਕਟਰ ਖੇਤੀਕਰਣ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜੋਤ ਅਕਾਰ ਗਰੁੱਪ, ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟਰ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ, ਉਪਜ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ	129-132
ਅਧਿਆਇ-4	ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੇਤੀਕਰਣ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਭੌ-ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਭੌ-ਟਰੈਕਟਰ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ, ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ, ਉਪਜ, ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ	133-139
ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ		
ਅਧਿਆਇ-5	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਕਬਾ, ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ, ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ, ਉਪਜ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ	141-147
ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ		
ਅਧਿਆਇ-6	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਭੌ-ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਭੌ-ਬਲਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਲਾਗਤ, ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ (ਫਸਲ ਪੈਟਰਨ) ਉਪਜ, ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ	149-155
ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ		
ਅਧਿਆਇ-7	ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ, ਭੌ-ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਭੌ-ਬਲਦ/ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਅਨੁਪਾਤ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਫਸਲ ਪੈਟਰਨ ਉਪਜ, ਕੁੱਲ ਪੈਦਾਵਾਰ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ	157-162

INTRODUCTION

General :- The study of Farm Accounts and Family Budgets of selected cultivators in Punjab was started during the year 1923-24 by the Advisory Board of Economic Inquiry, Punjab which was a semi-official organisation with its head office at Lahore. After partition of the country in 1947 this office was shifted to Ludhiana. During 1971-72 the Government dissolved this Board and merged it with the Economic and Statistical Organisation, Punjab with its head office at Chandigarh. The present report is the 57th Publication since the partition of country and the 39th after the re-organisation of the state in 1966.

Importance: –The Farm Accounts study was originally confined to the bullock operated holdings in the State. But later on it was realised that for achieving higher levels of output in agriculture modern techniques of farming should be adopted. Mechanisation is an important part of this development programme aimed at boosting agricultural output. Tractor constitutes a tremendous source of farm power. It reduces the quantum of human and bullock labour and time span normally involved in various agricultural operations. As such it was thought desirable in 1971-72 to extend the coverage of the study to tractor operated holdings so as to make the study of Farm Accounts more realistic. In the year 1994-95 it was observed that majority of bullock operated holdings have supplemented their agricultural operations by Tractor cultivation (semi-mechanised) either through hiring or by borrowing tractor facilities. So in this publication additional information regarding semi-mechanised holdings has been given separately in Chapter V.

Objectives of Study: – The main objective of the study of bullock operated holdings is to assess the yearly income and expenditure of the cultivators in the state and to analyse the important changes which occurred in farming and affect the economic conditions of the farmers over a period of time.

(ii) To study the economics of those cultivators who supplemented their agricultural operation by using hired or borrowed tractors(semi-mechanised) along with their bullocks.

(iii) To study the structure of tractor operated holdings, size of operational holdings, the extent of irrigation, intensity of cropping and cropping pattern, level and pattern of utilisation of tractors in relation to tractor capacity and other factors like hiring out of tractors etc.

Scope and Coverage: – The study covers the entire state of Punjab. One semi-mechanised and one tractor-operated holding is selected from each tehsil and one bullock operated holding is selected from each district subject to its availability. In order to bring uniformity and comparability in results, the data collected from all the districts is compiled in following three separate zones depending upon the agro-climatic conditions, nature of soil, irrigation facilities etc:-

Zone I – Sub-mountainous and plain region comprising of Gurdaspur, Hoshiarpur, Rupnagar, S.A.S. Nagar and Nawan Shehar districts.

Zone II – Central plain region comprising of Amritsar, Tarn Taran, Jalandhar, Kapurthala, Ludhiana, Fategarh Sahib and Patiala districts.

Zone III – Western region comprising of Sangrur, Barnala, Mansa, Bathinda, Faridkot, Moga, Muktsar and Firozpur districts.

Schedules: – Data for bullock-operated, semi-mechanised and tractor operated holdings were collected in a single set of comprehensive schedules. The schedules were designed to meet the purpose of study.

Concepts and Definitions: – The concepts and definitions of various terms used are given

as under :–

(a) Gross income: – Gross Income comprises the value of the total produce of the holdings whether paid as wages in kind, consumed at home or disposed off in any other way. It comprises the cash obtained for the produce actually sold and the value of the remaining at the harvest rates prevalent in the village.

(b) Expenditure: – As applied to farming, the term 'Expenditure' has different meanings from different points of view. A businessman, a tenant and peasant proprietor each has a different concept of farm expenditure. The businessman will include all items of expenditure in his cost of cultivation including the rental value of land, the interest chargeable on owned capital and the wages of family labour. A tenant will not usually count the wages for his labour and take into account even the rent of owned land as an item of expenditure. In these accounts, expenditure in the first instance is worked out on the actual conditions prevalent on each farm. Thus, only the rent actually paid for the land taken on lease, the actual wages paid to hired labourers and cost of manure actually purchased (if any) are charged to the cost and nothing is debited for the land owned, the work put in by family members, the manure (dung) produced by the farm animals and the capital invested in implements, livestock, tubewells, wells etc.

The actual expenditure is helpful in understanding the circumstances of a particular farm or a farmer but it cannot serve as a basis for comparison between holdings worked under different sets of conditions e.g. some holdings are entirely owned, other are taken on rent, or are partly owned and partly rented. Again some holdings are cultivated by family labour only and others partly or wholly by hired labour. In order to facilitate comparison, therefore, four additional sets of figures of expenditure have been worked out of each holding for the following four types of farmers.

- (i) A businessman who takes land on rent employs all labour on wages and borrows capital (all items or expenditure have been included);
- (ii) A tenant who takes land on lease and borrows capital but employs only family members as permanent labour (permanent labour has only been excluded);
- (iii) A peasant-proprietor who owns the land, uses his family members as permanent labour but borrows the capital (in this case rent of land and labour charges have been excluded from expenditure but interest on capital has been included); and
- (iv) A peasant proprietor who owns the land and capital and uses family members as permanent labourers. (In this case the cost of permanent manual labour, rent or rental value of land and interest on capital have not been included in the expenditure).

(c) Items of Expenditure:–

(i) Manual Labour: –It includes the wages actually paid to hired labour, whether permanent or casual, as well as the estimated cost of family labour. The later was worked out on the basis of the wages paid to the permanent hired labourers, if any, on the holding otherwise it was calculated according to the rate prevalent in the village. Such wages did not usually vary much in the same village. From the total cost of manual labour, the cost of labour on the up-keep of bullocks was deducted and debited under the head 'Bullock Labour' on the assumption that one whole-time man could look after ten heads of cattle.

(ii) Bullock Labour :- This comprised interest and depreciation on the value of plough oxen (including camels and the he buffaloes), the cost of feed to draught cattle, as green and dry fodders, concentrates, oils or ghee and miscellaneous expenses, such as, veterinary charges, shoeing, housing, wages of sweeper for cleaning the barn, less value of manure (droppings, produced). If bullock died during the year, its entire remaining value was included in the cost of bullock labour. As already stated, the cost of manual labour for looking after the plough was also debited to this item at the rate of one man for ten animals.

The cost of bhusa (straw) and green fodders given to bullocks was not available separately, because roughages were fed jointly to all the cattle on the farm including milch cattle and young stock. The share of bullocks was worked out from the total cost in proportion to their number. For this purpose, an animal two years old or above was counted as an adult animal, calves between one and two years of age as half an adult and calves less than a year old were ignored. A camel was taken to be equivalent to two animals.

(iii) Seed :-This comprised the value of seed used during the year, if bought, actual prices, if home produced, value according to the rate credited in gross income at the previous harvest.

(iv) Implements: – This item included interest and depreciation (for rates of interest and depreciation see the tables of interest and depreciation) on the value of implements costing more than Rs. 50 each either made or purchased during the year. The cost of repairs, replacements, servicing and lubricants, etc. was also counted under this head. In case of petty implements, costing less than Rs. 50 each, the entire cost of the implement either made or produced during the year, was included in the cost.

(v) Artisans Charges: – This item comprised the payments made both in cash and kind, to carpenters and blacksmiths for doing repairs to the farm implements and machinery.

(vi) Tubewells: – This comprised the interest and depreciation on the original cost of Electric Motors, Boring pipes, Water tanks, Pump houses, etc. The expenditure on diesel, mobile oil, electricity, repairs and replacement was also counted under this head.

(vii) Water rates: – These were actual charges levied by the government for the use of canal water/Govt. tubewell's water.

(viii) Manures and Fertilisers: – It included the value of chemical fertilisers, urban compost and farm yard manure (whether home produced or purchased) applied during the year. Hence produce farm yard manure was valued at the rate prevailing in the village.

(ix) Rent and Rental Value of Land: – It comprised with the annual net rental value of land owned by the cultivators and the actual (net) rent paid for the land taken on rent.

The net rent was taken to be equal to 'Gross rent' i.e. cash rent, or in the case of 'Batai' the value of the share of produce received by the landlord less expenses of cultivation borne by the landlord. The net rental value in the case of owned land was taken to be equal to net rent for similar land in the same village.

(x) Land Revenue: – The land revenue paid included cesses (local rates and lambardari fee) actually paid by the cultivator during the year. Remissions and postponements, were actually granted by the Government, were to be deducted.

(xi) **Tractor:** – Cost of Tractor was divided into two parts i.e. over head and running costs. Overhead costs included interest and depreciation on the value of tractor. Running cost of tractor included expenses incurred on fuel and lubricants like diesel and mobile oil and its repairs and servicing etc.

(xii) **Hired:** – Actual payments made for hiring a tractor had been considered.

(xiii) **Tractor Accessories:** – The cost of tractor accessories included interest and depreciation on their value and repair charges.

(xiv) **Miscellaneous :-** In some holdings there were items of expenditure which could not be included under any of the above heads e.g. commercial crop tax, cost of arms and ammunition for protecting crops from wild animals, cost of spraying, surcharges etc. All such items were included under this head.

Net Income :-Net income was worked out on the same lines as expenditure viz. (a) actual and (b) comparable, the later on four assumptions given in paragraphs under head expenditure. The actual and comparable net income was in each case, worked out by deducting the corresponding expenditure from the gross income of the farm.

Return per Worker :- Just as in the case of net income, this has also been shown for 'Actual return Comparable' Conditions.

Actual return represented (i) return per family worker and (ii) return per permanent hired labourer. The first was worked out by dividing the actual net income of the cultivation, but one person supervised the hired labourers. The total net income was taken to be the return of the family worker. The return per permanent hired labourer was based on the actual payments made in cash or kind to such man employed on the holding. In case no man was engaged, the estimate showed what would have been paid if a man was employed at the rate prevailing in the village.

The comparable return was estimated on four assumptions corresponding to these for net income and expenditure. Under these assumptions the return per worker (family plus Hired) was respectively for :-

- (i) Management only;
- (ii) Manual labour and Management;
- (iii) Manual labour, management and ownership of land;
- (iv) Manual labour, management and ownership of land and capital.

Under these assumptions, the return per worker was worked out by dividing the corresponding income by the number of all permanent workers whether hired or family workers.

Working day: – Eight hours work was taken to be equal to one working day. The original data was recorded in hours worked by a man and pair of bullocks in case of bullock operated holdings. One camel worked in place of two bullocks and it was, therefore, reckoned to be equal to a pair of bullocks.

Depreciation: – This was charged at a uniform rate on the original value until the total value was covered by depreciation. After that, no depreciation was charged even if the bullock, implement, etc. continued to be serviceable. If a bullock, died or an implement became un-serviceable before its value was covered by depreciation, the remaining value was debited in full to the expenditure of the year. In case of tractor, depreciation was worked out on the basis of the life of a tractor (normally the life of a tractor was taken as 10 years).

The rates of depreciation are given below:–

Sr.No.	Item	Rate of Depreciation (percent per annum)
1	2	3
1	Bullock	12
2	Wells	3
3	Building	
	(a)Pucca	2.5
	(b)Katcha	5
4	Iron persion Wheel & chains	25
5	Other parts	10
6	Oil Engine	15
7	Electric Motor	10
8	Boarding	10
9	Cart	10
10	Fodder cutter	20
11	Gur boiling pan	10
12	Improved ploughs	10
13	Cane crusher	10
14	Thrasher	7
15	Karaha/sohaga/leveler	25
16	Cultivator/Tiller/Ploughs	10
17	Seed drill	7
18	Harrow	10
19	Offset Desi plough	10
20	Trolley/Trailer	10
21	Tractor	10

Interest :- Rate of interest was taken to be 12.50 per cent per annum on the original value. This rate was charged by the co-operative institutions in the state for agricultural purposes.

Allocation on the Income/Expenditure to Irrigated and Un-Irrigated Areas: – From 158 holdings, 77 tractors operated, 77 semi-mechanised and 4 bullocks operated were wholly irrigated.

Limitation of the Survey :- The results of the survey contained in this report are based on the study of a very small number of holdings i.e. 77 tractor operated, 77 semi-mechanised and 4 bullock operated. These holdings were selected purposely in the rural areas depending on the co-operation, willingness and capability of the cultivators in maintaining day to day operational and other records of their farms. However, selected cultivators have little time to record day to day data in the schedules. So Investigators/Supervisory Staff of this organisation from Block Office/District/State Headquarters had to visit once a month each and every holding to see that data is properly recorded. Hence the results only indicate within reasonable limits, trends or the relative changes that takes place from year to year in the financial position of the farmers.

Payment of Honorarium: –The selected cultivators were paid a sum of rupees Five hundreds each as honorarium for maintaining day to day record of their holding during the year under study. But there are some difficulties experienced during selection of the cultivators. Some cultivators refused on the spot to maintain the record on the ground that they had no spare time for this type of

work. Whereas some cultivators refused to maintain the record because of meagre amount of honorarium (Rs. 500 per annum) paid in lieu of this work.

Harvest Prices: – The average whole sale harvest prices per quintal for important crops since 1960-61 for the State of Punjab are given below :-

Harvest Prices Per Quintal of Important Crops

(in Rs.)

Year	Wheat	Paddy	Rape Seed (Torja)	Sugarcane	Cotton Desi	Cotton American
1	2	3	4	5	6	7
1960-61	37.83	28.39	73.87	-	96.69	108.66
1965-66	62.00	34.34	148.91	-	118.97	132.92
1970-71	76.84	61.44	155.91	-	171.88	260.75
1975-76	105.67	82.08	162.89	8.50	190.85	245.75
1980-81	134.15	99.34	401.39	24.00	325.90	391.23
1985-86	164.42	146.94	475.89	26.00	469.97	467.37
1990-91	215.36	218.79	778.76	45.00	756.64	894.30
1995-96	360.33	374.22	1019.46	78.00	1576.76	1864.72
1996-97	390.84	394.15	984.69	80.00	1260.00	1726.63
1997-98	453.71	439.18	1022.70	82.00	1551.22	1992.31
1998-99	491.36	458.84	1319.55	85.00	1897.88	2035.22
1999-2000	583.89	510.16	1306.10	95.00	1543.42	1731.51
2000-2001	597.05	516.50	1073.07	100.00	1497.00	2047.00
2001-2002	604.92	535.60	1099.15	100.00	1828.84	1827.91
2002-2003	624.78	539.18	1636.48	100.00	1928.76	2044.36
2003-2004	630.79	570.25	1630.14	100.00	1877.46	2481.94
2004-2005	680.29	594.31	1575.09	100.00	1872.73 (p)	2053.90 (p)
2005-2006	733.70	594.02	1728.70	130.00	1812.35	2049.57
2006-2007	733.70	648.67	1555.50	130.00	1817.50	2078.00
2007-2008	957.81	751.92	1999.50	132.00	2127.73	2541.93
2008-2009	865.00	750.00	2420.00	170.00	2582.00	2730.00

ECONOMY
OF
TRACTOR OPERATED
HOLDINGS

CHAPTER – I

Particulars of Tractor Operated Holdings

General :- In this chapter some of the aspects relating to the 77 selected Tractor Operated (Mechanised) holdings have been discussed, viz., holding size, extent and sources of irrigation, cropping pattern and its intensity, size of holding, draught and milch cattle and employment of human and bullock labour.

1.1 Distribution of Area of Holdings :- The distribution of area of the selected holdings is given below in table 1.1

Table 1.1

Distribution of Area Number of Holdings According to Holding Size Groups

(In hectares)

Holding size group (in hectare)	No. of holdings	Cultivated area	Average size of holding
1	2	3	4
<5.00	40	146.26	290.96
5.00<10.00	34	244.53	484.61
10.00<20.00	3	41.30	82.60
20.00 and above -	-	-	
Total	77	432.09	858.17

The average size of the holding was 858.17 hectares.

1.2 Area and Irrigation :- Distribution of irrigated and unirrigated area according to holding size group is shown in table 1.2.

Table 1.2

Distribution of Irrigated and Un-irrigated Areas According to Size Groups

(in hectares)

Holding size group (in hectare)	Irrigated	Unirrigated	Total
1	2	3	4
<5.00	146.26	–	146.26
5.00<10.00	244.53	–	244.53
10.00<20.00	41.30	–	41.30
20.00 and above -	–	-	
Total	432.09	–	432.09

The total cultivated area was wholly irrigated.

The total cultivated area was wholly irrigated.

1.3 Cropping Pattern :- For the study of the cropping pattern, the crops have been grouped as food crops, oilseeds, fibre crops, fodder and miscellaneous crops.

1.4 Distribution of area under different groups of crops under irrigation and intensity of cropping under different holding size group is shown in table 1.3 to 1.4 respectively.

Table 1.3

Percentage Area under Different Groups of Crops Under Irrigated Lands

Group of crops	Zone				Average
	I	II	III		
	1	2	3	4	
Food	86.04	91.81	78.77	86.03	
Oil-Seed	-	0.07	0.46	0.19	
Fibre	-	-	11.55	4.18	
Fodder	11.38	7.90	9.03	8.95	
Miscellaneous	2.58	0.22	0.19	0.65	
Total	100.00	100.00	100.00	100.00	

Under irrigated lands, the proportion of area under food crops was 86.03 percent of the total cropped area, fodder accounted for 8.95 percent while fibre crops, oil seeds and miscellaneous crops accounted for 4.18 percent, 0.19 percent and 0.65 percent respectively.

Table 1.4

Intensity of Cropping Under Different Holding Size Group

Holding size group (in hectare)	Area held	Area cropped	Intensity
1	2	3	4
<5.00	146.26	290.96	199
5.00<10.00	244.53	484.61	198
10.00<20.00	41.30	82.60	200
20.00 and above	-	-	-
Total	432.09	858.17	199

The over all intensity of cropping for irrigated area was 199

CHAPTER – II

Particulars of Tractors

General :- The importance of tractor in the scientific farming can hardly be emphasized apart from accomplishing manifold agricultural operations, tractor is helpful to the farmers at various social ceremonies and family functions. A tractor is a must for a well to do farmer not only because it is an asset in farm business but because of the social status attached to it.

An attempt has been made to study the distribution of tractors according to number, make and capacity. The investment in tractors and allied equipments, financing of tractors, source of finance, utilisation of tractors for various purposes etc. according to farm size have also been studied.

2.1 Years of purchase of tractors :- Distribution of tractors possessed by the selected cultivators by year of purchase is given in table 2.1. The purchase time has been divided into five periods i.e. before 1986, 1986-90, 1991-95, 1996-2000 and 2001 onward.

Table 2.1

Distribution of Tractors Possessed by the Selected Cultivators by the year of purchase

Year/period	No. of tractor purchased	Percentage to total
1	2	3
Before 1986	12	15
1986-90	4	5
1991-95	9	11
1996-2000	18	23
2001 onward	36	46
Total	79	100

With the launching of the general development schemes in agricultural sector in the late sixties a keen trend for the purchase of tractor was witnessed. This development was due to cultivator's consciousness about the utility of the tractors on the one hand and liberal credit policies to purchase the tractors on the other hand.

All the selected cultivators except one had one tractor each during 2008-09 on their respective holdings. Out of total 79 tractors, 12 were purchased before 1986, 4 during 1986-90, 9 during 1991-95, 18 during 1996-2000 and 36 were purchased in 2001 onward.

2.2 Capacity of the Tractors :- Distribution of tractors according to capacity and holding size group is given in table 2.2

Table 2.2

Holding size, Group-wise Distribution of Tractors According to their Capacity

Holding size group	Tractors capacity (Horse Power)				Total
(in hectares)	20-30	35	36-50	51-60	Total
1	2	3	4	5	6
<5.00	5	19	13	3	40
5.00<10.00	-	11	16	7	34
10.00<20.00	-	4	1	-	5
20.00 and above	-	-	-	-	-
Total	5	34	30	10	79

Out of 79 tractors, 40 tractors were in <5.00 hectares holdings and 34 tractors with capacity of 35 H.P.

2.3 Distribution of Tractors according to Make: – The distribution of tractors according to make and capacity is given in table 2.3

Table 2.3
Distribution of Tractors According to Make and Capacity

Make	Tractors capacity (Horse Power)				Total
	20-30	35	36-50	51-60	
1	2	3	4	5	6
Ford	–	1	12	1	14
Mahindra & Mahindra	1	15	7	1	24
International	1	1	-	–	2
Massey	-	1	2	1	4
Esscott	-	1	–	–	1
Zetor (H.M.T.)	3	3	–	2	8
Eicher	-	1	-	–	1
Swaraj/FarmTrack	–	11	7	4	22
Others	–	–	2	1	3
Total	5	34	30	10	79

Out of total 79 tractors, 24 were Mahindra & Mahindra, 22 were Swaraj/Farm track, 14 were ford tractors, and remaining 3 were others.

2.4 Financing of Tractors :- The tractors were purchased by the cultivators from purely owned or borrowed or owned-cum-borrowed funds. Distribution of tractors according to mode of finance is given in table 2.4 (a)

Table 2.4 (a)
Distribution of Tractors According to Mode Of Finance

Holding size group (in hectares)	Mode of Finance and Number of Tractors			Total
	Purely owned funds	Purely borrowed funds	Owned-cum-borrowed funds	
1	2	3	4	5
<5.00	27	-	13	40
5.00<10.00	20	1	13	34
10.00<20.00	5	–	-	5
20.00 and above	-	–	–	-
Total	52	1	26	79

Out of 79 tractors under study, 52 were financed exclusively from owned funds, 1 purely borrowed and 26 from borrowed-cum-owned funds.

Investment per tractor excluding accessories in respect of owned funds and borrowed funds is given in table 2.4 (b).

Table 2.4 (b)

Investment per Tractor (excluding accessories) According to Mode of Finance

Holding size group (in hectares)	Investment per Tractor (in Rs.)		
	Owned funds	Borrowed funds	Total
1	2	3	4
<5.00	143750	126529	270279
5.00<10.00	188647	123300	311947
10.00<20.00	403333	-	403333
20.00 and above	-	-	-
Total	173688	125333	299021
(Percentage)	58.09	41.91	100.00

2.5 Distribution of borrowed funds according to sources of finance is given in table 2.5

Table 2.5

Distribution of Borrowed Funds (in percentages) According to Sources

Holding size group (in hectares)	Co-operative Institutions	Commercial Bank	Money lenders & commission agent	Relatives	Others	Total
1	2	3	4	5	6	7
<5.00	15.38	12.67	4.59	42.56	24.80	100.00
5.00<10.00	35.55	18.54	-	23.85	22.06	100.00
10.00<20.00	-	-	-	-	-	100.00
20.00 and above	-	-	-	-	-	-
Overall	24.16	15.23	2.59	34.42	23.60	100.00

Out of the total funds borrowed to purchase the tractor 24.16 percent were advanced by Co-operative Institutions including Land Mortgage Banks, 15.23 percent by Commercial Banks, 2.59 percent by Money Lenders, 58.02 percent by relatives and others.

2.6 Maintenance Cost Per Tractor :- Maintenance cost per tractor and cost per hour worked out according to different capacities of the tractors is given in table 2.6. The percentage distribution of the maintenance cost according to tractor capacity is given in brackets.

Table 2.6
Maintenance Cost per Tractor According to Different Capacities and Percentages

(in Rs.)					
Item	Tractors capacity (Horse Power)				
	20-30	35	36-50	51-61	Overall
	1	2	3	4	5
(A) Overhead costs					
(i) Depreciation on the value of tractor	38500 (40.96)	31270 (34.41)	25211 (26.37)	35156 (30.54)	30123 (31.21)
(ii) Interest on the value of tractor	16325 (17.38)	25017 (27.53)	26592 (27.82)	37602 (32.67)	26864 (27.84)
Sub Total (A)	54825 (58.33)	56287 (61.93)	51803 (54.20)	72758 (63.21)	56987 (59.04)
(B) Running costs					
(i) Fuel	31492 (33.50)	27350 (30.09)	33958 (35.53)	37179 (32.30)	31543 (32.68)
(ii) Lubricants	2350 (2.50)	2786 (3.07)	2361 (2.47)	2344 (2.04)	2534 (2.63)
(iii) Repairs, spare and servicing	5325 (5.67)	4464 (4.91)	7457 (7.80)	2818 (2.45)	5459 (5.66)
Sub-total (B)	39167 (41.67)	34600 (38.06)	43776 (45.80)	42341 (36.79)	39536 (41.06)
Total A+B	93992 (100.00)	90887 (100.00)	95579 (100.00)	115099 (100.00)	96523 (100.00)

CHAPTER – III

Economy of Tractor Cultivation and Holding Size Groups

General :- Farming in Punjab has made rapid strides during the last 4-5 decade or so. The role of a pair of bullock is being progressively taken over by the tractor as its use has made farming relatively more profitable. In this chapter various aspects of farming regarding income and expenditure per holding, per hectare held and cropped area and economics of tractor cultivation according to different tractor capacities have been studied.

3.1 Cost of Production (inputs per hectare) :- Cost of production (inputs) per hectare held and per hectare cropped area according to holding size groups on four assumed categories of holdings are given in table 3.1.

The four assumed categories of holding are clarified as follows :-

A, Category of Holding :- Cost of production (inputs) for a businessman who takes land on rent, employ hired labour and borrows entire capital.

B, Category of Holding :- Cost of production (inputs) for a tenant who uses his own labour (permanent) but takes the land on rent and borrows the capital.

C, Category of Holding :- Cost of production (inputs) for a peasant proprietor who uses his own land, labour (permanent) but borrows the capital; and

D, Category of Holding :- Cost of production (inputs) for a peasant proprietor who uses his own land, labour (permanent) and capital.

Table 3.1

Cost of Production (inputs) per Holding per Hectare of Area held and Cropped in Different Zones

(in Rs.)

Zone	Cost of production per holding				Cost of production per hectare of area held				Cost of production per hectare of area cropped			
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	42089	365287	211796	153334	94599	82118	47612	34470	48150	41797	24234	17545
11	661167	567154	262132	195996	107709	92394	42703	31929	54181	46477	21481	16161
111	632152	534111	251533	196726	109699	92686	43649	34138	54993	46464	21882	17114
Average	594805	508378	246649	186279	105996	90595	43954	33195	53369	45615	22131	16714

Inputs per hectare possessed and cropped on basis 'A' (businessman's point of view) were Rs. 105996 and Rs. 53369 respectively. It was less in category 'B' 'C' & 'D' respectively.

3.2 Component of Costs :- Breakup of cost into various constituents is given in table 3.2

Table 3.2

Break up of Cost per Hectare of Area Possessed on Category A

Items of cost	Cost (Rs.)	Percentage
1	2	3
1. Human labour		
(a) Permanent	15402	15
(b) Casual	2912	3
Total	18314	18
2. Bullock labour	–	–
3. Seed	2227	2
4. Implements, Tractors and accessories	19559	18
5. Artisans	-	–
6. Tube-wells	6286	6
7. Water rates	-	–
8. Manure & fertilizers	5299	5
9. Rent	46715	44
10. Land Revenue	–	–
11. Miscellaneous	7596	7
Total	105996	100

The major constituents of expenditure of holdings under study were rent (44%). Human labour (18%) Manure and Fertilizers (5%) and Implements, Tractor and Accessories (18%).

3.3 Output per Holding and per Hectare :- Output per holding and per hectare (held and cropped area) is given in table 3.3.

Table 3.3

Total Output Per Holding and per Hectare

(in Rs.)

Zone	Output		
	Per holding	Per hectare area held	Per hectare area cropped
1	2	3	4
I	393260	88406	44998
II	655431	106775	53711
III	657167	114040	57169
Average	594753	105987	53365

Average out put per holding was worked out Rs. 594753 and per hectare of area held and area cropped was Rs. 105987 and Rs. 53365 respectively during the year 2008-09.

3.4 Contribution of different crops to total farm output :- Percentage contribution of various crops to the total value of farm output is shown in table 3.4.

Table 3.4

Contribution of Different Crops to Total Value of Farm Output

Name of Crop		Percentage
1		2
(A)	Food	
	Wheat	43
	Paddy	43
	Maize	1
	Sugarcane 2	
	Other cereals and pulses	-
	Sub total food crops	89
(B)	Oil seeds (including ground nut)	-
(C)	Fibre	
	Cotton American	4
	Cotton Desi-	
	Sub total fibre crops	4
(D)	Fodder	6
(E)	Miscellaneous	1
	Grand Total	100

Food crops contributed 89% of the total farm income. Wheat contributed 43% and paddy 43% of the total farm income. Cotton American and fodder taken together were important crops which accounted for 4 and 6 percent respectively of the total farm output.

3.5 Net Income per holding and per hectare :- Net income per holding and per hectare (held and cropped area) has also been worked out in respect of four categories of holdings shown below in table 3.5

Table 3.5

Net Income Per Holding, per Hectare of Area held and Cropped by Holding Size Group

(in Rs.)

Category	Holding size group (in hectare)					
	Type of holding	<5.00	5.00<10.00	10.00<20.00	20.00 and above	Average
	1	2	3	4	5	6
Per holding						
A		(-)50789	28768	349804	-	(-)52
B		15196	136488	467471	-	86375
C		196354	465014	1046471	-	348104
D		248900	532456	1130994	-	408474
Per hectare of Area held						
A		(-)13890	4000	25410	-	(-)9
B		4156	18978	33957	-	15392
C		53699	64657	76015	-	62033
D		68070	74034	82155	-	72792
Per hectare of Area cropped						
A		(-)6982	2018	12705	-	(-)4
B		2089	9576	16978	-	7750
C		26994	35625	38007	-	31234
D		34218	37357	41077	-	36651

From the above table there was no loss in categories of holding C and D type of holding in the different four ranges i.e <5.00 hectares, 5.00< 10.00 hectares 10.00<20.00 hectares and 20.00 and above hectares of holding. Whereas there was loss on category A in >5.00 hectare and 5.00 >10.00 hectare in holding size groups.

CHAPTER – IV

Economy of Tractor Cultivation in Different Agricultural Zones

General :- In this chapter important aspect like area possessed and area cropped, intensity of cropping, out turn of different crops, gross return, cost per hectare of area possessed, gross income and expenditure per hectare, net income and return per worker of 77 selected tractor operated holdings in different agriculture zones during the 2008-2009 have been studied.

4.1 Land-man and Land-tractor Ratio: – The total area for which accounts were maintained by the 77 selected tractor operating cultivators during the year 2008-2009 was 432.09 hectares which was wholly irrigated. The average area per holding worked out was 858.17 hectares.

Area possessed and area cropped per permanent worker and per tractor has been shown in table 4.1 below:–

Table 4.1

Area Possessed and Area Cropped per Permanent Worker and per Tractor

(In Hect.)				
Item	Zone			All holding
	I	II	III	Average
1	2	3	4	5
1. Area possessed				
(i) per permanent worker	2.35	2.39	1.96	2.21
(ii) per tractor	4.44	5.77	5.76	5.46
2. Area cropped				
(i) per permanent worker	4.62	4.76	3.92	4.40
(ii) per tractor	8.73	11.48	11.49	10.86

The area possessed (2.35 hectares) and area cropped (4.62 hectares) per permanent worker was the largest in Zone I. The area possessed (5.77 hectares) and cropped (11.48 hectares) per tractor was largest in Zone II.

4.2 Intensity of Cropping: – Intensity of cropping in different Zones is given below in Table 4.2

Table 4.2

No. of Holdings and Intensity of Cropping

Zone	No. of holding	Area held (hectares)	Area cropped (hectares)	Intensity
1	2	3	4	5
I	18	80.07	157.31	196
II	32	196.43	390.49	199
III	27	155.59	310.37	199
Total	77	432.09	858.17	199

$$\text{Intensity} = \frac{\text{Total cropped area}}{\text{Area possessed}} \times 100$$

Intensity of cropping was higher with the availability of better facilities of irrigation or normal rainfall. The average intensity of cropping during the year 2008-2009 was 199.

4.3 Cropping Pattern :- Table 4.3 depicts area under different crops in different agricultural zones of the state during the year 2008-2009

Table 4.3
Cropping Pattern and the Relative Importance (percentage) of Different Crops on Irrigated Lands in Punjab during the year 2008–2009

Name of crop	Zone			(Area in Hectares)	
	I	II	III	Total	Percentage to total
	1	2	3	4	5
1. Wheat	65.46	179.90	139.45	384.81	45
2. Paddy	54.30	177.35	104.20	335.85	39
3. Maize	9.92	0.41	-	10.33	1
4. Sugarcane (Gur and Shakkar)	-	-	-	-	-
5. Sugarcane seed	5.67	0.81	0.81	7.29	1
6. Cotton American	-	-	35.86	35.86	4
7. Cotton Desi	-	-	-	-	-
8. Toria (Sarson)	-	0.30	1.41	1.71	-
9. Sun Flower	-	-	-	-	-
10. Green Fodder	17.90	30.85	28.04	76.79	9
11. Others	4.06	0.87	0.60	5.53	1
Total	157.31	390.49	310.37	858.17	100

The important crops during the year 2008-2009 were wheat (45%) and paddy (39%) which held together 84% of the total cropped area. Green Fodder also covered significant (9%) area.

4.4 Out turn: Average out-turn per hectare of different crops in different agricultural zones of the State during the year 2008-9 has been given in table 4.4

Table 4.4
Out turn of Different Crops per Hectare of Area Cropped

Name of crop	Zone				(in Qtls)
	I	II	III	Average	
	1	2	3	4	
1. Wheat (Grain)	34.81	41.54	47.44	42.53	
2. Wheat (Bhusa)	31.46	27.87	35.01	31.07	
3. Paddy	54.54	62.93	70.87	64.04	
4. Maize	23.48	41.46	-	24.20	
5. Sugarcane (Gur)	-	-	-	-	
6. Cotton American	-	-	23.61	23.61	
7. Cotton Desi	-	-	-	-	
8. Toria/Sarson	-	6.33	24.82	21.57	
9. Sun Flower	-	-	-	-	

Average out-turn per hectare of area cropped was the maximum 64.04 quintals for paddy followed by wheat 42.53 quintals, Maize 24.20 quintals, Cotton American 23.61 quintals, and Toria/Sarson 21.57 quintals during the year 2008-09.

4.5 Gross Income : Weighted mean of prices of important crops used for computing gross income is given in table 4.5.

Table 4.5
Weighted mean of Prices per Quintal (per Hectare for Fodder) used for Computing Gross Income
(In Rs.)

Name of crop	Zone			Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Wheat (Grain)	1080	1080	1080	1080
2. Wheat (Bhusa)	174	176	168	172
3. Paddy	885	957	872	918
4. Maize	798	800	-	798
5. Gur (Raw Sugar)	-	-	-	-
6. Cotton American	-	-	2474	2474
7. Cotton Desi	-	-	-	-
8. Toria/Sarson	-	2437	1696	1735
9. Sun Flower	-	-	-	-
10. Fodder (per hect)	30101	38819	37109	36163

Average price per quintal of Cotton American was Rs. 2474 and of Toria/Sarson Rs. 1735 during the year 2008-09. Average price per hectare of green fodder during the same year was Rs 36163.

4.6 Gross return per hectare of cropped area in different agricultural zones has been given in table 4.6.

Table 4.6
Gross return per Hectare of Cropped Area from Different Crops
(In Rs.)

Name of crop	Zone			Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Wheat (Grain)	37600	44653	51239	45840
2. Wheat (Bhusa)	5464	4884	5883	5345
3. Paddy	48253	60258	61776	58787
4. Maize	18735	33171	-	19308
5. Sugarcane (Seed)	126023	146914	94815	124877
6. Sugarcane (Gur)	-	-	-	-
7. Cotton American	-	-	58430	58430
8. Cotton Desi	-	-	-	-
9. Toria/Sarson	-	15433	42092	37415
10. Sun Flower	-	-	-	-
11. Fodder (per hectare)	3010	38819	37109	36163

Gross return per hectare of area was the highest for Sugarcane (Seed) (Rs.124877), followed by paddy (Rs 58787), Cotton American (Rs. 58430), Wheat (Rs.45840) Toria/Sarson Rs. 37415 and Fodder (Rs. 36163)

4.7 Proportion of contribution of various crops to gross income per hectare of area possessed in different agricultural zones is given in table 4.7 below :-

Table 4.7
Break-up of Gross Income per Hectare of Area Possessed

(In Rs.)					
Name of crop	Zone			Average	Percentage
	I	II	III		
	1	2	3		
1. Wheat (Grain)	30740	40895	45924	40824	39
2. Wheat (Bhusa)	4467	4473	5273	4760	4
3. Paddy	32723	54404	41371	45694	43
4. Maize	2321	69	-	462	1
5. Sugarcane (Gur)	-	-	-	-	-
6. Sugarcane (Seed)	8924	606	494	2107	2
7. Cotton American	-	-	13467	4849	4
8. Cotton Desi	-	-	-	-	-
9. Toria/Sarson	-	24	381	148	-
10. Sun Flower	-	-	-	-	-
11. Fodder	6729	6097	6688	6427	6
12. Cotton Stick and stalks	229	10	281	148	-
13. Others	2273	197	161	568	1
Total	88406	106775	114040	105987	100

The gross income per hectare of area possessed was maximum for wheat (43%) including Bhusa followed by paddy (43%).

4.8 **Expenditure** :- Cost per hectare of area possessed (held) incurred by the selected farmers belonging to the category of tractor operated holding on various inputs for the production of various crops on their farm spread over all the three agricultural zones of the State during the year 2008-09 has been worked out in table 4.8 below :-

Table 4.8
Cost per Hectare of Area Possessed by Various Items of Expenditure and their Percentage to total

Item of expenditure	Expenditure (In Rs)				
	Zone			Average	Percentage
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. Manual Labour					
(i) Permanent	12482	15315	17013	15402	15
(ii) Casual	2659	2653	3370	2912	3
2. Bullock Labour	-	-	-	-	-
3. Seed	2969	1958	2186	2227	2
4. Implements	22533	19641	17924	19559	18
5. Artisans	-	-	-	-	-
6. Tubewells and Wells	5640	6166	6771	6286	6
7. Water Rates	-	-	-	-	-
8. Manure and Fertilizer	4859	5030	5865	5299	5
9. Rent	34504	49853	49037	46715	44
10. Land Revenue	-	-	-	-	-
11. Miscellaneous	8953	7093	7533	7596	7
Total	94599	107709	109699	105996	100

In case of tractor operated holdings, major proportion of expenditure was incurred on the payment of rent (44%) followed by implements including running cost of tractor (18%) and manual labour (18%).

4.9 Expenditure in respect of different categories of holdings :- In order to have a comparative view expenditure on holdings worked under different sets of conditions have been worked on four different categories of holdings i.e. A.B.C. and D. Table 4.9, depicts gross income and expenditure per hectare in three agricultural zones of the State on different categories of holdings.

Table 4.9
Zone wise Gross Income and Expenditure per Hectare

Zone	Gross income	Expenditure in respect of different categories of holdings			
		A	B	C	D
1	2	3	4	5	6
I	88406	94599	82118	47612	34470
II	106775	107709	92394	42703	31929
III	114040	109699	92686	43649	34138
Average	105987	105996	90595	43954	33195

4.10 Net Income :- After deducting expenditure in each category of holding i.e. A.B.C. and D. holdings in each agricultural zone from gross income, net income on each category has been worked out for each zone in Table 4.10.

Table 4.10
Zone-wise net Income per Holding, per Hectare Area held and Cropped

Zone	Per holding				Area held				Area cropped			
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	-27549	27973	181464	239926	(-)6193	6288	40794	53936	(-)3152	3201	20764	27453
II	(-)5736	88277	393299	459435	(-)934	14381	64072	74846	(-)470	7234	32230	37650
III	25015	123056	405634	460441	4341	21354	70391	79902	2176	10705	35287	40055
Average	(-)52	86375	348104	408474	(-)09	15392	62033	72792	(-)04	7750	31234	36651

In case of 'A' category of holdings where the land is taken on rent, labours (permanent plus casual) has to be hired and capital is borrowed, the tractor operated holdings showed on an average net income of Rs. (-)09 per hectare during the year 2008-09. In case of 'B' category of holdings, where the land is taken on rent but uses his own labour (permanent) and capital is borrowed, the tractor operated holding showed on an average net income of Rs.15392 per hectare. In case of 'C' category of holding the farmers earned on an average net income of Rs.62033 per hectare of his one year's labour during the same year. In case of 'D' category of holdings where even the cultivator used his own capital the average net income earned by the farmer during the period under reference was Rs. 72792 per hectare.

4.11 Return Per Worker: - Net income has further been sub-divided according to return per worker. For this purpose all the workers on the farm i.e. family workers, permanent hired workers and casual labourers have been taken belonging to the farmers family.

Actual payment made to the casual labour was taken as such return of permanent hired labour was taken on the basis of actual payment made (in cash or kind) to such men employed on the holding. Return of family workers was calculated at the rate the permanent labourer was paid on the farm. In case no permanent labourer was engaged on the farm, then the rate of such labour prevalent in the village was taken for computing the wages of family labour.

Average return per worker per annum and per day, has been worked out on four different categories of holdings i.e. A,B,C, and D in the following table 4.11

Table 4.11
Zone wise average Return and expenditure per Worker, per Annum and per Day

(in Rs.)

Zone	Types of holdings			
	A	B	C	D
1	2	3	4	5
Per Annum				
I	(-)17961	11433	92693	1234644
II	34732	69732	133732	147825
III	8549	42057	138634	157366
Average	(-) 21	34107	137457	161295
Per Day				
I	(-)49.20	31.22	253.95	338.75
II	95.16	191.05	366.09	405.00
III	23.42	115.22	379.82	431.13
Average	(-) 0.05	93.44	376.59	441.90

The return per worker in case of 'D' category of holding was the maximum (Rs. 161295 per annum and Rs. 441.90 per day) during the agricultural year 2008-09. This was mainly on account of the fact that every input was put by the cultivator from the cultivators own resources. From businessman's point of view i.e. category 'A' holding the return per worker was (Rs.-21 per annum and Rs.- 0.05 per day). So far category 'D' holdings the return per worker (per annum Rs.1234644 and per day Rs. 338.75) was the maximum in Zone I during the year 2008-09 and the minimum in Zone III(Rs. 157366 per annum and Rs. 431.13 per day) during the same period.

4.12 Wages of hired Labour :- Zone- wise wages of hired labour per annum & per day is shown in Table 4.12

Table 4.12
Wages of Hired Labourer (in Rs.)

Zone	Per Annum	Per Day
1	2	3
I	29289	80.24
II	16349	44.79
III	33807	92.62
Average	25496	69.85

The wages paid to the hired labourers per day were the highest Rs. 92.62 in Zone III and the lowest Rs. 44.79 in Zone II.

4.13 Compares the return per family worker for his labour and management with the wages recovered by permanent hired labourers is given in table 4.13.

Table 4.13
Wages of Hired Labourer Versus Return per Family Worker

(in Rs.)

Zone	Per Day	
	Wages paid per permanent hired labourer	Return per family worker for labour & management
1	2	3
I	80.24	49.20
II	44.79	(-)6.13
III	92.62	23.42
Average	69.85	0.05

The wages of permanent hired labourer were higher (Rs. 69.85 per day) than the return per family worker (Rs.- 0.05 per day)

APPENDIX - I

Condition of Farming of Tractor operated holding (2008-2009) Tractor Operated

Zone/ SrNo	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Tractors	Number of workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I/1	Gurdaspur	Kalanaur	4.05	8.10	200	1	1	-	1
2		Nangal kothe	3.24	6.48	200	1	1	1	2
3		Chaudharywal	5.87	11.74	200	1	2	1	3
4		Dhar Kalan	4.65	9.30	200	1	2	-	2
5		Shah pur jajan	1.62	3.24	200	1	2	-	2
6	Hoshiarpur	Mahina	3.24	6.48	200	1	2	-	2
7		Zianatha	7.29	12.96	200	1	1	-	1
8		Nehar colony garh Shankar	5.16	10.32	178	1	1	-	1
9		Budha barh(Pun Khu)	2.43	4.05	200	1	1	1	2
10	Rupnagar	Shampura	3.14	6.28	200	1	1		1
11		Heerpur	5.37	10.74	200	1	1	1	2
12		Bhalari	3.24	6.48	200	1	2	1	3
13		Marouli Kalan	4.25	8.50	200	1	1	1	2
14	S.A.S. Nagar	Dairy	5.47	10.94	200	1	2	1	3
15		Gharuan	4.05	8.10	200	1	2	-	2
16		Kheri sundran	8.10	16.20	200	1	2	-	2
17	Nawan Shehar	Kang	4.45	8.90	200	1	1	-	1
18		Sarhoa	4.45	8.90	200	1	1	1	2
		Sub-Total	80.07	157.31	196	18	26	8	34
II/19	Amritsar	Nag Navan	4.05	8.10	200	1	3	1	4
20		Manawala Kalan	9.72	19.44	200	1	3	2	5

Zone/ Sr,No	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Tractors	Number of workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
21		Teran kalan	4.86	9.72	200	1	1	1	2
22		Rajjdhan	4.86	9.72	200	1	1	1	2
23	Tarn Taran	Bath	2.83	5.66	200	1	2	-	2
24		Mal Chak	3.74	7.48	200	1	2	-	2
25		Sabhra	6.27	11.73	187	1	2	1	3
26	Jalandhar	Partap Pura	14.58	29.16	200	3	2	1	3
27		Kotli sajawar	6.07	12.14	200	1	1	1	2
28		Ganna Pind	6.48	12.96	200	1	1	1	2
29		Sarakpur	6.07	11.34	187	1	1	1	2
30		Bajwa Khurd	5.27	10.54	200	1	1	1	2
31	Kapurthala	Husain pur	4.25	8.56	200	1	1	1	2
32		Rawal Pindi	3.24	6.48	201	1	2	1	2
33		Tibba	4.86	9.72	200	1	1	1	2
34		Nadala	3.64	7.28	200	1	1	1	2
35	Ludhiana	Katani khurd	14.57	29.14	200	1	1	2	3
36		Mansuran	2.43	4.86	200	1	2	1	3
37		Majra Mohan	2.02	4.04	200	1	1	1	2
38		Kila Hans	6.88	13.76	200	1	3	1	4
39		Chakrodhi	7.67	15.34	200	1	3	1	4
40		Abuwal	8.91	17.82	200	1	4	1	5
41		Raawal	6.07	12.14	200	1	1	1	2

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Tractors	Number of workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	8.91	1782	200	1	2	2	4
43		Salana Dulla Singh wala	4.86	972	200	1	2	-	2
44		Kalewal	3.64	768	200	1	1	1	2
45		Lohari Kalan	4.86	972	200	1	1	1	2
46	Patiala	Dhablan	5.87	1174	200	1	1	1	2
47		Bhedwal	7.29	1336	183	1	3	1	4
48		Mial Kalan	7.49	1498	200	1	4	1	5
49		Baro	6.88	1376	200	1	2	2	4
50		Satrana	7.29	1458	200	1	3	1	4
		Sub-Total	196.43	390.49	199	34	53	29	82
III/51	Sangrur	Dhadrian	9.72	19.44	200	1	4	2	6
52		Kuthala	2.43	4.86	200	1	1	1	2
53		Mahila	9.71	19.42	200	1	1	2	3
54		Bhularheri	3.44	688	200	1	1	1	2
55		Banga	4.86	891	183	1	3	1	4
56		Dhindsa	6.48	1296	200	1	3	1	4
57	Barnala	Wazid Ke Kalan	2.84	5.68	200	1	1	1	2
58		Jangiana	4.05	8.10	200	1	1	1	2
59		Jawaharke	2.43	4.86	200	1	1	1	2
60	Mansa	Daria pur	4.65	9.30	200	1	2	1	3
61		Mian	3.24	6.48	200	1	1	1	2
62	Bathinda	Bajak	8.10	1620	200	1	1	1	2

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Tractors	Number of workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
63		Pati Sohal	7.69	1538	200	1	2	1	3
64		Shergarh	8.50	1700	200	1	2	1	3
65	Faridkot	Nathal wala	6.48	1296	200	1	2	1	3
66		Burj Jawahar Singh Wala	5.67	1134	200	1	5	1	6
67	Moga	Chottian Khurd	4.05	810	200	1	1	1	2
68		Budh Singh Wala	8.10	1620	200	1	1	1	2
69		Jawahar Singh Wala	2.94	5.88	200	1	2	1	3
70	Muksar	Motlewala	3.04	608	200	1	1	1	2
71		Kheowali	9.11	1822	200	1	2	2	4
72		Husnar	6.07	1214	200	1	4	-	4
73	Firozpur	Ghul Khurd	4.05	810	200	1	1	1	2
74		Dharang wala	12.15	2430	200	1	3	2	5
75		Nawan Rana	3.24	648	200	1	1	-	1
76		Gurditi WalaHead	8.50	1700	200	1	2	1	3
77		Malakzada	4.05	810	200	1	2	-	2
		Sub-Total	155.59	310.37	199	27	51	28	79
		Grand -Total	432.09	858.17	199	79	130	65	195

APPENDIX – II

Area of Different Crops Sown (2008-2009)

Tractor operated (Hectares)

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Toria & Sarson	Sun- Flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Kalanaur	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	8.10
2		Nangal kothe	-	-	3.04	-	-	0.20	2.84	-	-	0.40	-	6.48
3		Chaudharywal	-	-	5.27	-	2.84	-	2.43	-	-	1.20	-	11.74
4		Dhar Kalan	-	-	4.45	-	-	2.43	2.02	-	-	0.40	-	9.30
5		Shahpur jajan	-	-	1.42	-	-	-	1.42	-	-	0.40	-	3.24
6	Hoshiarpur	Mahina	-	-	2.84	-	-	0.61	2.43	-	-	0.60	-	6.48
7		Zianatha	-	-	5.47	-	1.62	0.81	4.46	-	-	0.60	-	12.96
8		Nehar colony garhshankar	-	-	4.86	-	-	0.10	4.86	-	-	0.50	-	10.32
9		Budhabarh(Pun Khu)	-	-	1.22	-	0.81	-	1.22	-	-	0.80	-	4.05
10	Rupnagar	Shampura	-	-	2.84	-	-	0.40	2.03	-	-	1.01	-	6.28
11		Heerpur	-	-	5.07	-	-	2.13	2.23	-	-	1.31	-	10.74
12		Bhalari	-	-	2.43	-	-	0.81	1.62	-	-	1.62	-	6.48
13		Marouli kalan	-	-	3.85	-	-	-	3.85	-	-	0.80	-	8.50
14	S.A.S. Nagar	Dairy	-	-	3.85	-	-	-	3.85	-	-	3.24	-	10.94
15		Gharuan	-	-	3.65	-	-	-	3.24	-	-	1.21	-	8.10
16		Kheri sundran	-	-	4.05	-	-	-	7.29	-	-	1.21	3.65	16.20
17	Nawan Shehar	Kang	-	-	3.65	-	0.40	1.62	1.62	-	-	0.80	0.41	8.50
18		Sarhoa	-	-	3.85	-	-	0.81	3.24	-	-	1.00	-	8.90
		Sub-Total		-	65.46	-	5.67	9.92	54.30	-	-	17.90	406	157.31
II/19	Amritsar	Nag Navan	-	-	891	-	-	-	8.91	-	-	1.62	-	19.44

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Toria & Sarson	Sun- Flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
20		Manawala Kalan	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	8.10
21		Teran kalan	-	-	4.65	-	-	-	4.65	-	-	0.42	-	9.72
22		Rajjdhan	-	-	4.65	-	-	-	4.65	-	-	0.42	-	9.72
23	Tarn Taran	Bath	-	-	2.43	-	-	-	2.43	-	-	0.80	-	5.66
24		Malchak	-	-	3.24	-	-	-	3.24	-	-	1.00	-	7.48
25		Sabhra	-	-	5.97	-	-	-	5.16	-	-	0.60	-	1173
26	Jalandhar	Partap Pura	-	-	13.77	-	-	-	13.77	-	-	162	-	2916
27		Kotli sawar	-	-	5.67	-	-	-	5.67	-	-	0.80	-	1214
28		Ganna Pind	-	-	5.67	-	-	-	5.67	-	-	1.62	-	1296
29		Sarak Pur	-	-	4.86	-	0.81	-	4.05	-	-	1.62	-	1134
30		Bajwa Khurd	-	-	4.86	-	-	0.41	4.45	-	-	0.82	-	1054
31	Kapurthala	Husainpur	-	-	4.05	-	-	-	4.05	-	-	0.40	0.06	8.56
32		Rawal Pindi	-	-	3.04	-	-	-	3.04	-	-	0.40	-	6.48
33		Tibba	-	-	4.66	-	-	-	4.66	-	-	0.40	-	972
34		Nadala	-	-	3.44	-	-	-	3.44	-	-	0.40	-	728
35	Ludhiana	Katani khurd	-	-	14.17	-	-	-	14.17	-	-	0.80	-	2914
36		Mansuran	-	-	2.03	-	-	-	2.03	-	-	0.80	-	486
37		Majra mohan	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	0.80	-	404
38		Kila Hans	-	-	6.07	-	-	-	4.86	-	-	2.02	0.81	1376
39		Chakrodhi	-	-	6.86	-	-	-	686	-	-	1.62	-	1534
40		Abuwal	-	-	8.10	-	-	-	8.10			1.62	-	1782

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Toria & Sarson	Sun- Flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
41		Raowal	-	-	5.67	-	-	-	5.67	-	-	0.80	-	1214
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	-	-	8.30	-	-	-	8.30	-	-	1.22	-	1782
43		Salana Dulla Singh Wala	-	-	4.05	-	-	-	4.05	-	-	162	-	972
44		Kalewal	--	-	3.34	--	-	--	3.64	--	-	0.70	--	768
45		Lohari Kalan	-	-	4.66	-	-	-	4.46	-	-	0.60	-	972
46	Patiala	Dhablan	-	-	5.57	-	-	-	5.37	0.10	-	0.70	-	11.74
47		Bhedwal	-	-	5.88	-	-	-	6.88	-	-	0.60	-	1336
48		Mial Kalan	-	-	6.79	-	-	-	6.48	0.10	-	1.61	-	1498
49		Baro	--	-	6.48	--	-	--	6.48	--	-	0.80	--	13.76
50		Satrana	-	-	6.79	-	-	-	6.89	0.10	-	0.80	-	1458
.		Sub-Total	-	-	179.90	-	0.81	0.41	177.35	0.30	-	30.85	0.87	390.49
III/51	Sangrur	Dhadrian	-	1.62	8.91	-	-	-	7.29	-	-	1.62	-	1944
52		Kuthala	-	-	2.23	-	-	-	2.03	-	-	0.60	-	486
53		Mahila	--	-	9.10	--	-	--	9.10	--	-	1.22	--	1942
54		Bhularheri	-	-	3.24	-	-	-	3.24	-	-	0.40	-	688
55		Banga	-	-	3.64	-	0.81	-	3.64	-	-	0.82	-	8.91
56		Dhindsa	-	-	8.67	-	-	-	5.67	-	-	1.62	-	1296
57	Barnala	Wazid ke kalan	-	-	2.64	-	-	-	2.64	-	-	0.40	-	5.68
58		Jangiana	--	-	3.64	--	-	--	3.64	--	-	0.82	--	810
59	Mansa	Jawaharke	-	-	2.23	-	-	-	2.23	-	-	0.40	-	486
60		Daria pur	-	4.25	4.05	-	-	-	-	0.20	-	0.80	-	9.30

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun-Flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gu- & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
61		Mian	--	2.44	2.44	--	--	--	-	0.40	--	0.80	0.40	648
62	Bathinda	Bajak	-	5.27	7.70	-	-	-	2.43	-	-	0.80	-	1620
63		Pati Sohal	-	-	7.29	-	-	-	7.29	-	-	0.80	-	1538
64		Shergarh	-	8.10	8.10	-	-	-	-	-	-	0.80	-	1700
65	Faridkot	Nathal wala	-	-	6.07	-	-	-	6.07	--	--	0.62	-0.20	1296
66		Burj Jawahar singh wala	--	2.84	5.27	--	--	--	2.43	-	-	0.80	--	1134
67	Moga	Chottian Khurd	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	810
68		Budh Singh Wala	-	-	7.70	-	-	-	7.70	-	-	0.80	-	1620
69		Jawahar Singh Wala	-	-	2.43	-	-	-	2.43	-	-	1.02	-	588
70	Muktsar	Motlewala	-	-	2.23	-	-	-	2.03	--	--	1.82	-	608
71		Kheowali	--	-	6.48	--	--	--	6.48	-	-	5.26	--	1822
72		Husnar	-	-	5.67	-	-	-	5.67	-	-	0.80	-	1214
73	Firozpur	Ghul khurd	-	-	3.75	-	-	-	3.75	-	-	0.60	-	810
74		Dhrang Wala	-	11.34	10.53	-	-	-	-	0.81	-	1.62	-	2430
75		Nawan rana	-	-	2.84	-	-	-	2.84	-	--	0.80	-	648
76		Gurdi Wala	--	-	8.10	--	--	--	8.10	-	-	0.80	--	1700
77		Malakzada	-	-	3.85	-	-	-	3.85	-	-	0.40	-	810
		Sub-Total	-	35.86	139.45	-	0.81	0.41	104.20	1.41	-	28.04	0.60	310.37
		Grand -Total	-	35.86	384.81	-	7.29	10.33	335.85	1.71	-	76.79	5.53	858.17

APPENDIX – III

Out Turn of Different Crops Sown (2008-2009)

Tractor operated (Quintals)

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane (Gur & Shakkar)	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhussa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I/1	Gurdaspur	Kalanaur	-	-	135.00	200.00	-	-	-	-	120.00
2		Nangal kothe	-	-	85.00	80.00	-	5.00	-	-	90.00
3		Chaudharywal	-	-	80.00	80.00	-	-	-	-	122.00
4		Dhar Kalan	-	-	140.00	28.00	-	45.00	-	-	80.00
5		Shah pur jajan	-	-	60.00	100.00	-	-	-	-	45.00
6	Hoshiarpur	Mahina	-	-	120.00	100.00	-	20.00	-	-	70.00
7		Zianatha	-	-	202.00	180.00	-	14.00	-	-	380.00
8		Nahar colony garh shankar	-	-	202.00	100.00	-	2.00	-	-	400.00
9		Budhabarh(Pun Khu)	-	-	75.00	76.00	-	-	-	-	80.00
10	Rupnagar	Shampura	-	-	110.00	100.00	-	8.00	-	-	120.00
11		Heerpur	-	-	110.00	110.00	-	35.00	-	-	145.00
12		Bhalari	-	-	95.00	95.00	-	16.00	-	-	120.00
13		Marouli Kalan	-	-	180.00	190.00	-	-	-	-	235.00
14	S.A.S. Nagar	Dairy	-	-	165.00	165.00	-	-	-	-	210.00
15		Gharuan	-	-	80.00	100.00	-	-	-	-	200.00
16		Kheri sundran	-	-	94.00	80.00	-	-	-	-	282.00
17	Nawan Shehar	Kang	-	-	156.00	156.00	-	48.00	-	-	90.00
18		Sarhoa	-	-	190.00	120.00	-	40.00	-	-	170.00
		Sub-Total	-	-	2279.00	2060.00	-	233.00	-	-	2962.00

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane (Gur & Shakkar)	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhussa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II/19	Amritsar	Nag Navan	--	--	300.00	120.00	--	--	--	--	350.00
20		Manawala Kalan	-	-	144.00	120.00	-	-	-	-	270.00
21		Teran kalan	-	-	165.00	130.00	-	-	-	-	220.00
22		Rajjdhan	-	-	161.00	50.00	-	-	-	-	220.00
23	Tarn Taran	Bath	--	--	108.00	100.00	--	--	--	--	156.00
24		Mal Chak	-	-	160.00	100.00	-	-	-	-	158.00
25		Sabhra	-	-	285.00	150.00	-	-	-	-	370.00
26	Jalandhar	Partap Pura	-	-	620.00	408.00	-	-	-	-	1020.00
27		Kotli Sajawar	--	--	168.00	130.00	--	--	--	--	328.00
28		Ganna Pind	-	-	252.00	100.00	-	-	-	-	420.00
29		Sarakpur	-	-	280.00	130.00	-	-	-	-	320.00
30		Bajwa Khurd	-	-	240.00	160.00	-	17.00	-	-	360.00
31	Kapurthala	Husain pur	--	--	190.00	30.00	--	--	--	--	300.00
32		Rawal Pindi	-	-	120.00	50.00	-	-	-	-	140.00
33		Tibba	-	-	230.00	250.00	-	-	-	-	320.00
34		Nadala	-	-	153.00	100.00	-	-	-	-	176.00
35	Ludhiana	Katani khurd	--	--	525.00	415.00	--	--	--	--	945.00
36		Mansuran	-	-	85.00	100.00	-	-	-	-	130.00
37		Majra mohan	-	-	68.00	100.00	-	-	-	-	104.00
38		Kila Hans	-	-	280.00	200.00	-	-	-	-	336.00
39		Chakrodhi	--	--	289.00	200.00	--	--	--	--	359.00
40		Abuwal	-	-	300.00	200.00	-	-	-	-	504.00

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane Gur & Shakkar	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhussa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
41		Raowal	--	--	285.00	200.00	--	--	--	--	420.00
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	--	--	306.00	300.00	-	-	-	-	552.00
43		Salana Dulla Singh wala	-	-	140.00	100.00	-	-	-	-	290.00
44		Kalewal	-	-	130.00	150.00	-	-	-	-	240.00
45		Lohari Kalan	-	-	220.00	200.00	--	--	0.40	--	330.00
46	Patiala	Dhablan	--	--	224.00	200.00	-	-	-	-	306.00
47		Bhedwal	-	-	145.00	56.00	-	-	-	-	334.00
48		Mial Kalan	-	-	289.00	200.00	-	-	0.50	-	332.00
49		Baro	-	-	288.00	65.00	--	--	--	--	512.00
50		Satrana	--	--	288.00	190.00	-	-	1.00	-	240.00
		Sub-Total	-	-	7438.00	5004.00	-	17.00	-1.90	-	11162.00
III/51	Sangrur	Dhadrian	-	47.00	456.00	380.00	-	-	-	-	591.00
52		Kuthala		-	89.00	90.00	--	--	--	--	145.00
53		Mahila	--	--	471.00	320.00	-	-	-	-	759.00
54		Bhularheri	-	-	176.00	165.00	-	-	-	-	256.00
55		Banga	-	-	162.00	150.00	-	-	-	-	270.00
56		Dhindsa	-	-	294.00	280.00	--	--	--	--	420.00
57	Barnala	Wazid ke kalan	--	--	130.00	105.00	-	-	-	-	228.00
58		Jangiana	-	-	220.00	180.00	-	-	-	-	288.00
59	Mansa	Jawaharke	-	-	120.00	120.00	-	-	-	-	223.00
60		Daria pur	-	205.00	220.00	200.00	-	-	3.00	-	-
61		Mian	-	110.00	126.00	100.00	--	--	12.00	--	-
62	Bathinda	Bajak	-	115.00	300.00	120.00	-	-	-	-	150.00

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane Gur & Shakkar	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhusa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
63		Pati Sohal	-	-	200.00	130.00	-	-	-	-	260.00
64		Shergarh	-	100.00	280.00	200.00	-	-	-	-	-
65	Faridkot	Nathal wala	-	-	290.00	240.00	--	--	--	--	420.00
66		Burj Jawahar Singh wala	--	80.00	310.00	195.00	-	-	-	-	180.00
67	Moga	Chottian Khurd	-	-	206.00	200.00	-	-	-	-	225.00
68		Budh Singh Wala	-	-	380.00	150.00	-	-	-	-	530.00
69		Jawahar Singh Wala	-	-	120.00	108.00	--	--	--	--	168.00
70	Muktsar	Motlewala	--	-	100.00	70.00	-	-	-	-	150.00
71		Kheowali	-	-	270.00	200.00	-	-	-	-	450.00
72		Husnar	-	-	265.00	150.00	-	-	-	-	392.00
73	Firozpur	Ghul Khurd	-	-	212.00	200.00	--	--	--	--	258.00
74		Dharang Wala	--	190.00	416.00	180.00	-	-	20.00	-	-
75		Nawan Rana	-	-	154.00	150.00	-	-	-	-	196.00
76		Gurditi Wala	-	-	440.00	300.00	-	-	-	-	560.00
77		Malakzada		-	209.00	200.00					266.00
		Sub-Total	-	847.00	6616.00	4883.00	--	--	35.00	--	7385
		Grand -Total	--	847.00	16333.00	11947.00	-	250.00	36.90	-	21509.00

APPENDIX – IV

Value of Different Crops Sown (2008-2009)

Tractor operated (Quintals)

Zone	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Toria & Sarson	Sun-flower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	Ameri- can	Grain	Bhusa	Gur & Shakkar	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1/1	Gurdaspur	Kalanaur	-	-	145800	20000	-	-	-	126000	-	-	-	38000	-	329800
2		Nangal kothe	-	-	91800	16000	-	-	4300	88200	-	-	500	16000	2000	218800
3		Chaudharywal	-	-	86400	12000	-	336000	-	135460	-	-	-	30000	-	599860
4		Dhar Kalan	-	-	151200	5600	-	-	42750	78400	-	-	1600	8500	800	288850
5		Shahpur jajan	-	-	64800	20000	-	-	-	47550	-	-	-	14000	-	146350
6	Hoshiarpur	Mahina	-	-	129600	20000	-	-	16000	54250	-	-	600	20500	3000	243950
7		Zianatha	-	-	218160	27000	-	234300	9800	334400	-	-	550	18000	10000	852210
8		Nahar colony garh shankar	-	-	218160	15000	-	-	1600	352000	-	-	600	20000	-	607360
9		Budhabarh(PunKhu)	-	-	81000	15200	-	115500	-	88000	-	-	-	25600	3000	328300
10	Rupnagar	Shampura	-	-	118800	15000	-	-	6400	105600	-	-	600	26000	-	272400
11		Heerpur	-	-	118800	16500	-	-	28000	116000	-	-	6000	24800	1500	311600
12		Bhalari	-	-	102600	19000	-	-	14200	105600	-	-	2000	48000	-	291400
13		Morauli kalan	-	-	194400	34200	-	-	-	188000	-	-	-	22400	-	439000
14	S.A.S. Nagar	Dairy	-	-	178200	33000	-	-	-	157500	-	-	-	85000	-	453700
15		Gharuan	-	-	86400	12000	-	-	-	174000	-	-	-	57000	-	329400
16		Kheri sundran	-	-	101520	16000	-	-	-	248160	-	-	-	44000	124200	533880
17	Nawan Shehar	Kang	-	-	168480	31200	-	28750	28800	76500	-	-	2400	15500	22500	374130
18		Sarhoa	-	-	205200	30000	-	-	34000	144500	-	-	3500	25500	15000	457700
		Sub-Total	-	-	2461320	357700	-	714550	185850	2620120	-	-	18350	538800	182000	7078690

Zo-ne/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Torja & Sarson	Sun- flower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	Ameri- can	Grain	Bhusa	Gur & Shakkar	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
II/19	Amritsar	Nag Navan	-	-	324000	18000	-	-	-	491000	-	-	-	53000	13380	899380
20		Manawala Kalan	-	-	155520	24000	-	-	-	253800	-	-	-	38000	1500	472820
21		Teran kalan	-	-	178200	19500	-	-	-	216250	-	-	-	24500	1450	439900
22		Rajjdhan	-	-	173880	7500	-	-	-	216250	-	-	-	26500	1500	425630
23	Tarn Taran	Bath	-	-	116644	15000	-	-	-	137280	-	-	-	27100	3000	299024
24		Mal Chak	-	-	172800	15000	-	-	-	223160	-	-	-	40470	3000	454430
25		Sabhra	-	-	307800	22500	-	-	-	329300	-	-	-	20500	-	680100
26	Jalandhar	Partap Pura	-	-	669600	61200	-	-	-	897600	-	-	-	46000	-	1674400
27		Kotli Sajawar	-	-	181440	26000	-	-	-	396160	-	-	-	38000	-	641600
28		Ganna Pind	-	-	272160	20000	-	-	-	369600	-	-	-	64000	-	725760
29		Sarakpur	-	-	302400	26000	-	119000	-	278400	-	-	-	59000	-	784800
30		Bajwa Khurd	-	-	259200	24000	-	-	13600	288000	-	-	2000	40000	-	626800
31	Kapurthala	Husain pur	-	-	205200	6000	-	-	-	300000	-	-	-	19000	1800	532000
32		Rawal Pindi	-	-	129600	5000	-	-	-	132400	-	-	-	16000	1000	284000
33		Tibba	-	-	248400	37500	-	-	-	281600	-	-	-	13000	-	580500
34		Nadala	-	-	165240	20000	-	-	-	176860	-	-	-	13000	-	375100
35	Ludhiana	Katani khurd	-	-	567000	83000	-	-	-	784350	-	-	-	42000	-	1476350
36		Mansuran	-	-	91800	15000	-	-	-	107900	-	-	-	43000	-	257700
37		Majra Mohan	-	-	73440	20000	-	-	-	86320	-	-	-	40000	-	219760
38		Kila Hans	-	-	302400	30000	-	-	-	295680	-	-	-	46500	12000	686580
39		Chakrodhi	-	-	312120	30000	-	-	-	315920	-	-	-	56000	-	714040
40		Abuwal	-	-	324000	40000	-	-	-	418320	-	-	-	66000	-	848320

Zone/ Sr.No	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Toriam & Sarson	Sun- flower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	American	Grain	Bhusa	Gur & Shakkar	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
41		Raowal	-	-	307800	30000	-	-	-	369600	-	-	-	30000	-	737400
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	-	-	330480	60000	-	-	-	485760	-	-	-	40000	-	916240
43		Salana Dulla Singh wala	-	-	151200	15000	-	-	-	240700	-	-	-	44000	-	450900
44		Kalewal	-	-	140400	30000	-	-	-	204000	-	-	-	20000	-	394400
45		Lohari Kalan	-	-	237600	40000	-	-	-	280500	-	-	-	18000	-	576100
46	Patiala	Dhablan	-	-	241920	40000	-	-	-	299800	880	-	-	28000	-	610600
47		Bhadwal	-	-	156600	11200	-	-	-	377640	-	-	-	38000	-	583440
48		Mial Kalan	-	-	312120	40000	-	-	-	455200	1250	-	-	67000	-	875570
49		Baro	-	-	311040	13000	-	-	-	399360	-	-	-	40000	-	763400
50		Satrana	-	-	311040	34200	-	-	-	578000	2500	-	-	41000	-	966740
		Sub-Total	-	-	8033044	878600	-	119000	13600	10686710	4630	-	2000	1197570	38630	20973784
III/51	Sangrur	Dhadrian	-	128450	492480	57000	-	-	-	520080	-	-	2800	58000	-	1258810
52		Kuthala	-	-	96120	13500	-	-	-	127600	-	-	-	32800	-	270020
53		Mahila	-	-	508680	48000	-	-	-	667920	-	-	-	52600	-	1277200
54		Bhularheri	-	-	190080	24750	-	-	-	225280	-	-	-	22000	-	462110
55		Banga	-	-	174960	30000	-	76800	-	237600	-	-	-	42000	-	561360
56		Dhindsa	-	-	317520	42000	-	-	-	369600	-	-	-	44000	-	773120
57	Barnala	Wazid ke kalan	-	-	140400	19950	-	-	-	200640	-	-	-	35000	-	395990
58		Jangiana	-	-	237600	36000	-	-	-	253440	-	-	-	80000	-	607040
59	Mansa	Jawaharke	-	-	129600	18000	-	-	-	143220	-	-	-	30000	-	320820
60		Daria pur	-	399750	237600	40000	-	-	-	-	4350	-	5000	17700	-	704400
61		Mian	-	231000	136080	20000	-	-	-	-	17400	-	5000	24000	12000	445480

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Torja & Sarson	Sun Flower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	American	Grain	Bhusa	Gur & Shakkar	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
62		Bajak	-	322000	324000	18000	-	-	-	139500	-	-	15000	29000	-	847500
63		Pati Sohal	-	-	216000	19500	-	-	-	241800	-	-	-	48000	-	525300
64		Shergarh	-	280000	302400	30000	-	-	-	-	-	-	16000	31000	-	659400
65	Faridkot	Nathal wala	-	-	313200	36000	-	-	-	371700	-	-	-	39000	5000	764900
66		Burj Jawahar Singh Wala	-	216000	334800	39000	-	-	-	158400	-	-	-	20000	-	768200
67	Moga	Chottian Khurd	-	-	222480	30000	-	-	-	198000	-	-	-	24000	6000	480480
68		Budh Singh Wala	-	-	410400	30000	-	-	-	466400	-	-	-	34000	-	940800
69		Jawahar Singh Wala	-	-	129600	16200	-	-	-	147840	-	-	-	36000	2000	331640
70	Muktsar	Motlewala	-	-	108000	14000	-	-	-	132000	-	-	-	70000	--	324000
71		Kheowali	-	-	291600	40000	-	-	-	396000	-	-	-	53000	-	780600
72		Husnar	-	-	286200	22500	-	-	-	313600	-	-	-	31000	-	653300
73	Firozpur	Ghul khurd	-	-	228960	32000	-	-	-	227040	-	-	-	26250	-	514250
74		Dharangwala	-	518100	449280	31500	-	-	-	-	37600	-	-	72000	-	1108480
75		Nawan Rana	-	-	166320	22500	-	-	-	172480	-	-	-	31200	-	392500
76		Gurditi Wala	-	-	475200	60000	-	-	-	492800	-	-	-	40000	-	1068000
77		Malakzada	-	-	225720	30000	-	-	-	234080	-	-	-	18000	-	507800
		Sub-Total	-	2095300	7145280	820400	-	76800	-	6437020	59350	-	43800	1040550	25000	17743500
		Grand -Total	-	2095300	17639644	2056700	-	910350	199450	19743850	63980	-	64150	2776920	245630	45795974

APPENDIX – V
Expenditure per Hectare on Area Held (2008-2009)
(As business points of view)

Tractor operated (Rs.)

Zone/ sr.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Implement s	Artisi ans	Tube- wells	Water Rates	Manure & Fertilizers	Rent	Land Reve n-ue	Misc.	Total
				Permanent	Casual											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
I/1	Gurdaspur	Kalanaur	4.05	6420	3555	-	1793	11043	-	807	-	3022	38025	-	5007	69672
2		Nangal kothe	3.24	20370	2469	-	1568	25615	-	2276	-	6156	24691	-	5571	88716
3		Chaudharywal	5.87	17888	2811	-	2585	35962	-	3015	-	3110	37053	-	13891	116315
4		Dhar Kalan	4.65	10753	2151	-	1710	6589	-	-	-	2743	29677	-	3962	57585
5		Shah pur jajan	1.62	32099	4938	-	3607	12903	-	5905	-	2748	37037	-	2630	101867
6	Hoshiarpur	Mahina	3.24	11111	1852	-	2006	46648	-	9677	-	4907	32099	-	18411	126711
7		Zianatha	7.29	3292	1097	-	6328	14719	-	3573	-	5062	49383	-	4983	88437
8		Nahar colony garh shankar	5.16	5426	4264	-	2360	14730	-	5233	-	5918	32122	-	7147	77200
9		Budha barh(Pun Khu)	2.43	31276	2058	-	7876	53316	-	2940	-	5741	49383	-	9745	162335
10	Rupnagar	Shampura	3.14	11465	1592	-	2342	12865	-	7842	-	2117	44427	-	13312	95962
11		Heerpur	5.37	7449	1788	-	2617	18032	-	2063	-	4188	4935	-	9417	50489
12		Bhalari	3.24	27778	1574	-	2323	50418	-	4375	-	5259	44445	-	12407	148579
13		Marouli kalan	4.25	17224	1294	-	3766	33448	-	10933	-	4800	40235	-	12014	123714
14	S.A.S. Nagar	Dairy	5.47	13163	1188	-	1790	17349	-	9287	-	3546	32084	-	2459	80866
15		Gharuan	4.05	16296	3086	-	1840	21720	-	12342	-	8049	34568	-	11062	109053
16		Kheri sundran	8.10	7407	5790	-	4024	16375	-	6681	-	7904	33333	-	11678	93192
17	Nawan Shehar	Kang	4.45	6742	3573	-	1795	14845	-	6057	-	3205	32135	-	7658	76010

ZoneSr. no	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Implemen ts	Artisi ans	Tube-wells	Water Rates	Manure & Fertiliz ers	Rent	Land Reve n-ue	Misc.	Total
				Permanent	Casual											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
18		Saroha	4.45	15550	1798	-	2180	28219	-	9801	-	6123	34607	-	10616	108894
		Sub-total	80.07	12482	2659	-	2969	22533	-	5640	-	4859	34504	-	8953	94599
II/19	Amritsar	Nag Navan	9.72	16975	2696	-	1632	18131	-	6384	-	5006	49383	-	5226	105433
20		Manawala Kalan	4.05	29630	1605	-	1768	16682	-	6358	-	5765	61728	-	8156	131692
21		Teran kalan	4.86	11728	2161	-	1434	7006	-	3874	-	4975	87654	-	8683	127515
22		Rajidhan	4.86	12757	4753	-	1434	7265	-	856	-	5099	44444	-	5720	82329
23	Tarn Taran	Bath	2.83	21201	5300	-	2049	22985	-	8092	-	5251	55654	-	5134	125666
24		Mal Chak	3.74	14973	4813	-	1971	33754	-	12451	-	5347	64305	-	4234	141848
25		Sabhra	6.27	17703	2392	-	1888	38910	-	9435	-	4038	49442	-	7722	131530
26	Jalandhar	Partap Pura	14.58	6831	2058	-	1399	14845	-	4507	-	3410	39506	-	7589	80145
27		Kotli sawar	6.07	13839	2471	-	2413	31893	-	11427	-	4467	34596	-	6840	107946
28		Ganna Pind	6.48	9568	3241	-	1727	27380	-	4908	-	4830	32099	-	6277	90380
29		Sarakpur	6.07	12520	2834	-	1402	17908	-	12100	-	4001	39539	-	6819	97123
30		Bajwa Khurd	5.27	12144	3795	-	1586	16856	-	7735	-	5089	47363	-	6641	101209
31	Kapurthala	Husain pur	4.25	13647	2353	-	1765	31693	-	4156	-	5275	54353	-	7647	120889
32		Rawal Pindi	3.24	16049	4475	-	1636	21310	-	4348	-	6349	29630	-	6716	90513
33		Tibba	4.86	13580	2263	-	2054	34678	-	9178	-	5777	46914	-	10175	124619
34		Nadala	3.64	18132	2473	-	1750	16056	-	6534	-	6378	44505	-	8846	104674
35	Ludhiana	Katani khurd	14.57	6754	1544	-	1356	10639	-	4335	-	3629	51887	-	4355	84499
36		Mansuran	2.43	34568	3292	-	6749	3460	-	18150	-	6071	54321	-	8765	166516

Zone/Sr.no.	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Imple-ments	Artisians	Tube-wells	Water Rates	Manure & Fertilizers	Rent	Land Revenue	Misc.	Total
				Permanent	Casual											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
37		Majra mohan	2.02	28713	2970	-	1881	30936	-	11262	-	6805	54455	-	9629	146651
38		Kila Hans	6.88	22093	2689	-	2237	15599	-	5182	-	6330	54361	-	6648	115139
39		Chakrodhi	7.67	23155	1956	-	1405	8937	-	2732	-	3625	52021	-	3950	97781
40		Abuwal	8.91	16610	1347	-	1531	20215	-	4191	-	6002	51582	-	54770	107225
41		Raowal	6.07	12356	3295	-	1669	25222	-	7291	-	4804	44481	-	7960	107078
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	8.91	21549	2559	-	2272	19235	-	5251	-	4780	56790	-	4938	117374
43		Salana Dulla Singh wala	4.86	6790	2469	-	2428	37902	-	8262	-	6123	74074	-	26389	164437
44		Kalewal	3.64	14835	3558	-	2069	15504	-	9344	-	8005	49450	-	7830	110595
45		Lohari Kalan	4.86	12737	3457	-	1940	15228	-	4693	-	6457	49383	-	5988	99883
46	Patiala	Dhablan	5.87	11584	2726	-	2521	15703	-	5296	-	4235	44464	-	8436	94965
47		Bhadwal	7.29	17725	1871	-	1873	30451	-	7698	-	4775	44461	-	6844	115698
48		Mial Kalan	7.49	21028	2136	-	2841	10093	-	4567	-	5401	44459	-	5633	96158
49		Baro	6.88	18604	3285	-	1839	16997	-	5006	-	5067	79070	-	5815	135683
50		Satrana	7.29	19753	3498	-	4146	14980	-	3752	-	7273	39506	-	9418	102326
		Sub-Total	196.41	15315	2653	-	1958	19641	-	6166	-	5030	49853	-	7093	107709
III/51	Sangrur	Dhadrian	9.72	21605	3353	-	2626	12374	-	8175	-	7404	39506	-	13024	108067
52		Kuthala	2.43	28477	2799	-	2300	33096	-	10470	-	7152	60494	-	10136	154924
53		Mahila	9.71	8033	4830	-	2059	14050	-	8179	-	8176	64264	-	6344	115935
54		Bhularheri	3.44	23256	2791	-	2977	23457	-	16555	-	7079	71657	-	9766	157538
55		Banga	4.86	28807	3086	-	2778	23226	-	27384	-	5907	61728	-	12027	164943

Zone/S r.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Implements	Artisians	Tube wells	Water Rates	Manure & Fertilizers	Rent	Land Revenue	Misc.	Total
				Permanent	Casual											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
56		Dhindsa	6.48	20988	2315	-	1652	12364	-	19606	-	8971	54321	-	9724	129941
57	Barnala	Wazid ke kalan	2.84	29577	7570	-	2060	35580	-	20017	-	11132	73944	-	11097	190977
58		Jangiana	4.05	23506	4198	-	1919	38128	-	15715	-	5760	61728	-	8568	159522
59		Jawaharke	2.43	24691	2058	-	1975	47136	-	821	-	6298	54321	-	7613	144913
60	Mansa	Daria pur	4.65	20968	4409	-	3066	21419	-	3726	-	6357	39570	-	10930	110445
61		Mian	3.24	17901	4012	-	3636	27414	-	4140	-	3445	44444	-	5232	110224
62	Bathinda	Bajak	8.10	8395	2469	-	1304	12488	-	5503	-	4518	37037	-	8093	79807
63		Pati Sohal	7.69	13654	3251	-	2276	16149	-	3833	-	4315	37061	-	5760	86299
64		Shergarh	8.50	11647	3118	-	2412	14135	-	2176	-	4118	38823	-	5823	82252
65	Faridkot	Nathal wala	6.48	18056	3858	-	2148	12105	-	2955	-	5265	44445	-	7292	96124
66		Burj Jawahar Singh Wala	5.67	33862	4586	-	1751	13954	-	2738	-	5321	61728	-	5423	129363
67	Moga	Chottian Khurd	4.05	18519	4938	-	1249	20948	-	5202	-	5895	49383	-	6386	112520
68		Budh Singh Wala	8.10	8148	3457	-	957	14511	-	5051	-	5100	54321	-	6760	98305
69		Jawahar Singh Wala	2.94	32653	9014	-	1299	20983	-	8746	-	6269	45621	-	6290	130875
70	Muktsar	Motlewala	3.04	22105	2796	-	3454	18142	-	11887	-	9033	49342	-	6760	123519
71		Kheowali	9.11	14051	1592	-	1465	6622	-	2339	-	3569	49396	-	6465	85499
72		Husner	6.07	21087	2718	-	4646	9699	-	3667	-	5832	49423	-	4704	101776
73	Firozpur	Ghul khurd	4.05	14815	4568	-	3057	35884	-*	5774	-	4778	49383	-	6208	124467

Zone/Sr. no	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Implements	Artisans	Tube-wells	Water Rates	Manure & Fertilizers	Rent	Land Revenue	Misc.	Total
				Permanent	Casual											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
74		Dharang Wala	12.15	12757	1811	-	2112	6776	-	-	-	4702	33333	-	5187	66678
75		Nawan Rana	3.24	9568	2840	-	2727	50025	-	6608	-	6483	56790	-	10204	145245
76		Gurditi Wala	8.50	9882	2718	-	1313	22156	-	2281	-	5694	49412	-	6659	100115
77		Malakzada	4.05	16790	3013	-	2711	24714	-	9877	-	6828	54321	-	7260	125514
		Sub-Total	155.59	17013	3370	-	2186	17924	-	6771	-	5865	49037	-	7533	109699
		Grand -Total	432.09	15402	2912	-	2227	19559	-	6286	-	5299	46715	-	7596	105996

APPENDIX – VI

Gross Income, Expenditure and net Income per Hectare on Area Held (2008-09)

Tractor operated (Rs.)

Zone/ Sr. no	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
					Expendit- ure	Net Income	Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
							Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expen- diture	Net Income	Expendit- ure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Kalanaur	4.05	81432	17393	64039	69672	11760	63252	18180	25228	56204	17986	63446
2		Nangal kothe	3.24	67531	39007	28524	88716	-21185	68346	-815	43655	23876	27965	39566
3		Chaudharywal	5.87	102191	49245	52946	116315	-14124	98427	3764	61375	40816	44612	57579
4		Dhar Kalan	4.65	62118	14903	47215	57585	4533	46833	15285	17155	44963	15289	46829
5		Shah pur jajan	1.62	90340	21395	68945	101867	-11527	69768	20572	32731	57609	22506	67834
6	Hoshiarpur	Mahina	3.24	75293	73120	2173	126711	-51418	115600	-40307	83501	-8208	57441	17852
7		Zianatha	7.29	116901	25981	90920	88437	28464	85145	31756	35763	81138	26063	90838
8		Nahar colony garh shankar	5.16	117705	63047	54658	77200	40505	71773	45932	39651	78054	31661	86044
9		Budha Barh (Pun Khu)	2.43	135103	65024	70079	162335	-27232	131059	4044	81676	53427	49880	85223
10	Rupnagar	Shampura	3.14	86752	37324	49428	95962	-9210	84497	2255	40071	46621	32165	54587
11		Heer Pur	5.37	58026	32024	26002	50489	7537	43040	14986	38105	19921	28635	29391
12		Bhalari	3.24	89938	56163	33775	148579	-58641	120802	-30864	76357	13581	48570	41368
13		Marouli kalan	4.25	103294	52599	50695	123714	-20420	106491	-3197	66255	37039	44835	58459
14	S.A.S. Nagar	Dairy	5.47	82943	29163	53780	80866	2077	67703	15240	35619	47324	25818	57125
15		Gharuan	4.05	81333	41076	40257	109053	-27720	92757	-11424	58189	23144	41965	39368
16		Kheri sundran	8.10	65911	41539	24372	93192	-27281	85784	-19873	52451	13460	41984	23927
17	Nawan Shehar	Kang	4.45	84074	27501	56573	76010	8064	69268	14806	37133	46941	27910	56164

Zone/Sr.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
					Expenditure	Net Income	Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
							Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
18		Saroha	4.45	102854	49148	53706	108894	-6040	93344	9510	58719	44135	42317	60537
		Sub-total	80.07	88406	39935	48471	94599	-6193	82118	6288	47612	40794	34470	53936
II/19	Amritsar	Nag Navan	9.72	92529	35900	56629	105433	-12904	88457	4072	39075	53454	30221	62308
20		Manawala Kalan	4.05	116745	66720	50025	131692	-14947	102062	14863	40334	76411	29337	87408
21		Teran kalan	4.86	90514	43375	47139	127515	-37001	115786	-25272	28132	62382	23395	67119
22		Rajjdhan	4.86	87578	47737	39841	82329	5249	69572	18006	31687	55891	30016	57562
23	Tarn Taran	Bath	2.83	105662	34539	71123	125666	-20004	104465	1197	48811	56851	35599	70063
24		Mal Chak	3.74	121505	34753	86752	141848	-20343	126875	-5370	62570	58935	35716	85789
25		Sabhra	6.27	108469	45405	63064	131530	23061	113827	5358	64385	44084	38866	69603
26	Jalandhar	Partap Pura	14.58	114842	24784	90058	80145	34697	73314	41528	33808	81034	22672	92170
27		Kotli sajawar	6.07	105700	50059	55641	107946	-2246	94107	11593	59511	46189	43535	62165
28		Ganna Pind	6.48	112000	41722	70278	90380	21620	80812	31188	48713	63287	37679	74321
29		Sarakpur	6.07	129292	42458	86834	97123	32169	84602	44690	45064	84228	36593	92699
30		Bajwa Khurd	5.27	118937	34881	84056	101209	17728	89065	29872	41702	77235	29492	89445
31	Kapurthala	Husain pur	4.25	125176	47746	77430	120889	4287	107242	17934	52889	72287	41628	83548
32		Rawal Pindi	3.24	87654	31862	55792	90513	-2859	74463	13191	44834	42820	3247	55237
33		Tibba	4.86	119444	50225	69219	124619	-5175	111039	8405	64125	55319	43566	75878
34		Nadala	3.64	103049	3452	59597	104674	-1625	86542	16507	42036	61013	34881	68168

Zone/ Sr.No.	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
					Expendit- ure	Net Income	Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
							Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expen- diture	Net Income	Expendit- ure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
35	Ludhiana	Katani khurd	14.57	101328	70128	31144	84499	16829	77746	23582	25858	75470	21247	80081
36		Mansuran	2.43	106049	68097	37952	166516	-60467	131949	-25899	77627	28422	58056	47993
37		Majra mohan	2.02	108792	59924	48868	-37859	146651	117939	-9147	63483	45309	46162	62630
38		Kilan Hans	6.88	99794	62869	36925	115139	-15345	93046	6748	38685	61109	29177	70617
39		Chakrodhi	7.67	93095	23105	69990	97781	-4686	74626	18469	22605	70490	17994	75101
40		Abuwal	8.91	95210	68193	27017	107225	-12015	90615	4595	38763	56447	27968	67242
41		Raowal	6.07	121483	58074	63409	107078	14405	94723	26760	50241	71242	37959	83524
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	8.91	102833	39512	63321	117374	-14541	95826	7007	39036	63797	29209	73624
43		Salana Dulla Singh wala	4.86	92778	80214	12564	164437	-71659	157647	-64869	83573	9205	68980	23798
44		Kalewal	3.64	108352	39764	68588	110595	-2243	95760	12592	46310	62042	33336	75016
45		Lohari Kalan	4.86	118539	33357	85122	99883	18656	87146	31393	37768	80771	28223	90316
46	Patiala	Dhablan	5.87	104020	35619	68401	94965	9055	83380	20640	38917	65103	30440	73580
47		Bhedwal	7.29	87341	61191	26150	115698	28357	97973	10632	53512	33829	39964	47377
48		Mial Kalan	7.49	116898	29060	87838	96158	20740	75130	41768	30671	86227	24320	92578
49		Baro	6.88	110959	35886	75073	135683	-24724	117028	-6119	38009	72950	27107	83852
50		Satrana	7.29	132612	39122	93490	102326	30286	82573	50039	43067	89545	34842	97770
		Sub-Total	196.43	106775	45590	61185	107709	-934	92394	14381	42703	64072	31929	74846

Zone/ Sr.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
							Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
					Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expen- diture	Net Income	Expendit- ure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
III/51	Sangrur	Dhadrian	9.72	129507	44780	84727	108067	21440	86462	43045	46956	82551	38257	91250
52		Kuthala	2.43	111119	62917	48202	154924	-43805	126446	-15327	65953	45166	49666	61453
53		Mahila	9.71	131534	37099	94435	115939	15599	107902	23632	43639	87896	32671	98863
54		Bhularheri	3.44	134334	53536	80798	157538	-23204	134282	52	62625	71709	42606	91728
55		Banga	4.86	115506	62889	52667	164943	-49437	136136	-20630	74408	41098	56131	59375
56		Dhindsa	6.48	119309	49572	69737	129941	-10632	108953	10356	54632	64677	45158	74151
57	Barnala	Wazid ke kalan	2.84	139433	110779	28654	190977	-51544	161400	-21967	87456	51977	65568	73865
58		Jangiana	4.05	149886	67623	82263	159523	-9636	136016	13870	74288	75598	56611	93275
59	Mansa	Jawaharke	2.43	132025	56045	75980	144913	-12888	120212	11803	65901	66124	44687	87338
60		Daria pur	4.65	151484	46830	104654	110445	41039	89477	62007	49907	101577	40357	111127
61		Mian	3.24	137494	42667	94827	110224	27270	93323	45171	47878	89616	34189	103305
62	Bathinda	Bajak	8.10	104630	32213	72417	79807	24823	71412	33218	34375	70255	28164	76466
63			7.69	68309	31117	37192	86299	-17990	72645	-4336	35584	32725	27034	41275
64		Shergarh	8.50	77576	28743	48883	82252	-4676	70605	6971	31781	45795	25072	52504
65	Faridkot	Nathal wal	6.48	118040	31870	86170	96124	21916	78068	39972	33624	84416	26499	91541
66		Burj Jawahar Singh wala	5.67	135485	31817	103668	129363	6122	95501	39984	33772	101712	26808	108677
67	Moga	Chottian Khurd	4.05	118637	43390	75247	112520	6117	94001	24636	44619	74018	35019	83618
68		Budh Singh Wala	8.10	116148	34390	81758	98305	17843	90157	25991	35836	80312	30834	85314

Zone/Sr.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
							Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
					Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
69		Jawahar Singh wala	2.94	112803	56757	56046	130875	-18072	98222	14581	52601	60202	41701	71102
70	Muktsar	Motlewela	3.04	106579	51000	55579	123519	-16940	101414	5165	52072	54507	40325	66254
71		Kheowali	9.11	85686	25800	59886	85499	187	71448	14238	22052	63634	19163	66253
72		Husnar	6.07	107628	26209	81419	101776	5852	80689	26939	31265	76363	26802	80826
73	Firozpur	Ghul khurd	4.05	126975	51503	75472	124467	2508	109652	17323	60270	66705	44540	82435
74		Dhrangwala	12.15	91233	23532	67701	66678	24555	53921	37312	20588	70645	18610	72623
75		Nawan Rana	3.24	121142	51624	69518	145245	-24103	135677	-14535	78887	42255	52550	68592
76		Gurditi Wala	8.50	125647	34504	91143	100115	25532	90233	35414	40821	84826	31859	93788
77		Malakzada	4.05	125383	41803	83580	125514	131	108724	16659	54403	70980	42680	82703
		Sub-Total	155.59	114040	73768	40272	109699	4341	92686	21354	43649	70391	34138	79902
		Grand -Total	432.09	105987	54688	51299	105996	-09	90595	15392	43954	62033	33195	72792

APPENDIX – VII
Return per Worker, per Annum and per Day (2008-2009) Tractor operated (Rs.)

Zone/Sr.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Kalanaur	259358	26000	47628	73628	227628	256958	710.56	71.23	130.49	201.72	623.63	703.99
2		Nangal kothe	92418	33000	-34321	-1321	38679	64097	253.20	90.41	-94.03	-3.62	105.96	175.60
3		Chaudharywal	299930	35000	-27636	7364	79864	112664	821.72	95.89	-75.72	20.17	218.80	308.66
4		Dhar Kalan	109775	25000	10539	35539	104539	108879	300.75	68.49	28.87	97.36	286.41	298.30
5		Shah pur jajan	55845	26000	-9337	16663	46663	54945	153.00	71.23	-25.58	45.65	127.84	150.53
6	Hoshiarpur	Mahina	3520	18000	-83297	-65297	-13297	28920	9.64	49.31	-228.21	-178.90	-36.43	79.23
7		Zianatha	662208	24000	207500	231500	591500	66208	1814.26	65.75	568.49	634.24	1620.54	181.39
8		Nahar colony garh shankar	282038	28000	209008	237008	402758	443988	772.70	76.71	572.62	649.33	1103.44	1216.40
9		Budha barh(Pun Khu)	170291	38000	-33087	4904	64914	103546	466.55	104.10	-90.64	13.46	177.84	283.68
10	Rupnagar	Shampura	155203	36000	-28921	7079	146579	171403	425.21	98.63	-79.24	19.39	401.58	469.59
11		Heerpur	139631	20000	20238	40238	53488	78916	382.55	54.79	55.45	110.24	146.54	216.20
12		Bhalari	54717	30000	-63332	-33330	14668	44678	149.90	82.19	-173.51	-91.32	40.18	122.40
13		Marouli kalan	215453	36600	-43393	-6793	78707	124227	590.28	100.27	-118.88	-18.61	215.63	340.34
14	S.A.S. Nagar	Diery	147088	24000	3787	27787	86287	104158	402.98	65.75	10.37	76.12	236.40	285.53
15		Gharuan	81520	33000	-56133	-23133	46867	79720	223.34	90.41	-153.78	-63.37	128.40	218.41
16		Kheri sundran	24372	30000	-110486	-80486	54514	96907	66.67	82.19	-302.70	-220.51	149.35	265.49
17	Nawan Shehar	Kang	251750	30000	35886	65886	208886	249930	689.72	82.19	98.31	180.50	572.29	684.73

Zo Ne/Sr.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land, manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land, manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
18		Sarhoa	238990	34600	-13440	21161	98200	134695	654.76	94.79	-36.82	57.97	269.04	369.02
		Sub-Total	144857	29289	-17961	11433	92693	123644	396.86	80.24	-49.20	31.22	253.95	338.75
II/19	Amritsar	Nag Navan	183477	33000	-28085	7915	103915	121126	502.68	90.41	-68.73	21.68	284.70	331.85
20		Manawala kalan	67534	30000	-15133	14867	77367	88501	185.02	82.19	-41.46	40.73	211.96	242.47
21		Teran Kalan	229099	28500	-89911	-16141	151588	163099	627.66	78.08	246.33	168.25	415.31	446.85
22		Rajjdhan	193630	31000	12755	43755	135815	139875	530.49	84.93	34.95	119.88	372.10	383.22
23	Tarn Taran	Bath	100639	30000	-28306	1694	80444	99139	275.72	82.19	-77.55	4.64	220.39	271.61
24		Mal chak	162226	28000	-38042	-10042	110208	160426	444.75	76.71	-104.22	-27.51	301.94	439.52
25		Sabhra	197706	30000	-48198	-11198	92135	145470	541.66	101.37	-132.05	-30.68	252.42	398.55
26	Jalandhar	Partap Pura	656522	33200	168626	201826	393826	447948	1798.69	90.95	461.20	552.95	1078.97	1227.25
27		Kotl sajarwar	337042	42000	-6816	35184	140184	188671	923.40	115.06	-18.67	96.39	384.06	516.91
28		Ganna Pind	455401	31000	70049	101049	205049	240801	1247.67	84.93	191.92	276.85	561.78	659.73
29		Sarakpur	527079	38000	97632	135632	255632	281340	1444.05	104.11	267.48	371.59	700.36	770.79
30		Bajwa Khurd	442976	32000	46714	78714	203514	235688	1213.63	87.67	127.98	215.65	557.57	645.72

Zo Ne/S r.no	District	Holding	A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour *management (Basis C)	For ownership of capital , land ,manual labour &management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent - Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital , land ,manual labour &management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
31	Kapurthala	Husainpur	329080	29000	9110	38110	153610	177540	901.59	79.45	24.96	104.41	420.85	486.41
32		Rawal Pindi	90383	26000	-4631	21369	69369	89484	247.62	71.23	-12.69	58.54	190.05	245.16
33		Tibba	336406	33000	-12575	20425	134425	184383	921.66	90.41	-34.45	55.96	368.29	505.16
34		Nadala	216933	33000	-2956	30044	111044	124066	594.34	90.41	-8.10	82.31	304.23	339.91
35	Ludhiana	Katani khurd	453774	32800	81732	114532	366532	388925	1243.22	89.86	223.92	313.78	1004.20	1065.55
36		Mansuran	46112	28000	-48978	-20978	23022	38875	126.33	76.71	-134.18	-5747	63.07	106.51
37		Majra Mohan	98713	29000	-38238	-9238	45762	63256	270.45	79.45	-104.76	-25.31	125.38	173.30
38		Kilan Hans	84682	38000	-26394	11606	105106	121461	232.01	104.11	-72.31	31.80	287.96	332.77
39		Chakrodhi	178943	44400	-8986	35414	135164	144007	490.25	121.64	-24.62	97.02	370.31	394.54
40		Abuwal	60181	29600	21411	8189	100589	119825	164.88	81.09	58.66	22.43	275.59	328.29
41		Raowal	384891	37500	43718	81218	216217	253495	1054.50	102.74	119.77	222.51	592.38	694.51
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	282093	48000	-32392	15608	142108	163996	772.86	131.50	-88.74	42.76	389.34	449.30
43		Salana Dulla Singh wala	61059	33000	-348265	-315265	44735	115659	167.28	90.41	-954.15	-863.74	122.56	316.87
44		Kalewal	249658	27000	-4083	22917	112916	136528	683.99	73.97	-11.18	62.79	309.36	374.05
45		Lohari Kalan	413986	30950	45334	76284	196274	219468	1134.21	84.79	124.20	208.99	537.74	601.28

Zo Ne/ Sr.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Managem ent (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital , land , manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent - Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Managem ent (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & managem ent (Basis C)	For ownership of capital , land , manual, labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
46	Patiala	Dhablan	401515	34000	26578	60578	191078	215957	1100.04	93.15	72.81	165.96	523.50	591.66
47		Bhadwal	58227	2960	-47355	-19755	56494	79120	159.53	81.10	-129.74	-48.64	154.78	261.77
48		Mial Kalan	164477	31500	31069	62569	129169	138682	450.62	86.30	85.12	171.42	353.89	379.95
49		Baro	258251	32000	-42525	-10525	125475	144225	707.54	87.67	-116.51	-28.84	343.77	395.14
50		Satrana	681541	36000	55196	91196	163196	178185	1867.24	98.63	151.22	249.85	447.11	488.18
		Sub-Total	226766	16349	-2238	34449	153482	179291	621.27	44.79	-6.13	94.38	420.49	491.20
III/51	Sangrur	Dhadrian	205887	35000	34732	69732	133732	147825	564.07	95.89	95.16	191.05	366.39	405.00
52		Kuthala	117132	34600	-53222	-18622	54877	74666	320.91	94.79	-145.81	-51.02	150.35	204.56
53		Mahila	916964	26000	50490	76490	284490	319988	2512.23	71.23	138.33	209.56	779.42	876.70
54		Bhularheri	277945	40000	-39910	90	123340	157772	761.49	109.59	-109.34	0.25	337.92	432.25
55		Banga	85321	35000	-60066	-25066	49934	72141	233.76	95.89	-164.56	-68.67	136.82	197.65
56		Dhindsa	150632	34000	-17224	16776	104776	120124	412.69	93.15	47.19	45.96	287.06	329.11
57	Barnala	Wazidka kalan	54377	42000	-73193	-31193	73807	104888	148.98	115.07	-200.53	-85.46	202.21	287.36
58		Jangiana	166583	47600	-19514	28086	153086	188883	456.39	130.41	-53.46	76.95	419.41	517.49
59	Mansa	Jawaharke	184631	30000	-15660	14340	80340	106116	505.84	82.19	-42.90	39.29	220.11	290.73
60		Daria pur	243320	32500	63611	96111	157444	172246	666.63	89.04	174.28	263.32	431.35	471.91

Zone/ Sr.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land, manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Permanent - Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land, manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
61		Mian	307238	29000	44177	73177	145177	167354	841.75	79.45	121.03	200.48	397.75	458.51
62	Bathinda	Bajak	586575	34000	100532	134532	284532	309687	1607.05	93.15	275.43	368.58	779.54	848.46
63		Patti Sohal	143005	35000	-46113	-11113	83887	105803	391.79	95.89	-126.33	-30.44	229.83	289.87
64		Shergarh	207541	33000	13248	19752	129752	148761	568.61	90.41	-36.30	54.11	355.48	407.56
65	Faridkot	Nathalwal	279191	39000	47339	86339	182339	197728	764.91	106.84	129.70	236.54	499.56	541.72
66		Burj Jawahar Singh wala	117560	32000	5785	37785	96118	102700	322.08	87.67	15.85	103.52	263.33	281.37
67	Moga	Chottian Khurd	304751	37500	12387	49887	149887	169325	834.93	102.74	33.94	136.68	410.65	463.90
68		Budh Singh Wala	662241	33000	72264	105264	325264	345520	1814.36	90.41	197.98	288.39	891.13	946.63
69		Jawahar singh wala	82388	32000	-17711	14289	58998	69679	225.72	87.67	-4852	39.15	161.64	190.90
70	Muktsar	Motlewala	168961	33600	-25749	7851	82851	100705	462.91	92.05	-7054	21.51	226.99	275.90
71		Kheowali	272782	32000	426	32426	144926	151506	747.35	87.67	1.17	88.84	397.06	415.08
72		Husnar	123553	32000	8880	40880	115880	122653	338.50	87.67	24.33	112.00	317.48	336.04
73	Firozpur	Ghul khurd	305662	30000	5078	35078	135078	166931	837.43	82.19	13.91	96.10	370.08	457.35

Zone/S r.no	District		Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Managem ent (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital , land ,manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent - Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & manage- ment (Basis C)	For ownership of capital , land ,manual labour & management (Basis D)
74		Dharang wala	274188	31000	59668	90668	171668	176473	751.20	84.93	163.47	248.40	470.32	483.49
75		Nawan Rana	255237	31000	-78093	-47093	136907	222237	617.09	84.93	-213.95	-129.02	375.09	608.87
76		Gurditi Wala	387360	28000	72341	100341	240341	265733	1061.26	s76.71	198.19	274.90	658.47	728.04
77		Malakzada	169249	34000	-265	33735	143735	167474	463.70	93.15	-0.73	92.42	393.79	458.83
		Sub-Total	122863	303807	8549	42057	138634	157366	336.61	92.62	23.42	115.22	379.82	431.13
		Grand –Total	170505	25496	-21	34107	137457	161295	467.14	69.85	-0.05	93.44	376.59	441.90

ECONOMY
OF
SEMI-MECHANISED
HOLDINGS

CHAPTER – V

Particulars of Semi-Mechanised Holdings

General :- In this chapter some of the aspects relating to the selected 77 holdings have been discussed, viz. cropping pattern and its intensity, size of holdings and employment of human and bullock labour. The object of Semi-Mechanised is to study the economics of those cultivators who supplemented their agricultural operations by using hired or borrowed tractors along with their bullocks.

Table 5.1 Area possessed and Area Cropped per Permanent Worker in Semi-Mechanised Holdings (2008-2009)

Item	Zone			All holdings Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Area Possessed				
(a) Per permanent worker	1.33	1.22	1.30	1.27
2. Area cropped				
(b) Per permanent worker	2.67	2.44	2.54	2.52

The area possessed per permanent worker (1.33 hectare) and Area cropped per permanent worker (2.67hectare) was the highest in Zone I.

Table 5.2

No. of Holdings and Intensity of Cropping during 2008-2009

Zone	No. of holdings	Area held (hectares)	Area cropped (hectares)	Intensity
1	2	3	4	5
I	18	37.37	74.70	200
II	32	79.42	158.84	200
III	27	74.01	144.78	196
Total	77	190.80	378.32	198

$$\text{Intensity} = \frac{\text{Total cropped area}}{\text{Area possessed}} \times 100$$

Higher intensity of cropping was due to availability of better facilities of irrigation or normal rainfall. The average intensity of cropping during the year 2008-2009 was 198

Table 5.3
Cropping Pattern and the Relative Importance (Percentage) of Different Crops on Land during the year 2008-2009

Name of crop	Zone			Total	Percentage To total
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. Wheat	31.99	69.04	64.60	165.63	44
2. Rice(paddy)	23.34	66.35	46.82	136.51	36
3. Maize	7.39	0.41	-	7.80	2
4.Sugarcane(Gur and Shakkar)	-	-	-	-	-
5.Sugarcane(seed)	0.04	-	-	0.04	-
6.Cotton(American)	-	-	16.89	16.89	4
7. Cotton(Desi)	-	-	-	-	-
8. Toria (Sarson)	-	0.10	0.40	0.50	-
9. Sunflower	-	-	-	-	-
10. Green Fodder	11.94	21.93	15.18	49.05	13
11. Others	-	1.01	0.89	1.90	1
Total	74.70	158.84	144.78	378.32	100

The study of table reveals that 44% of the total cropped area was under wheat alone, Paddy and Cotton American were the other two important crops which covered 36% and 4% area respectively whereas green fodder constituted 13%.

Table 5.4
Out-turn of Different Crops per Hectare of Area Cropped

Name of crop	Zones			Average
	I	II	III	
1. Wheat (Grain)	34.07	41.70	48.48	42.87
2. Wheat(Bhusa)	26.26	27.40	34.57	29.98
3. Paddy	46.83	63.68	73.24	64.08
4. Maize	18.40	29.27	-	18.97
5.Sugarcane(Gur)	-	-	-	-
6.Cotton(American)	-	-	21.67	21.67
7. Cotton (Desi)	-	-	-	-
8. Toria/Sarson	-	12.50	27.50	23.00
9. Sunflower	-	-	-	-

Average out-turn per hectare of area cropped was the maximum for Paddy 64.08 quintals followed by wheat 42.87 quintals, Maize 18.97 quintals, Cotton American 21.67 quintals, and Toria/Sarson 23.00 quintals during 2008-09.

Weighted mean of prices of important crops used for computing gross income is given in table 5.5

Table 5.5

Weighted mean of Prices per Quintal (Per Hectare for Fodder) used for Computing Gross Income

Name of crop	Zones			Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Wheat (Grain)	1080	1080	1080	1080
2. Wheat(Bhusa)	200	190	173	184
3. Paddy	903	920	905	912
4. Maize	869	800	-	864
5. Gur(Raw sugar)	-	-	-	-
6. Cotton(American)	-	-	2469	2469
7. Cotton (Desi)	-	-	-	-
8. Toria/Sarson	--	2500	1450	1496
9. Sunflower	-	-	-	-
10. Fodder(per hectare)	28618	38318	45843	38286

Average gross return per hectare of cropped area in different agricultural zones has been given in table 5.6.

Table 5.6

Gross Return per Hectare of Cropped Area from Different Crops

Name of crop	Zones			Average
	I	II	III	
1. Wheat (Grain)	36790	45036	52362	46302
2. Wheat(Bhusa)	5252	5195	5972	5509
3. Paddy	42299	58584	66299	58446
4. Maize	15995	23415	-	16385
5. Sugarcane(Gur)	-	-	-	-
6. Sugarcane (seed)	71250	-	-	71250
7. Cotton(American)	-	-	53506	53506
8. Cotton (Desi)	-	-	-	-
9. Toria Sarson	-	31250	39875	34400
10. Sunflower	-	-	-	-
11. Fodder (per hectare)	28618	38318	45843	38286

Gross return per hectare of area was the highest for Sugarcane Seed (Rs.71250) followed by Cotton American (Rs.53506), Paddy (Rs. 58446), Wheat (Rs.46302), Fodder (Rs.38286), Maize(Rs. 16385) and Toria/Sarson (Rs. 34400), during the year under reference.

Proportion of contribution of various crops to gross income per hectare of area possessed in different agricultural zones is given in Table 5.7

Table 5.7
Break-up of Gross Income per Hectare of Area Possessed

Name of crop	Zone			Average	Percentage
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. Wheat (Grain)	31501	39150	45704	40194	39
2. Wheat(Bhusa)	4496	4516	5212	4782	5
3. Paddy	26418	48943	41942	41816	41
4. Maize	3163	121	-	670	1
5. Sugarcane(Gur)	-	-	-	-	-
6. Sugarcane (seed)	76	-	-	15	-
7. Cotton(American)	-	-	12211	4736	5
8. Cotton (Desi)	-	-	-	-	-
9. Toria/Sarson	-	16	216	90	-
10. Sun Flower	-	-	-	-	-
11. Fodder(per hectare)	9144	10580	9403	9842	9
12. Cotton Stick and stalks	336	10	332	199	-
13. Others	530	301	472	412	-
Total	75664	103637	115492	102756	100

The above table shows that on an average, wheat, (including Bhusa) contributed the maximum share (44%) to gross income per hectare of area possessed during the year 2008-09. The second position was bagged by Paddy (41%) and the third by fodder (9%) during the same year.

5.8 Expenditure :- Cost per hectare of area possessed (held) incurred by the selected farmers belonging to the category of semi-mechanised holding on various inputs for the production of various crops on their farm spread over all the three agricultural zones of the State during the year 2008-09 has been worked out in table 5.8.

Table 5.8
Cost per Hectare of Area Possessed by Various Items of Expenditure and their Percentage to total Expenditure

Item of expenditure	Zone			Average	Percentage
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. Manual Labour					
i) Permanent	19534	23169	23720	22671	23
ii) Casual	2580	2904	2429	2657	3
2. Bullock labour	-	1403	476	768	1
3. Seed	2307	2048	2465	2260	2
4. Implements	1362	1452	1163	1322	1
5. Artisans	-	-	-	-	-
6. Tubewells and Wells	7057	9887	9678	9251	9
7. Water Charges	-	-	-	-	-
8. Manure and Fertilizers	4950	5634	5859	5588	6
9. Rent	37119	45363	48081	44803	45
10. Land Revenue	-	-	-	-	-
11. Miscellaneous	10586	9528	10135	9971	10
Total	85495	101388	104006	99291	100

In case of semi-mechanised holding major proportion of expenditure was incurred on the payment of rent (45%) followed by manual labour (26%), Misc. (10%), tubewells and wells (9%) and Manure and Fertilizers (6%) during the year under review.

5.9 Expenditure in Respect of Different Categories of Holdings :- In order to have a comparative view of expenditure on holdings worked under different sets of conditions has been worked out on four different categories of holdings i.e. A.B.C. and D.

Table 5.9
Zone-wise Gross Income and Expenditure Per Hectare

Zone	Gross Income	Expenditure in respect of different categories of holdings			
		A	B	C	D
1	2	3	4	5	6
I	75664	85495	65961	28841	24748
II	103637	101388	78219	32792	27652
III	115492	104006	80286	33353	28894
Average	102757	99291	76620	32236	27565

5.10 Net Income :- Net income has been worked out in the four categories of holdings in each Agricultural Zone deducting expenditure from gross income. Table 5.10 shows the net income per hectare(zone-wise) for irrigated areas.

Table 5.10
Zone-wise Net Income Per Holding, Per Hectare area held and Cropped

Zone	Per Holding				Area Held				Area Cropped			
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	-20411	20145	97208	105708	-9831	9703	46823	50916	-4918	4854	23424	25472
II	5582	63086	175828	188586	2249	25418	70845	75985	1125	12709	35423	37993
III	31484	96503	225151	237376	11486	35206	82139	86598	5871	17997	41988	44268
Average	8588	64765	174744	186320	3466	26137	70521	75192	1748	13182	35566	37922

In case of 'A' category of holdings where the land is taken on rent, labours (Permanent plus casual) has to be hired and capital is borrowed, the semi-mechanised operated holdings showed on an average, net income of Rs3466 per hectare during 2008-09. In case of 'B' category of holdings where the land is taken on rent, but uses his own labour (permanent) and capital is borrowed the semi-mechanised operated holding showed on an average net income of Rs. 26137 per hectare. In case of 'C' category of holding the farmers earned on an average net income of Rs. 70521 per hectare of his one year labour during the same year. In case of 'D' category of holdings where even the cultivator used his own capital the average net income earned by the farmer during the period under reference was Rs. 75192 per hectare.

Gross return per worker, per annum and per day for the year 2008-2009 is given below :-

Table 5.11
Return per Worker, per Annum and per Day

(in Rs.)

Zone	Type of holdings			
	A	B	C	D
1	2	3	4	5
Per Annum				
I	-13121	12950	62491	67955
II	2748	31058	86562	92843
III	14914	45712	106650	112441
Average	4409	33246	89702	95644
Per Day				
I	-35.95	35.48	171.21	186.18
II	7.53	85.09	237.16	254.36
III	40.86	123.75	292.19	308.06
Average	12.08	91.08	245.76	262.04

The return on category 'D' of the holding was the highest (Rs. 95644 per annum and Rs. 262.04 per day). As regards Zone-wise disparities return per worker, per annum and per day was the highest in Zone III (Rs. 112441 per annum and Rs. 308.04 per day respectively), and lowest in Zone I (Rs. 67955 per annum and Rs. 186.18 per day respectively) of this category.

5.11 Wages of Hired Labour: – The Table 5.12 shows the wages paid to the hired labourer (family plus permanent) on the holdings under study. Where no hired labourer was engaged the rates of payment as prevalent in the village were taken into consideration.

Table 5.12
Wages of Hired Labourer

(in Rs.)

Zone	Per Annum	Per Day
1	2	3
I	26444	72.45
II	28766	78.81
III	31000	84.93
Average	29006	79.46

The wages paid to the hired labourers were the highest (Rs. 84.93 per day) in Zone III and the lowest (Rs.72.45 per day) in Zone I.

Table 5.13 Compares the return per family worker for his labour and management with the wages received by permanent hired labourers in the same village.

Table 5.13

Wages of Hired Labourer Versus Return per Family Worker

(in Rs.)

Zone	Per Day	
	Wages paid per permanent hired labourer	Return per family worker for labour & management
I	72.45	-35.95
II	78.81	7.53
III	84.93	40..86
Average	79.46	12.08

The Average wages of permanent hired labourer were higher (Rs.84.93 per day) than the return per family worker (Rs. 40.86 per day)

APPENDIX – I

Condition of Farming of Semi-mechanised Holding (2008-2009)

Semi-mechanised

Zone/Sr'no	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Bullocks	Number of Workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I/1	Gurdaspur	Babbri	3.24	6.48	200	-	1	1	2
2		Lahani Gurjan	4.05	8.10	200	-	1	-	1
3		Massanian	0.90	1.80	200	-	1	-	1
4		Shahpur kandi	2.84	5.68	200	-	2	-	2
5		Udowali Khurd	1.21	2.42	200	-	2	-	2
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	1.42	2.84	200	-	1	-	1
7		Bajwa	1.29	2.54	197	-	2	-	2
8		Jaitpur	1.82	3.64	200	-	2	-	2
9		Bhavnal	2.02	4.04	200	-	1	1	2
10	Ropar	Katlee	0.92	1.84	200	-	1	-	1
11		Heer pur	2.23	4.46	200	-	3	-	3
12		Bhalari	1.62	3.24	200	-	1	-	1
13		Marouli Kalan	1.67	3.34	200	-	2	-	2
14	S.A.S. Nagar .	Dairy	3.23	6.46	200	-	1	-	1
15		Gharuan	1.62	3.24	200	-	1	-	1
16		Khery	4.05	8.10	200	-	2	-	2
17	Nawanshehar	Garhi Bhartti	1.62	3.24	200	-	1	-	1
18		Sarhoa	1.62	3.24	200	-	1	-	1
		Sub-Total	37.37	74.70	200	-	26	2	28

Zone/Sr.no	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Bullocks	Number of Workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
II/19	Amritsar	Kaler Mangat	4.05	8.10	200	-	2	1	3
20		Manawala Kalan	2.02	4.04	200	-	2	1	3
21		Chamiyari	2.83	5.66	200	-	2	1	3
22		Nangali	1.82	3.64	200	-	2	-	2
23	Tarn Taran	Bath	4.86	9.72	200	-	2	1	3
24		Failoke	1.62	3.24	200	-	1	-	1
25		Thakar Pura	1.62	3.24	200	-	2	1	3
26	Jalandhar	Partap pur	3.24	6.48	200	-	2	-	2
27		Kotali Sajawar	4.05	8.10	200	-	1	1	2
28		Ganna pind	3.24	6.48	200	-	1	-	1
29		Sarak pur	3.24	6.48	200	-	3	-	3
30		Bajwa Khurd	3.24	6.48	200	-	3	-	3
31	Kapurthala	Badshah Pur	1.62	3.24	200	-	2	-	2
32		Rawal Pindi	2.43	4.86	200	-	1	-	1
33		Tibba	1.21	2.42	200	-	2	1	3
34		Nadala	3.44	6.88	200	-	1	1	2
35	Ludhiana	Raian	1.92	3.84	200	-	1	1	2
36		Madiani	3.24	6.48	200	-	1	-	1
37		Kishangarh	2.23	4.46	200	-	2	-	2

Zone/Sr.no	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Bullocks	Number of Workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
38		Maksurdra	2.02	4.04	200	-	1	1	2
39		Kulewal	1.82	3.64	200	-	1	-	1
40		Abuwal	1.41	2.82	200	-	1	-	1
41		Sheikh Daulat	4.86	9.72	200	-	1	1	2
42	Fatehgarh sahib	Adampur	2.02	4.04	200	2	2	-	2
43		Salana Dullo Singh wala	1.42	2.84	200	2	2	-	2
44		Gaggarwal	2.02	4.04	200	2	2	-	2
45		Dhunda	0.70	1.40	200	2	1	-	1
46	Patiala	Gaju Majra	2.53	5.06	200	-	1	1	2
47		Bhadak	2.63	5.26	200	-	1	-	1
48		Khan Pur Garian	1.21	2.42	200	2	3	-	3
49		Terkheri Kalan	1.62	3.24	200	-	2	-	2
50		Nurpura	3.24	6.48	200	-	1	-	2
		Sub-Total	79.42	158.84	200	10	52	13	65
III/51	Sangrur	Kapiyal	1.21	2.42	200	-	2	-	2
52		Ahmed Pur	1.82	3.64	200	-	1	-	1
53		Namol	2.43	4.86	200	-	3	-	3
54		Alipur Khalsa	1.41	2.82	200	-	2	-	2
55		Phuldh	2.83	5.66	200	-	1	1	2
56		Ramgarh Sandhuan	3.63	7.26	200	-	2	1	3
57	Barnala	Karamgarh	2.02	4.04	200	-	1	-	1

Zone/Sr.no	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Bullocks	Number of Workers		
							Family	Hired	Total
1		3	4	5	6	7	8	9	10
58		Jangiana	2.02	4.04	200	-	2	-	2
59	Mansa	Jawaharke	5.26	10.52	200	-	3	1	4
60		Daria pur	2.63	5.26	200	-	3	-	3
61		Mian	4.04	8.08	200	-	1	1	2
62	Bathinda	Bath	2.63	5.26	200	-	2	-	2
63		Ghuraily	2.22	4.44	200	-	2	-	2
64		Kutiwal kalan	1.21	2.42	200	-	1	-	1
65	Faridkot	Nathal wala	1.82	3.64	200	-	2	-	2
66		Burj Jawahar singh wala	2.22	4.44	200	-	3	-	3
67	Moga	Dhoorkot Charat Singh	3.04	6.08	200	-	2	-	2
68		Budh Singh wala	3.04	6.08	200	-	1	-	1
69		Jawahar singh wala	2.02	4.04	200	-	2	1	3
70	Muktsar	Motlewala	1.82	3.64	200	-	1	-	1
71		Kheowali	2.42	4.84	200	-	1	-	1
72		Husnar	4.05	8.10	200	-	2	1	3
73	Firozpur	Ghul Khurd	2.02	4.04	200	-	1	-	1
74		Gidran wali	8.50	13.76	162	2	2	2	4
75		Nawan Rana	2.43	4.86	200	-	1	-	1
76		Boore wala	2.43	4.86	200	-	3	--	3
77		Malakzada	2.84	5.68	200	-	2	-	2
		Sub-Total	74.01	144.78	196	2	49	8	57
		Grand Total	190.80	378.32	198	12	127	23	150

APPENDIX - II
Area of Different Crops Sown (2008-2009)

Semi-mechanised (Hectares)

Zone/ Sr.no	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun- flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1/1	Gurdaspur	Babbri	-	-	2.84	-	-	-	2.84	-	-	0.80	-	6.48
2		Lahani Gujran	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	8.10
3		Massanian	-	-	0.70	-	-	-	0.70	-	-	0.40	-	1.80
4		Shahpur kandi	-	-	2.43	-	-	1.82	0.61	-	-	0.82	-	5.18
5		Udowali Khurd	-	-	1.01	-	-	-	1.01	-	-	0.40	-	2.42
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	-	-	1.42	-	-	1.01	-	-	-	0.41	-	2.84
7		Bajwa	-	-	0.85	-	0.04	0.40	0.45	-	-	0.80	-	2.54
8		Jaitpur	-	-	1.62	-	-	1.62	-	-	-	0.40	-	3.64
9		Bhavnal	-	-	2.02	-	-	1.22	0.40	-	-	0.40	-	4.04
10	Ropar	Katlee	-	-	0.66	-	-	-	0.66	-	-	0.52	-	1.84
11		Heerpur	-	-	2.03	-	-	1.22	0.61	-	-	0.60	-	4.46
12		Bhalari	-	-	1.42	-	-	0.10	1.42	-	-	0.30	-	3.24
13		Marouli Kalan	-	-	1.22	-	-	-	1.27	-	-	0.85	-	3.34
14	S.A.S. Nagar .	Diery	-	-	2.02	-	-	-	2.02	-	-	2.42	-	6.46
15		Gharuan	-	-	1.21	-	-	-	0.81	-	-	1.22	-	3.24
16		Khery	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	8.10
17	Nawan Shehar	Garhi Bharti	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	-	-	3.24
18		Sarhoa	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	-	-	3.24
		Sub-Total	-	-	31.99	-	0.04	7.39	23.34	-	-	11.94	-	74.70

Zone/ Sr. no	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun- flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
II/19	Amritsar	Kaler Mangat	-	-	3.24	-	-	-	3.65	-	-	1.21	-	8.10
20		Manawala Kalan	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	0.80	-	4.04
21		Chamiyari	-	-	2.63	-	-	-	2.63	-	-	0.40	-	5.66
22		Nangli	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	0.40	-	3.64
23	Tarn Taran	Bath	-	-	4.46	-	-	-	4.66	-	-	0.60	-	9.72
24		Failoke	-	-	1.42	-	-	-	1.42	-	-	0.40	-	3.24
25		Thakar Pura	-	-	1.32	-	-	-	1.42	-	-	0.50	-	3.24
26	Jalandhar	Partap pur	-	-	2.43	-	-	-	2.43	-	-	1.62	-	6.48
27		Kotali Sajawar	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	8.10
28		Ganna pind	-	-	2.84	-	-	-	2.84	-	-	0.80	-	6.48
29		Sarakpur	-	-	2.84	-	-	-	2.43	-	-	1.21	-	6.48
30		Bajwa khurd	-	-	2.84	-	-	0.41	2.43	-	-	0.80	-	6.48
31	Kapurthala	Badshah Pur	-	-	1.42	-	-	-	1.42	-	-	0.40	-	3.24
32		Rawal Pindi	-	-	2.23	-	-	-	2.23	-	-	0.40	-	4.86
33		Tibba	-	-	1.01	-	-	-	1.01	-	-	0.40	-	2.42
34		Nadala	-	-	3.04	-	-	-	2.83	-	-	1.01	-	6.88
35	Ludhiana	Raian	-	-	1.72	-	-	-	1.62	-	-	0.50	-	3.84
36		Madiani	-	-	2.84	-	-	-	2.03	-	-	0.80	0.81	6.48
37		Kishangarh	-	-	2.03	-	-	-	2.03	-	-	0.40	-	4.46
38		Maksudra	-	-	1.52	-	-	-	1.52	-	-	0.80	0.20	4.04

Zone/ Sr. no	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun- flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	13	14
39		Kulewal	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	0.40	-	3.64
40		Abuwal	-	-	1.21	-	-	-	1.21	-	-	0.40	-	2.82
41		Sheikh Daulat	-	-	4.46	-	-	-	4.46	-	-	0.80	-	9.72
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	-	-	1.82	-	-	-	1.82	-	-	0.40	-	4.04
43		Salana Dulla Singh wala	-	-	0.61	-	-	-	0.61	-	-	1.62	-	2.84
44		Gaggarwal	-	-	1.82	-	-	-	1.62	-	-	0.60	-	4.04
45		Dhunda	-	-	0.55	-	-	-	0.50	-	-	0.35	-	1.40
46	Patiala	Gaju Majra	-	-	2.33	-	-	-	2.13	-	-	0.60	-	5.06
47		Bhadak	-	-	2.43	-	-	-	1.62	-	-	1.21	-	5.26
48		Khanpur Garian	-	-	1.06	-	-	-	1.01	-	-	0.30	-	2.42
49		Terkheri Kalan	-	-	1.37	-	-	-	1.42	-	-	0.40	-	3.24
50		Nurpura	-	-	3.04	-	-	-	2.84	-	-	0.60	-	6.48
		Sub-Total	-	-	69.04	-	-	0.41	66.35	-	-	21.93	1.01	158.84
III/51	Sangrur	Kapiyal	-	-	1.01	-	-	-	1.01	-	-	0.40	-	2.42
52		Ahmed Pur	-	-	1.62	-	-	-	1.62	-	-	0.40	-	3.64
53		Namol	-	-	2.23	-	-	-	2.23	-	-	0.40	-	4.86
54		Alipur Khalsa	-	-	1.21	-	-	-	1.21	-	-	0.40	-	2.82
55		Phuldh	-	-	2.63	-	-	-	2.63	-	-	0.40	-	5.66

Zone/S r. no	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun- flower	Fodders	Others	Total
			Desi	America n		Gur & Shakkar	Seeds							
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
56	Barnala	Ramgarh Sandhian	-	-	3.23	--	-	-	3.23	-	-	0.80	-	7.26
57		Karamgarh	-	-	1.82	--	-	--	1.82	-	-	0.40	-	4.04
58	Mansa	Jangiana	-	-	1.62				1.62	-	-	0.80	-	4.04
59		Jawaharka	-	-	4.86	--	-	--	4.86	-	-	0.80	-	10.52
60		Daria pur	-	2.43	2.43				-	-	-	0.40	-	5.26
61	Bathinda	Mian	-	2.83	3.24	--	-	-	-	0.40	-	0.80	0.81	8.08
62		Bath	-	0.61	2.43				1.82	-	-	0.40	--	5.26
63		Ghuraily	-	2.02	2.02	--	-	--	-	-	-	0.40	-	4.44
64	Faridkot	Kutiwal kalan	-	1.01	1.08				-	-	-	0.25	0.08	2.42
65		Nathal wala	-	-	1.77	--	-	--	1.77	-	-	0.10	-	3.64
66	Moga	Burj Jawahar singh wala	-	-	2.02				2.02	-	-	0.40	-	4.44
67		Dhoorkot Charat Singh	-	0.40	2.64	--	-	--	2.03	-	-	1.01	-	6.08
68		Budh Singh wala	-	-	2.64				2.64	-	-	0.80	-	6.08
69	Muktsar	Jawahar singh wala	-	-	1.82	--	-	--	1.82	-	-	0.40	-	4.04
70		Motlewala	-	1.52	1.72				-	-	-	0.40	-	3.64
71		Kheowali	-	-	2.32	--	-	--	2.32	-	-	0.20	-	4.84

Zone/S r. no	istrict	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun- flower	Fodders	Others	Total
			Desi	America n		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
72	Firozpur	Husnar	-	-	3.65	-	-	-	3.65	-	-	0.80	-	8.10
73		Ghul khurd	-		1.82	-	-	-	1.82	-	-	0.40	-	4.04
74		Gid dran wali	-	6.07	6.07	-	--	-	-	-	-	1.62	-	13.76
75		Nawan Rana	-	-	2.03	-	-	-	2.03	-	-	0.80	-	4.86
76		Boore wala	-	-	2.03	-	-	-	2.03	-	-	0.80	-	4.86
77		Malakzada		-	2.64	-	-	-	2.64	-	-	0.40	-	5.68
		Sub-Total	-	16.89	64.40	-	-	-	46.82	0.40	--	15.18	0.89	144.78
		Grand Total	-	16.89	165.63	-	0.04	7.80	136.51	0.50	-	49.05	1.90	378.32

APPENDIX – III

Out turn of Different Crops Sown (2008-2009)

Semi-Mechanised (Quintals)

Zone/ Sr.no	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane (Gur & Shakkar)	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhussa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I/1	Gurdaspur	Babbri	-	-	98.00	80.00	-	-	-	-	174.00
2		Lahani Gujran	-	-	100.00	70.00	-	-	-	-	115.00
3		Massanian	-	-	30.00	25.00	-	-	-	-	24.00
4		Shahpur kandi	-	-	86.00	30.00	-	30.00	-	-	9.00
5		Udowali Khurd)	-	-	45.00	30.00	-	-	-	-	26.00
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	-	-	50.00	50.00	-	12.00	-	-	-
7		Bajwa	-	-	26.00	15.00	-	4.00	-	-	30.00
8		Jaitpur	-	-	64.00	50.00	-	28.00	-	-	-
9		Bhavnal	-	-	90.00	80.00	-	40.00	-	-	25.00
10	Ropar	Katlee	-	-	24.00	30.00	-	-	-	-	35.00
11		Heerpur	-	-	40.00	35.00	-	20.00	-	-	43.00
12		Bhalari	-	-	42.00	40.00	-	2.00	-	-	91.00
13		Marouli Kalan	-	-	57.00	40.00	-	-	-	-	80.00
14	S.A.S. Nagar	Diery	-	-	80.00	65.00	-	-	-	-	90.00
15		Gharuan	-	-	29.00	20.00	-	-	-	-	46.00
16		Khery	-	-	85.00	80.00	-	-	-	-	145.00
17	Nawan Shehar	Garhi Bharti	-	-	64.00	50.00	-	-	-	-	72.00
18		Sarhoa	-	-	80.00	50.00	-	-	-	-	88.00
		Sub-Total	-	-	1090.00	840.00	-	136.00	-	-	1093.00

Zone/ Sr.no	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane (Gur & Shakkar)	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhussa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
II/19	Amritsar	Kaler Mangat	-	-	112.00	90.00	-	-	-	-	208.00
20		Manawala Kalan	-	-	80.00	100.00	-	-	-	-	120.00
21		Chamiyari	-	-	92.00	50.00	-	-	-	-	170.00
22		Nangli	-	-	56.00	60.00	-	-	-	-	101.00
23	Tarn Taran	Bath	-	-	220.00	30.00	-	-	-	-	322.00
24		Failoke	-	-	63.00	55.00	-	-	-	-	87.00
25		Thakar Pura	-	-	56.00	45.00	-	-	-	-	87.00
26	Jalandhar	Partappur	-	-	108.00	72.00	-	-	-	-	180.00
27		Kotali Sajawar	-	-	126.00	30.00	-	-	-	-	210.00
28		Ganna pind	-	-	126.00	100.00	-	-	-	-	210.00
29		Sarak pur	-	-	140.00	40.00	-	-	-	-	180.00
30		Bajwa khurd	-	-	112.00	100.00	-	12.00	-	-	180.00
31	Kapurthala	Badshah Pur	-	-	63.00	30.00	-	-	-	-	74.00
32		Rawal Pindi	-	-	88.00	50.00	-	-	-	-	100.00
33		Tibba	-	-	50.00	30.00	-	-	-	-	70.00
34		Nadala	-	-	128.00	100.00	-	-	-	-	154.00
35	Ludhiana	Raian	-	-	60.00	60.00	-	-	-	-	80.00
36		Madiani	-	-	130.00	100.00	-	-	-	-	90.00
37		Kishangarh	-	-	90.00	40.00	-	-	-	-	140.00

ZoneS r.no	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane (Gur & Shakkar)	Maize (Grain)	Torina & Sarson (Grain)	Sunflower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhussa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
38		Maksudra	-	-	72.00	60.00	-	-	-	-	102.00
39		Kulewal	-	-	68.00	40.00	-	-	-	-	112.00
40		Abuwal	-	-	54.00	60.00	-	-	-	-	90.00
41		Sheikh Daulat	-	-	218.00	100.00	-	-	-	-	290.00
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	-	-	55.00	50.00	-	-	-	-	160.00
43		Salana Dullo Singh wala	-	-	35.00	30.00	-	-	-	-	21.00
44		Gaggarwal	-	-	65.00	70.00	-	-	-	-	120.00
45		Dhunda	-	-	20.00	30.00	-	-	-	-	40.00
46	Patiala	Gaju Majra	-	-	78.00	60.00	-	-	-	-	120.00
47		Bhadak	-	-	90.00	75.00	-	-	-	-	75.00
48		Khanpur Garian	-	-	45.00	35.00	-	-	0.20	-	75.00
49		Terkheri Kalan	-	-	54.00	40.00	-	-	0.30	-	105.00
50		Nurpura	-	-	125.00	60.00	-	-	-	-	152.00
		Sub-Total	-	-	2879.00	1892.00	-	12.00	0.50	-	4225.00
III/51	Sangrur	Kapiyal	-	-	40.00	30.00	-	-	-	-	90.00
52		Ahmed Pur	-	-	60.00	66.00	-	-	-	-	114.00
53		Namol	-	-	120.00	104.00	-	-	-	-	176.00
54		Alipur Khalsa	-	-	47.00	45.00	-	-	-	-	90.00
55		Phuldh	-	-	156.00	78.00	-	-	-	-	210.00
56		Ramgarh Sandhian	-	-	160.00	90.00	-	-	-	-	275.00
57	Barnala	Karamgarh	-	-	110.00	97.00	-	-	-	-	144.00
58		Jangiana	-	-	98.00	90.00	-	-	-	-	128.00
59		Jawaharka	-	-	240.00	200.00	-	-	-	-	336.00
60		Daria pur	-	60.00	132.00	108.00	-	-	-	-	-

61		Mian	-	63.00	168.00	150.00	-	-	-	-	-
62		Bath	-	15.00	120.00	120.00	-	-	-	-	126.00
63		Ghuraily	-	40.00	80.00	70.00	-	-	-	-	-
64		Kutiwal kalan	-	26.00	50.00	35.00	-	-	-	-	-
65		Nathal wala	-	--	72.00	50.00	-	-	-	-	120.00
66		Burj Jawahar singh wala	-	-	75.00	75.00	-	-	-	-	125.00
67		Dhoorkot Charat Singh	-	2.00	119.00	60.00	-	-	-	-	157.00
68		Budh Singh wala	-	-	130.00	117.00	-	-	-	-	182.00
69		Jawahar singh wala	-	-	90.00	60.00	-	-	-	-	142.00
70		Motlewala	-	30.00	85.00	80.00	-	-	-	-	-
71		Kheowali	-	-	106.00	80.00	-	-	-	-	168.00
72		Husnar	-	-	171.00	35.00	-	-	-	-	252.00
73		Ghul khurd	-	-	104.00	20.00	-	-	-	-	126.00
74		Giddran wali	-	130	240.00	160.00	-	-	-	-	-
75		Nawan Rana	-	-	110.00	80.00	-	-	-	-	140.00
76		Boore wala	-	-	100.00	100.00	-	-	-	-	140.00
77		Malakzada	-	-	149.00	33.00	-	-	-	-	188.00
		Sub-Total	-	366.00	3132.00	2233.00	-	-	-	-	3429.00
		Grand Total	-	366.00	7101.00	4965.00	-	-	-	-	8747.00

1	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Torina & Sarson	Sun- flower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	Americ an	Grain	Bhusa	Gur & Shak kar	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1/1	Gurdaspur	Babbri	-	-	105840	12000	-	-	-	143200	-	-	-	30000	2500	293540
2		Lahani Gujran	-	-	108000	14000	-	-	-	128250	-	-	-	14000	5000	269250
3		Massanian	-	-	32400	5000	-	-	-	28800	-	-	-	13000	2000	81200
4		Shahpur kandi	-	-	92880	6000	-	-	36000	8100	-	-	2700	8000		154580
5		Udowali Khurd)	-	-	48600	6000	-	-	-	27300	-	-	-	13000	-	94900
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	-	-	54000	10000	-	-	9600	-	-	-	1500	8000	-	83100
7		Bajwa	-	-	28080	3000	-	28.50	3200	26400	-	-	500	10800	400	75230
8		Jaitpur	-	-	69120	10000	-	-	19600	-	-	-	1800	7500	-	108020
9		Bhavnal	-	-	97200	16000	-	-	32000	30000	-	-	2000	8000	3000	188200
10	Ropar	Katlee	-	-	25920	6000	-	-	-	30800	-	-	-	10000	• -	72720
11		Heerpur	-	-	43200	7000	-	-	16000	34400	-	-	3750	19200	-	123550
12		Bhalari	-	-	45360	12000	-	-	1800	80080	-	-	300	9000	-	148540
13		Marouli Kalan	-	-	61560	8000	-	-	-	68000	-	-	-	23200	-	160760
14	S.A.S.	Diery	-	-	86400	13000	-	-	-	78300	-	-	-	80000	-	257700
15	Nagar	Gharuan	-	-	31320	4000	-	-	-	40020	-	-	-	56000	-	131340
16		Khery	-	-	91800	16000	-	-	-	127600	-	-	-	32000	-	267400
17					69120	10000	-	-	-	61200	-	-	-	-	3000	143320

2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
Desi	American	Cotton	Wheat	Grain	Bhusa	Gur & Shakkar	Seeds	Maize	(Grain)	Peas	Toria & Sarson	Sun-fower (Grain)	C Fodder	Total	
Nawan Shehar	Garhi Bhartti	-	-	86400	10000	-	-	-	74800	-	-	-	-	3000	174200
	Sarhoa	-	-	1177200	168000	-	2850	118200	987250	-	-	12550	341700	19800	2827550
District	Sub-Total	-	-												
	Manawala Kalan	-	-	86400	20000	-	-	-	-	9600	-	-	-	32000	1235900

									0						0	
									0							
21		Chamiyari	-	-	99360	7500	-	-	-	1	-	-	-	20000	2	316360
									8						0	
									7						0	
									5						0	
									0							
									0							
22		Nangli	-	-	60480	9000	-	-	-	8	-	-	-	22000	9	175630
									3						0	
									2						0	
									5							
									0							
23	Tarn Taran	Bath	-	-	237600	4500	-	-	-	2	-	-	-	24000	-	552680
									8							
									6							
									5							
									8							
									0							
24		Failoke	-	-	68040	8250	-	-	-	7	-	-	-	13750	-	166600
									6							
									5							
									6							
									0							
25		Thakar Pura	-	-	60480	6750	-	-	-	7	-	-	-	19025	-	162815
									6							
									5							
									6							
									0							
26	Jalandhar	Partappur	-	-	116640	14400	-	-	-	1	-	-	-	44000	-	333440
									5							
									8							
									4							
									0							
									0							
27		Kotali Sajawar	-	-	136080	6000	-	-	-	2	-	-	-	40000	1	421640

									3						0	
									8						0	
									5						0	
									6							
									0							
28		Ganna	-	-	136080	20000	-	-	-	1	-	-	-	32000	-	372880
									8							
									4							
									8							
									0							
29		Sarak pur	-	-	151200	8000	-	-	-	1	-	-	-	40000	2	357800
									5						0	
									6						0	
									6						0	
									0							
30		Bajwa khurd	-	-	120960	15000	-	-	9600	1	-	-	8	26000	-	316360
									4				0			
									4				0			
									0							
									0							
									0							
31	Kapurthala	Badshah Pur	-	-	68040	6000	-	-	-	6	-	-	-	17500	9	157560
									5						0	
									1						0	
									2							
									0							
32		Rawal Pindi	-	-	95040	10000	-	-	-	9	-	-	-	16000	1	219240
									7						0	
									2						0	
									0						0	
									0							
33		Tibba	-	-	54000	4500	-	-	-	6	-	-	-	13000	-	133100
									1							
									6							

									0							
									0							
34		Nadala	-	-	138240	20000	-	-	-	1	-	-	-	27000	4	324760
									3						0	
									5						0	
									5						0	
									2							
									0							
35	Ludhiana	Raian	-	-	64800	12000	-	-	-	6	-	-	-	27000	-	170200
									6							
									4							
									0							
									0							
36		Madiani	-	-	140400	20000	-	-	-	7	-	-	-	30000	9	278600
									9						0	
									2						0	
									0						0	
									0							
37		Kishangarh	-	-	97200	6000	-	-	-	1	-	-	-	16000	-	242400
									2							
									3							
									2							
									0							
									0							
38		Maksudra	-	-	77760	9000	-	-	-	8	-	-	-	42000	1	215020
									4						6	
									6						0	
									6						0	
									0							
39		Kulewal	-	-	73440	6000	-	-	-	9	-	-	-	18000	-	196000
									8							
									5							
									6							
									0							
40		Abuwal	-	-	58320	12000	-	-	-	7	-	-	-	26000	-	175520
									9							

41

Sheikh Daulat

- - 235440 15000 - - -

2
0
0
2
5
5
2
0
0

30000

- 535640

	Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Toria & Sarson	Sun fower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
	10	11	12	13	14	15	16	17
	-	140800	-	-	-	21000	-	231200
	-	54600	-	-	-	70000	-	168400
	-	105600	-	-	-	18000	-	214800
	-	35200	-	-	-	12500	-	78300
	-	132000	-	-	-	21000	-	249240
	-	66380	-	-	-	20000	-	203830
	-	63750	500	-	-	15550	-	135400

-	97650	750	-	-	18000	-	182720
-	182400	-	-	-	22000	-	351400
9600	3887050	1250	-	800	840325	23900	8230895
-	79200	-	-	-	11000	-	139400
-	100320	-	-	-	15000	-	190020
-	154880	-	-	-	21000	-	321080
-	79200	-	-	-	18550	1750	157010
-	233400	-	-	-	36000	-	453480
-	242000	-	-	-	24500	-	457300
-	126720	-	-	-	42000	-	303040
-	112640	-	-	-	20000	-	251980
-	312480	-	-	-	80000	-	691680
-	-	-	-	-	7800	-	293760
-	-	-	-	-	40000	25500	430650

ne/Sr.no	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Toriam & Sarson	Sunflower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	American	Grain	Bhusa	Gur & Shakkar	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
62	Bathinda	Bath	-	37200	129600	18000	-	-	-	117180	-	-	900	24000	-	326880
63		Ghuraily	-	112000	86400	14000	-	-	-	-	-	-	3600	10000	-	226000
64	Faridkot	Kutiwal kalan	-	72800	54000	7000	-	-	-	-	-	-	1500	5500	1700	142500
65		Nathal wala	-	-	77760	7500	-	-	-	108000	-	-	-	5100	-	198360
66	Moga	Burj Jawahar singh wala	-	-	81000	11250	-	-	-	122500	-	-	-	35000	-	249750
67		Dhoorkot Charat Singh	-	5600	128520	9000	-	-	-	138160	-	-	600	32000	6000	319880
68		Budh Singh wala	-	-	140400	17550	-	-	-	160160	-	-	-	30200	-	348310
69	Muktsar	Jawahar singh wala	-	-	97200	9000	-	-	-	124960	-	-	-	16000	-	247160
70		Motlewala	-	75000	91800	12000	-	-	-	-	-	-	-	7000	-	185800
71		Kheowali	-	-	114480	12000	-	-	-	147840	-	-	-	7750	-	282070
72	Firozpur	Husnar	-	-	184680	5250	-	-	-	221760	-	-	-	31000	-	442690
73		Ghul khurd	-	-	112320	3200	-	-	-	110880	-	-	-	17500	-	243900
74		Gidran wali	-	350550	259200	27200	-	-	-	-	-	-	9000	70000	-	715950
75		Nawan Rana	-	-	118800	14400	-	-	-	123200	-	-	-	31000	-	287400
76		Boore wala	-	-	108000	20000	-	-	-	165440	-	-	-	40000	-	291200
77		Malakzada	-	-	160920	5940	-	-	-	3104120	-	-	-	18000	-	350300
		Sub-Total	-	903710	3382560	385760	-	-	-	3104120	15950	-	24600	695900	34950	8547550
		Grand Total	-	903710	7669080	912410	-	2850	127800	7978420	17200	-	37950	1877925	78650	19605995

Zone/S r.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Imple- ments	Artisi- ans	Tube- wells	Wate r Rate s	Manure & Fertili- zers	Rent	Land Reve- nue	Misc	Total
				Perma- nent	Casual											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
I/1	Gurdaspur	Babbri	3.24	16049	1543	-	1871	1856	-	3270	-	6435	44445	-	8694	84163
2		Lahani Gujran	4.05	6420	987	-	1772	659	-	1741	-	2436	37037	-	6753	57805
3		Massanian	0.90	28889	4144	-	2297	2249	-	2451	-	7056	45000	-	14744	106830
4		Shahpur kandi	2.84	16901	2282	-	2366	1369	-	-	-	3444	32042	-	5141	63545
5		Udowali Khurd	1.21	42975	3306	-	1818	1969	-	4800	-	6334	37190	-	10702	109094
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	1.42	19718	4930	-	1969	975	-	-	-	5824	36972	-	10232	80620
7		Bajwa	1.29	43411	1163	-	1686	2731	-	-	-	3612	21085	-	5000	78688
8		Jaitpur	1.82	26374	2637	-	2697	1896	-	15026	-	3813	23736	-	10517	86696
9		Bhavnal	2.02	29703	3218	-	1881	1330	-	8435	-	4728	49505	-	13163	111963
10	Rupnagar	Katlee	0.92	32609	1087	-	2513	2186	-	15242	-	3924	37500	-	7011	102072
11		Heerpur	2.23	26906	2466	-	3700	1040	-	3437	-	3901	49327	-	7913	98690
12		Bhalari	1.62	15432	3704	-	1617	1764	-	3715	-	6854	44444	-	14889	92419
13		Marouli Kalan	1.67	31138	3593	-	3722	899	-	1846	-	5359	44461	-	6904	97922
14	S.A.S. Nagar	Diery	3.23	8049	2167	-	1819	639	-	10397	-	3298	32198	-	8854	67421
15		Gharuan	1.62	16049	2160	-	3241	2304	-	8783	-	6547	34568	-	14179	87831
16		Khery	4.05	14815	2222	-	2872	1550	-	16540	-	8848	33333	-	15496	95676
17	Nawan Shehar	Garhi Bhartti	1.62	18518	3704	-	1899	372	-	-	-	2346	32099	-	18876	77814
18		Sarhoa	1.62	15432	5802	-	1899	920	-	29691	-	4815	34568	-	17210	110337
		Sub-Total	37.37	19534	2580	-	2307	1362	-	7057	-	4950	37119	-	10586	85495

Artisi- ans	Tube- wells	Wate r Rate s	Manure & Fertili- zers	Rent	Land Reve- nue	Misc	Total
10	11	12	13	14	15	16	17

2	-	3176	-	4480	49383	-	7961	90097
2	-	6937	-	4096	49505	-	7983	11707
7	-	4443	-	5804	37102	-	10180	86880
6	-	4692	-	6884	44506	-	10826	103782
5	-	12007	-	4529	55556	-	8663	104022
8	-	7785	-	4978	46914	-	11481	92938
3	-	4072	-	8772	49383	-	9259	121509
6	-	13762	-	4136	39506	-	10910	95579
0	-	11560	-	5054	34568	-	9852	88801
5	-	11483	-	6475	34568	-	8062	75518
4	-	9907	-	5386	54321	-	7253	92479
9	-	3677	-	5027	49383	-	5275	102022
8	-	2600	-	7210	29630	-	16432	115145
1	-	22027	-	4788	47108	-	9948	84351
9	-	25450	-	6560	44477	-	10165	177682
2	-	4355	-	5402	54427	-	9064	83882
4	-	9918	-	5458	44444	-	8438	109701
1	-	7127	-	6127	54427	-	6358	80324
9	-	2098	-	5291	49327	-	10980	99872
3	-	6485	-	5282	49505	-	13802	107779
8	-	3902	-	4588	56868	-	9972	100817
3	-	3777	-	7085	62057	-	6915	109600
9	-	5149	-	5990	44475	-	8190	82125
le- ts	Artisi- ans	Tube-wells	Water Rates	Manure & Fertili- zers	Rent	Land Reve- nue	Misc	Total
	10	11	12	13	14	15	16	17
2	-	20644	-	7052	56931	-	12017	147409

5	-	35888	-	15304	49296	-	11310	175555
3	-	2772	-	4906	39604	-	5421	95964
4	-	24089	-	8686	37500	-	8643	146897
3	-	15610	-	5984	44467	-	16249	111006
9	-	5821	-	3714	37072	-	6764	70042
0	-	19056	-	5686	44628	-	6512	168664
0	-	18228	-	5531	49383	-	12518	128297
4	-	19645	-	5068	49383	-	14392	113834
2	-	9887	-	5634	45363	-	9528	101388
8	-	10387	-	6921	49587	-	10496	126662
9	-	62780	-	7428	60577	-	16294	172343
8	-	8996	-	7616	49383	-	14737	125514
6	-	23508	-	8110	54610	-	17241	159091
6	-	8613	-	6504	74205	-	16258	144621
5	-	23408	-	6609	49587	-	15273	127425
4	-	25768	-	6869	55693	-	20804	138249
8	-	25572	-	6656	61881	-	18562	142905
1	-	2477	-	5568	46340	-	7225	95267
3	-	4099	-	4858	32129	-	6526	85315
5	-	3049	-	3411	44554	-	6646	79666
9	-	1342	-	6388	49430	-	6217	90761
0	-	7179	-	7783	39640	-	9295	100286

Artisi-ans	Tube-wells	Water Rates	Manure & Fertiliz-ers	Rent	Land Reve-nue	Misc	Total
10	11	12	13	14	15	16	17
-	10397	-	5417	47107	-	10000	107743

-	5476	-	6336	44506	-	5747	101186
-	11254	-	5483	49549	-	4256	115840
-	18199	-	6911	49342	-	8519	106275
-	9342	-	6204	49342	-	10123	91185
-	8553	-	5661	45792	-	9246	119288
-	-	-	7946	44505	-	8214	84714
-	-	-	3876	49587	-	8492	79440
-	-	-	5111	46914	-	7765	90425
-	13293	-	5198	49505	-	13048	103485
-	2271	-	3912	34588	-	5791	68224
-	10415	-	6794	56790	-	10003	101828
-	3855	-	7525	49383	-	16368	113498
-	12812	-	6167	54225	-	11870	110928
-	9678	-	5859	48081	-	10135	104006
-	9251	-	5588	44803	-	9971	99291

APPENDIX – VI

ectare on Area Held (2008-09)

Semi-mechanised (Rs.)

Zo No/Sl Smo	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
					A Actual		Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
					Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Babbri	3.24	90599	28373	62226	84163	6436	68114	22485	23669	66930	21274	69325
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2		Lahani Gujran	4.05	66481	13049	53432	57805	8676	51385	15096	14348	52133	13037	53444
II/19	Amritsar	Kaler Mangat	4.05	87768	24419	63349	90097	-2329	70837	16931	21455	66313	18738	69030
3		Massanian	0.90	90222	26497	63725	106830	-16608	77941	12281	32941	57281	29830	60392
20		Manawala Kalan	2.02	116782	31643	85139	110107	6675	74464	42318	24959	91823	20950	95832
4		Shahpur kandi	2.84	54430	13739	40691	63545	-9115	46644	7786	14602	39828	13590	40480
21		Chamiyari	2.83	111788	29619	82169	86880	24908	61439	50349	24336	87452	21986	89802
5		Udowali Khurd	1.21	78430	24211	54219	109094	-30664	66119	12311	28929	49501	25203	53227
22		Nangli	1.82	96800	24169	72331	103782	-7282	73013	23487	28507	67993	25488	71012
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	1.42	58521	23025	35496	80620	-22099	60902	-2381	23930	34591	23448	35073
23	Tarn Taran	Bath	4.86	113720	28761	84959	104022	9698	85503	28217	29948	83772	22959	90761
7		Bajwa	1.29	58318	8140	50178	78688	-20370	35278	23040	14192	44126	11861	46457
24		Failoke	1.62	102839	24641	78198	92938	9901	78123	-24716	31210	71629	25751	77088
8		Jaitpur	1.82	59342	27130	31232	86696	-27344	60323	-971	36586	22766	27460	31892
25		Thakar Pura	2.02	901503	44538	48630	111923	18795	82260	10908	32755	60413	73747	62590
9		Bhainral	1.62	901503	44538	48630	111923	18795	82260	10908	32755	60413	73747	62590
26	Rupnagar	Pratap	0.92	70283	433144	35729	102095	-23029	69467	9580	31963	80653	96632	50077
10		Kotla Rajwar	2.05	56408	193892	36023	98690	-43285	71766	16381	22457	46725	45625	34947
27		Ghna Pind	1.62	916086	285029	63126	92475	-7289	76907	14704	32542	49821	62018	85046
11		Samolir Kalan	1.62	90282	202832	75479	97922	-1659	66784	29474	22323	33739	94427	83045
28		S.A.S. Nagar	3.24	797842	2176843	57995	67420	12362	59372	20412	27174	40802	34516	80658
30	S.A.S. Nagar	Bajwa khurd	3.24	797842	2176843	57995	67420	12362	59372	20412	27174	40802	34516	80658
31	Kapurthala	Badshah Pur	1.62	97259	28421	68838	115145	-17886	71782	9292	37214	43860	31712	66616
12		Gharuan	1.62	81074	29119	51955	87831	-6757	71782	9292	37214	43860	31712	66616
32		Rawal Pindi	2.43	80222	36963	52259	81351	-29652	80861	-14837	47528	18496	37270	52025
13		Doan	1.62	81074	29119	51955	87831	-6757	71782	9292	37214	43860	31712	66616
33	Nawan Shehar	Doan Bharti	1.62	81074	29119	51955	87831	-6757	71782	9292	37214	43860	31712	66616
34		Nadala	3.44	94407	28797	65610	83882	10525	68766	25641	24289	70418	22024	72383
14		Sarnoa	1.62	107531	44548	62988	110337	-2806	94905	12626	60337	47194	44548	62983
35	Ludhiana	Raia	1.92	88646	36444	52202	109701	-21055	84701	3945	30274	58372	25194	63452
15		Sub-Total	3737	75664	25823	49847	85495	-9831	65961	9703	28841	46823	24748	50916
36		Mandiani	3.24	85988	22597	63391	80324	5664	71065	14923	26621	59367	23708	62280
37		Kishangarh	2.23	108700	22189	86511	99872	8828	74760	33940	25433	83267	22728	85972

B Comparable						
	Basis B		Basis C		Basis D	
Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income	Expenditure	Net Income
9	10	11	12	13	14	15
-1333	82037	24409	32532	73914	28352	78094
6875	85433	22259	28565	79127	23505	84187
14882	88323	36159	26267	98215	22199	102283
28089	68545	41669	24100	86114	23254	86960
32954	115330	-875	58399	56056	47325	67130
56963	137527	-18935	84710	33882	64454	54138
10373	71014	35323	31410	74927	27064	79273
35040	114897	-3040	77397	34460	68689	43168
12492	87290	11224	42824	55690	34065	64449
7460	58635	18867	21563	55939	20060	57442
56763	99243	12658	54615	57286	41596	70305
15507	-93729	19011	44346	68444	32875	79915
5377	96550	11907	47167	61290	36606	70851
2249	78219	25418	32792	70845	27652	75985
11455	83687	31520	34100	81107	29073	86134
67933	154211	-49805	93634	10772	83983	20423
6618	88477	43655	39094	93038	33668	98464

ZoneSr. no	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B Comparable							
							Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
					Expendi- ture	Net Income	Expendi t-ure	Net Income	Expendi t-ure	Net Income	Expendi -ture	Net Income	Expendi t-ure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
54		Alipur Khalsa	1.41	111354	40208	71146	159091	-47737	110155	1199	55545	55809	41910	69444
55		Phuldh	2.83	160240	46432	113808	144621	15619	111406	48834	37201	123039	30884	129356
56		Ramgarh Sandhian	3.63	125978	53103	72875	127425	-1447	100978	25000	51391	74587	45114	80864
57	Barnala	Karamgarh	2.02	150020	44838	105182	138249	11771	117705	32315	62011	88009	46620	103400
58		Jangiana	2.02	124742	41863	82879	142905	-18163	119143	5599	57262	67480	42754	81988
59	Mansa	Jawahar ke	5.26	131498	55424	76074	95267	36231	68651	62847	22310	109188	20937	110561
60		Daria Pur	2.63	111696	22408	89288	85315	26381	55657	56039	23528	88168	22636	89060
61		Mian	4.04	106596	26650	79946	79666	26930	64815	41781	20261	86335	19818	86778
62	Bathinda	Bath	2.63	124289	16101	108188	90761	35528	67947	56342	18518	105771	17470	106819
63		Ghuraily	2.22	101802	40390	61412	100286	1516	71457	30345	31817	69985	25525	76277
64		Kutiwal	1.21	117769	26851	90918	107743	10026	82950	34819	35842	81927	29331	88438
65	Faridkot	Nathal wala	1.82	108989	19831	89158	101186	7803	68219	40770	23713	85276	21479	87510
66		Burj Jawahar singh wala	2.22	112500	19582	92918	115840	-3340	75300	37200	25750	86750	20123	92377
67	Moga	Dhoorkot Charat Singh	3.04	105224	46007	59217	106275	-1051	87854	17370	38512	66712	26952	78272
68		Budh Singh wala	3.04	114576	34589	79987	91185	23391	81974	32602	32632	81944	28684	25892
69		Jawahar singh wala	2.02	122356	35554	86802	119288	3068	73249	49107	27457	94899	21098	101258

B Comparable

Basis B		Basis C		Basis D	
Expendit- ure	Net Income	Expendi- ture	Net Income	Expendit- ure	Net Income

10	11	12	13	14	15
68231	33857	23725	78363	23250	78838
67043	49515	17456	99102	17037	99521
64499	44807	38573	70733	38291	71015
87643	33100	38138	82605	30691	90052
54812	29417	20224	64005	19008	65221
90306	27966	33515	84757	30858	87414
81399	38436	32017	87818	29764	90071
91210	32135	36985	86360	29905	93440
80286	35206	33353	82139	28894	86598
76620	26137	32236	70521	27565	75192

APPENDIX - VII
Return per Worker, per Annum and per Day (2008-2009)

Semi-mechanised (Rs.)

Zone/S r.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Woker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital ,land manual labour & manage- ment (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital , land manual labour & management (Basis D)
4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15			
I/1	Gurdaspur	Babbri	201612	26000	6436	22485	66930	69325	552.36	71.23	28.56	99.79	297.06	307.69
2		Lahani Gujran	216401	26000	35140	61140	211140	216448	592..88	71.23	96.27	167.50	578.47	593.01
3		Massanian	63725	26000	-14947	11053	51553	54353	174.58	71.23	-40.95	30.28	141.24	148.91
4		Shahpur kandi	57781	24000	-12944	11056	56555	57481	158.30	65.75	-35.46	30.29	154.94	157.48
5		Udowali Khurd	32802	26000	-18552	7448	29948	32202	89.87	71.23	-50.82	20.41	82.05	88.22
6	Hoshiarpur	Chack Ladhian	50404	28000	-31381	-3381	49119	49804	138.09	76.71	-85.97	-9.26	134.57	136.45
7		Bajwa	32365	28000	-13139	14861	28461	29965	88.67	76.71	-36.00	40.71	77.97	82.10
8		Jaitpur	29321	24000	-24883	-883	20716	29021	80.33	65.75	-68.17	2.42	56.76	79.50
9		Bhavnal	98233	30000	-18983	11017	61017	63216	269.13	82.19	-52.01	30.18	167.17	173.19
10	Rupnagar	Katlee	32871	30000	-21186	8814	43314	46071	90.06	82.19	-58.04	24.15	118.67	126.22
11		Heerpur	26778	20000	-32176	-12177	24490	25978	73.36	54.79	-88.15	-33.36	67.10	71.17
12		Bhalari	102269	25000	-1179	23821	95821	100469	280.19	68.49	-3.23	65.26	262.52	275.26
13		Marouli Kalan	63025	26000	-1385	24615	61790	62891	172.67	71.23	-3.79	67.44	169.15	172.30
14	S.A.S. Nagar	Diery	187324	26000	39929	65929	169929	185524	513.22	71.23	109.39	180.62	465.56	508.28
15		Gharuan	84167	26000	-10947	15053	71053	79967	23..06	71.23	-29.99	41.24	194.67	219.09
16		khery	59727	30000	-60044	-30044	37455	58227	163.64	82.19	-164.50	-82.31	102.62	159.53

Zone/S r.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital ,land manual labour& management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment(Basi s B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital , land manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
17	Nawan Shehar	Garhi Bhartti	95914	30000	17261	47261	99261	99514	272.64	82.19	47.29	129.48	271.95	272.64
18		Sarhoa	102032	25000	-4546	20454	76454	102032	279.54	68.49	-12.45	56.04	209.46	279.54
		Sub-Total	71367	26444	-13121	12590	62491	67955	196.26	72.45	-35.95	35.48	171.21	186.18
II/19	Amritsar	Kaler Mangat	128282	26000	-3144	22856	89523	93190	351.46	71.23	-8.61	62.62	245.27	255.32
20		Manawala Kalan	85990	24000	4494	28494	61828	64527	235.59	65.75	12.31	78.06	169.39	176.79
21		Chamiyari	116270	24000	23496	47496	82496	84713	318.55	65.75	64.37	130.12	226.02	232.09
22		Nangli	65821	28000	-6627	21373	61873	64621	180.33	76.71	-18.15	58.56	169.51	177.04
23	Tarn Taran	Bath	206449	30000	15711	45711	135711	147033	565.61	82.19	43.04	125.23	371.81	402.83
24		Failoke	126682	24000	16040	40040	116040	124882	347.07	65.75	43.95	109.70	317.92	342.14
25		Thakar pura	52126	24500	11343	13157	39824	41718	142.81	67.12	31.08	36.04	109.11	114.29
26	Jalandhar	Partappur	115780	30000	11881	41881	105881	114580	317.21	82.19	32.55	14.74	290.08	313.92
27		Kotali Sajawar	276275	46000	30997	76997	146997	159637	756.92	126.03	84.92	210.95	402.73	437.36
28		Ganna pind	279150	26000	128200	154200	266200	275550	764.79	71.23	351.23	422.46	729.31	754.93
29		Sarakpur	90288	30000	19389	49389	86723	89688	247.36	82.19	53.12	135.31	237.60	245.72
30		Bajwa Khurd	87911	30000	-4730	25270	83936	87111	240.85	82.19	-12.96	69.23	229.96	238.66
31	Kapurthala	Badshah Pur	55759	26000	-14488	11512	51513	53959	152.76	71.23	-39.69	31.54	141.13	147.83
32		Rawal Pindi	129420	26000	14267	40267	112267	126420	354.58	71.23	39.09	110.32	307.58	346.36

Zone/Sr .no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital, Land, manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage- ment (Basis C)	For ownership of capital ,land ,manual labour & managemen t (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
33		Tibba	29605	33000	-27299	5701	24701	30653	79.63	90.41	-74.79	15.62	67.67	83.98
34		Nadala	225700	26000	18102	44102	120602	124499	618.36	71.23	49.60	120.83	330.42	341.01
35	Ludhiana	Raian	100227	24000	-20213	3787	56037	60914	274.59	65.75	-55.38	10.37	153.53	166.89
36		Mandiani	205385	30000	18350	48350	192350	201785	562.70	82.19	50.27	132.46	526.97	552.84
37		Kishangarh	96459	28000	9843	37843	92843	95859	264.27	76.71	26.27	103.68	254.36	262.63
38		Muksurdra	134150	26000	1347	24563	74653	78875	367.53	71.23	216.10	204.53	67.54	3.69
39		Kulewal	154420	28000	12512	40512	144012	153220	423.07	76.71	34.28	110.99	394.55	419.78
40		Abuwal	121619	30000	20984	50984	138484	144219	333.20	82.19	57.49	139.68	379.41	395.12
41		Sheikh Daulat	296627	33000	68256	101256	209256	211313	812.68	90.41	187.00	277.41	573.30	578.94
42	Fatehgarh Sahib	Adampur	70202	36000	-33283	-883	56616	67802	192.33	98.63	-91.19	-2.42	155.11	185.76
43		Salana Dullo Singh wala	44337	30000	-40444	-13444	24056	38437	121.47	82.19	-110.81	-36.83	65.91	105.31
44		Gaggarwal	57865	28000	10470	35676	75676	80066	158.53	76.71	28.70	97.74	207.33	219.36
45		Dhunda	33218	28000	-24528	-2128	24122	30218	91.01`	76.71	-67.20	-5.83	66.09	82.79

			Per Annum						Per Day					
--	--	--	-----------	--	--	--	--	--	---------	--	--	--	--	--

Zone/S r.no	District	Holding	A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & manage- ment (Basis C)	For ownership of capital, Land, manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & manage- ment (Basis C)	For ownership of capital ,land ,manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
46	Patiala	Gaju Majra	134855	30000	-15802	14198	70448	81527	369.47	8219	-43.29	38.90	193.01	223.36
47		Bhadak	152271	30000	19619	49619	147119	151071	417.18	82.19	53.75	135.94	403.07	413.89
48		Khan Pur Garian	29356	30000	-22895	5105	23105	28356	80.43	82.19	-62.73	13.98	63.30	77.69
49		Terkheri Kalan	65931	28000	-12561	15439	55439	64731	180.63	76.71	-34.41	42.30	151.89	177.35
50		Nurpura	205397	28000	-8711	19289	99289	116398	562.73	76.71	-23.86	52.85	272.02	318.90
		Sub Total	107283	28766	2748	31058	86562	92843	293.93	78.81	7.53	85.09	237.16	254.36
III/51	Sangrur	Kapiyal	53611	26000	-6930	19070	49070	52111	146.88	71.23	-18.98	52.25	134.44	142.77
52		Ahmed Pur	39571	33000	-123645	-90645	19605	37171	108.41	90.41	-338.75	-248.34	53.71	101.84
53		Namol	80556	30000	5360	35360	75360	79756	220.70	82.19	14.69	96.88	206.47	218.51
54		Alipur Khalsa	50158	34500	-33655	845	39345	48958	137.42	94.52	-92.20	2.32	107.79	134.13
55		Phuldh	322078	47000	22101	69101	174101	183039	882.41	128.77	60.55	189.32	476.99	501.48
56		Ramgarh sandhuan	132268	32000	-1750	30250	90250	97846	362.38	87.67	-4.80	82.87	247.26	268.07
57	Barnala	Karamgarh	212468	41500	23777	65277	177777	208868	582.10	113.70	65.14	178.84	487.06	572.24
58		Jangiana	83708	24000	-18344	5656	68155	82808	229.34	65.75	-50.25	15.50	186.72	226.87

Zone/Sr .no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour &manage-ment (Basis C)	For ownership of capital, land ,manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Perma- nent Hired Labour	For Manage- ment only (Basis A)	For Manual Labour & Manage- ment (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & manage-ment (Basis C)	For ownership of capital , land ,manual labour & manage-ment (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
59	Mansa	Jawaharke	133384	35000	47644	82644	143582	145388	365.44	95.89	130.53	226.42	393.33	398.32
60		Daria Pur	78276	26000	23127	49127	77294	78076	214.45	71.23	63.36	134.59	211.76	213.91
61		Mian	322983	30000	54398	84398	174398	175291	884.88	82.19	149.04	231.23	477.80	480.25
62	Bathinda	Bath	142267	30000	44089	74079	139090	140467	389.77	82.19	120.79	202.98	381.07	384.84
63		Ghuraily	86617	32000	1683	33683	77683	84667	236.07	87.67	4.61	92.28	212.83	231.96
64		Kutiwal	110010	30000	12131	42131	99131	107010	301.40	82.19	33.23	115.42	271.59	293.18
65	Faridkot	Nathal wala	81134	30000	7101	37101	77601	79634	222.28	82.19	19.45	101.64	212.61	218.18
66		Burj Jawahar Singh wala	68759	30000	-2472	27528	64195	68359	188.38	82.19	-6.77	75.42	175.88	187.28
67	Moga	Dhoorkot charat Singh	90010	28000	-1599	26401	101386	118973	246.60	76.71	-4.38	72.33	277.77	325.95
68		Budh Singh wala	243159	28000	71109	99109	249109	261110	666.19	76.71	194.82	271.53	682.49	715.37
69		Jawahar Singh wala	87670	31000	2066	33066	63899	68180	240.19	84.93	5.66	90.59	175.07	186.79
70	Muktsar	Motlewala	149685	30000	31620	61620	142620	143485	410.09	82.19	86.63	168.82	390.07	393.11
71		Kheowali	182640	30000	89826	119826	239826	240840	500.38	82.19	246.10	308.29	657.06	659.84
72		Husner	170605	35000	25489	60489	95489	95870	467.41	95.89	69.83	165.72	261.61	262.66

Zone/ Sr.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour management (Basis C)	For ownership of capital land ,manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital ,land ,manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
73	Ferozpur	Ghul khurd	183105	32000	34861	66861	166861	181905	501.66	87.67	95.51	183.18	457.15	498.37
74		Gid dran wali	249678	30000	34011	62511	136011	138594	684.05	82.19	93.18	171.26	372.63	379.71
75		Nawan Rana	215415	28000	39958	67958	205958	212415	590.18	76.71	109.47	186.18	564.27	581.96
76		Boore wala	74358	26000	5133	31133	71153	72958	203.72	71.23	14.06	85.29	194.88	199.88
77		Malakzada	132986	28000	17632	45632	122632	132686	364.35	76.71	48.30	125.01	335.98	363.52
		Sub-Total	121870	31000	14914	45712	106650	112441	333.89	84.93	40.86	123.75	292.19	308.06
		Grand Total	105614	29006	4409	33246	89702	95644	289.35	79.46	12.08	91.08	245.76	262.04

**ECONOMY
OF
BULLOCK OPERATED
HOLDINGS**

CHAPTER – VI

Particulars of Bullock Operated Holdings

General :- The accounts of 4 Bullock Operated (Non-mechanised) holdings, spread in the State of Punjab have been briefly discussed in the following paragraphs. The analysis of the data of these holdings give a fairly good idea of the conditions prevailing in agriculture in different agriculture zones of the State.

6.1 Land-man and Land Bullock Ratio :- The total area for which accounts were kept, during 2008-2009 was 7.47 and whole of this area was irrigated. The average area per holding worked out to 1.87 hectares.

The area possessed and cropped per permanent worker and per pair of bullock are shown in Table 6.1.

Table 6.1
Area Possessed and Area Cropped per Permanent Worker and per Pair of Bullocks during the year 2008-2009

Item	Zone			All holding Averages
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Area possessed				
(i) Per permanent worker	0.91	0.96	-	0.93
(ii) Per pair of bullocks	1.82	1.91	-	1.87
2. Area cropped				
(i) Per permanent worker	1.82	1.91	-	1.87
(ii) Per pair of bullocks	3.64	3.83	-	3.74

Area possessed and area cropped per permanent worker (0.96 and 1.91 hectares respectively) and per pair of bullocks (1.91 and 3.83 hectares respectively) was higher in Zone 1I.

6.2 Intensity of Cropping: – The number of holdings and intensity of cropping is shown in table 6.2 for different types of area.

Table 6.2
No. of Holdings and Intensity of Cropping (2008-2009)

Zone	No. of holding	Area held (hectares)	Area cropped (hectares)	Intensity
1	2	3	4	5
I	2	3.64	7.28	200
II	2	3.83	7.66	200
III	-	-	-	-
Total	4	7.47	14.94	200

$$\text{Intensity} = \frac{\text{Total cropped area}}{\text{Area possessed}} \times 100$$

Higher intensity of cropping was due to availability of better facilities of irrigation normal rainfall. The average intensity of cropping during the year 2008-2009 was 200.

Cropping Pattern: – Multiplicity of factors like type of soil, climatic conditions, availability of irrigation facilities, relative prices of various agricultural commodities and net returns from various crops determine the cropping pattern of specific Zone.

Table 6.3 shows areas under different crops in the different Zones.

Table 6.3
Cropping Pattern and the Relative Importance (Percentage) of Different Crops on Irrigated Lands during the year 2008-2009

Name of crops	Area under the crop in Zones			Total	Percentage To total
	I	II	III		
1					
1. Wheat	3.44	3.43	-	6.87	46
2. Paddy	2.43	3.23	--	5.66	39
3. Maize	1.01			1.01	6
4. Sugarcane(Gur and Shakkar)	-	-	-	-	-
5. Sugarcane(Seed)	-	-	-	-	-
6. Cotton(American)	-	-	-	-	-
7. Cotton(Desi)	-	-	-	-	-
8. Toria/Sarson	-	-	-	-	-
9. Sun Flower	-	-	-	-	-
10. Green Fodder	0.40	1.00	-	1.40	9
11. Others	-	-	-	-	-
Total	7.28	7.66	-	14.94	100

The table reveals that on irrigated lands, 46% of the total cropped area was under wheat alone, Paddy was another important crop which covered 39.% of the total cropped area whereas green fodder constituted 9%.

6.4 Out turn: – Table 6.4 shows the average out-turn per hectare to different crops in the different Zones.

Table 6.4
Out-turn of Different Crops per Hectare of Area Cropped (2008-2009)

Name of crops	Out-turn in Zones			Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Wheat(Grain	22.09	44.02	-	33.04
2. Wheat(Bhusa)	23.25	37.03	-	30.13
3. Paddy	40.33	57.28	-	50.00
4. Maize	24.75	-	-	24.75
5. Sugarcane(Gur)	-	-	-	-
6. Cotton(American)	-	-	-	-
7. Cotton(Desi)	-	-	-	-
8. Toria/Sarson	-	-	-	-
9. Sunflower	-	-	-	-

Average out-turn per hectare of area was maximum for paddy 50.00 quintals, followed by wheat(Bhusa) 30.13 quintals, wheat 33.04 quintals and maize 24.75 quintals during 2008-09.

6.5 Gross Income :- For computing gross income the weighted mean of prices of principal crops used in this report is given in Table 6.5.

Table 6.5**Weighted mean of Prices per Quintal (Per hectare for fodder) used for Computing Gross Income****(in Rs.)**

Name of crops	Zone			Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Wheat(Grain	1080	1080	-	1080
2. Wheat(Bhusa)	222	200	-	208
3. Paddy	940	862	-	887
4. Maize	800	-	-	800
5. Gur(Raw sugar)	-	-	-	-
6. Cotton(American)	-	-	-	-
7. Cotton(Desi)	-	-	-	-
8. Toria	-	-	-	-
9. Sunflower	-	-	-	-
10. Fodder(per Hect.)	23750	49720	-	42300

Average gross return per hectare of different crops in various agricultural zones, is shown in table 6.6.

Table 6.6**Gross Return per Hectare from Different Crops****(in Rs.)**

Name of crops	Zone			Average
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. Wheat(Grain)	23860	47545	-	35686
2. Wheat(Bhusa)	5153	7405	-	6277
3. Paddy	37860	49381	-	44435
4. Maize	19802	-	-	19802
5. Sugarcane(Gur)	-	-	-	-
6. Sugarcane(Seed)	-	-	-	-
7. Cotton(American)	-	-	-	-
8. Cotton(Desi)	-	-	-	-
9. Toria	-	-	-	-
9. Sunflower	-	-	-	-
10. Fodder(per Hec.t)	23750	49720	-	42300

Gross return per hectare on irrigated areas of food crops, Paddy (Rs. 44435) was highest followWheat (Rs. 35686).

The proportion of the contribution of various crops to gross income per hectare possessed in different zones is given in Table 6.7

Table 6.7
Break-up of Gross Income per Hectare Possessed

Name of crops	Zone			Average	Percentage
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. Wheat(Grain	22549	42580	-	32819	39
2. Wheat (Bhusa)	4870	6632	-	5773	7
3. Paddy	25275	41645	-	33668	40
4. Maize	5494	-	-	2677	3
5. Sugarcane(Gur)	-	-	-	-	-
6. Sugarcane(Seed)	-	-	-	-	-
7. Cotton(American)	-	-	-	-	-
8. Cotton(Desi)	-	-	-	-	-
9. Toria/Sarson	-	-	-	-	-
10. Sunflower	-	-	-	-	-
11. Fodder (per hect)	2610	12981	-	7928	10
12. Cotton Stick and Stalks	742	-	-	362	1
13. Others	-	366	-	187	-
Total	61540	104204	-	83414	100

Expenditure: – Table 6.8 shows cost per hectare (zonewise) of various items of expenditure for irrigated areas of Punjab during the year 2008-2009.

Table 6.8
Cost per Hectare of Various Items of Expenditure and their percentage to Total Expenditure

Item of expenditure	Zone			Average	Percentage
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. Manual Labour					
(i) Permanent	27692	23499	-	25542	27
(ii) Casual	2857	3002	-	2932	3
2. Bullock Labour	11197	13887	-	12576	13
3. Seed	1611	2131	-	1878	2
4. Implements	668	1835	-	1266	1
5. Artisans	-	-	-	-	-
6. Tubewells/Wells	3086	10806	-	7044	7
7. Water Rates	-	-	-	-	-
8. Manure and Fertilizers	4986	5325	-	5160	5
9. Rent	23489	40470	-	32195	33
10. Land Revenue	-	-	-	-	-
11. Miscellaneous	7195	9268	-	8258	9
Total	82781	110223	-	96851	100

The major portion of expenditure on the holdings under study had been incurred on rent (33%) as well as on bullock labour (13%) manual labour (27%) during the year under refere

6.9 Expenditure in respect of Different Categories of Holdings: – In order to have a comparative view of expenditure on holdings worked under different sets of conditions have been worked out on four different categories of holdings i.e. A.B.C. and D.

Table 6.9 shows gross income and expenditure per hectare in three zones of the state of different categories of holdings.

Table 6.9
Zone-wise Gross Income and Expenditure Per Hectare

Zone	Gross Income	Expenditure in respect of different categories of holdings			
		A	B	C	D
1	2	3	4	5	6
I	61540	82781	55089	31600	28430
II	104204	110223	86724	46254	38491
III	-	-	-	-	-
Average	83414	96851	71309	39113	33588

6.10 Net Income: – Net income has been worked out in the four categories of holdings as for expenditure. Table 6.10 shows the net income per hectare (zone-wise) for irrigated areas.

Table 6.10
Zone-wise Net Income per Holding, per Hectare of Area held and Cropped

Zone	Per Holding				Area Held				Area cropped			
	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	-33689	11741	54491	60210	-21241	6451	29940	33110	-10620	3226	14970	16555
II	-11527	33473	110973	125840	-6019	17480	57950	65713	-3010	8740	28975	32856
III	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Average	-25093	22607	82732	93050	-13437	12105	44301	49826	-6718	6053	22150	24913

In case of 'A' category of holdings where the land is taken on rent, labours (Permanent plus casual) has to hired and capital is borrowed, the bullock operated holdings showed on an average, net income of Rs. (-)13437 per hectare during 2008-09. In case of 'B' category of holdings, where the land is also taken on rent but uses his own labour (permanent) and capital is borrowed, the bullock operated holdings showed on an average net income of Rs.12105 per hectare. In case of 'C' category of holding the farmers earned on an average net income of Rs. 44301 per hectare of his one years labour during the same year. In case of 'D' category of holding where even the cultivators used his own capital the average net income earned by the farmer during the period under reference was Rs. 49826 per hectare.

6.11 Return per worker :- Net income (Gross Income – Expenditure) has further been distributed according to return per worker. For this purpose it has been assumed that all the workers on the holdings (family members and hired (permanent labourers) belonged to the farmer's family. Average return per annum and per day has been worked out on four categories of holdings in Table 6.11 below :-

Category A : For management only

(From business man's point of view)

Category B : For management and manual labour
(From tenant man's point of view)

Category C : For management, manual labour and ownership of land
(From a peasant-proprietor's point of view who uses his own land, labour but borrows capital); and

Category D : For management, manual labour and ownership of land and capital
(From a peasant-proprietor's point of view who uses his own land, labour and capital)

Table 6.11
Return per Annum, per Day

Zone	Categories of holdings			
	A	B	C	D
1	2	3	4	5
Per Annum				
I	-19329	5871	27246	30130
II	-5764	16736	55486	62920
III	-	-	-	-
Average	-12546	11304	41366	46525
Per Day				
I	-36.97	27.14	133.19	147.58
II	-15.79	45.85	152.02	172.38
III	-	-	-	-
Average	-34.37	30.97	113.33	127.47

The return on category 'D' of the holding was the highest (Rs.62920 per annum and Rs. 172.38 per day). As regards Zone-wise disparities return per worker per annum and per day was the highest in Zone II (Rs. 47766 per annum and Rs. 130.87 per day respectively) and lowest in Zone I (Rs. 30130 per annum and Rs. 172.38 per day respectively).

6.12 Wages of hired Labour :- The Table 6.12 shows the wages paid to the hired labourer (family plus permanent) on the holdings under study. Where no hired labourer was engaged the rates of payment as prevalent in the village were taken into consideration.

Table 6.12
Wages of Hired Labour

Zone	(in Rs.)	
	Per Annum	Per Day
1	2	3
I	28000	76.71
II	25000	68.49
III	-	-
Average	26500	72.60

The wages paid to the hired labourers were higher (Rs. 76.71 per day) in Zone I and lower (Rs. 68.49 per day) in Zone-II .

Table 6.13 compares the return per family worker for his labour and management with the wages received by permanent hired labourers in the same village.

Table 6.13
Wages of Hired Labourer Versus Return Per Family Worker

Zone	Per Day	
	Wages paid per permanent hired labourer	Return per family worker for labour & management
1	2	3
I	76.71	-36.97
II	68.49	-15.79
III	-	-
Average	72.60	-34.37

The wages of permanent hired labourer were higher (Rs. 76.71 per day) than the return per family workerRs.(-) 36.97 per day. This was mainly because of negative return for management.

6.14 Cost of up-keep of Bullocks: – Average cost of up-keep of a pair of bullock during the year 2008-2009 has been worked out as under:–

1	2	3
A	Food	
	1 Green Fodder	12029
	2 Stalks	-
	3 Roughages	-
B	Concentrates	3426
C	Capital Cost Of Bullocks	
	I Interest on value of bullocks @of 12 ½% per annum	1244
	II Depreciation on the value of bullocks @ 12% per annum	1002
D	Housing	
	I Interest on value of housing @ of 12 ½% per annum	1140
	II Depreciation on the value of housing	259
E	Miscellaneous	285
F	Manual Labour	5300
	Total Expenditure	24685
	Less value of manure produced by bullocks	1200
	Net Cost	23485

APPENDIX - I

Condition of Farming of Bullock Operated Holding (2008-2009)

Bullock Operated

Zone/ Sr.no	District	Holding	Area Held (Hectare)	Area Cropped (Hectare)	Intensity of Cropping	Number of Bullocks	Number of workers		
							Family	Hired	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I/1	Gurdaspur	Anial	2.63	5.26	200	2	2	-	2
2	Hoshiarpur	Batwarha	1.01	2.02	200	2	2	-	2
		Sub Total	3.64	7.28	200	4	4	-	4
II/3	Tarn Taran	Khadur Sahib	1.41	2.82	200	2	2	-	2
4	Jalandhar	Partab Pura	2.42	4.84	200	2	2	-	2
		Sub Total	3.83	7.66	200	4	4	-	4
		Grand Total	7.47	14.94	200	8	8	-	8

APPENDIX - II
Area of Different Crops Sown (2008-2009)

Bullock Operated (Hectares)

Zone/ Sr.no	District	Holding	Cotton		Wheat	Sugarcane		Maize	Paddy	Torja & Sarson	Sun- flower	Fodders	Others	Total
			Desi	American		Gur & Shakkar	Seeds							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Anial	-	-	2.43	-	-	-	2.43	-	-	0.40	-	5.26
2	Hoshiarpur	Batwarha	-	-	1.01	-	-	1.01	-	-	-	-	-	2.02
		Sub Total	-	-	3.44	-	-	1.01	2.43	-	-	0.40	-	7.28
II/3	Tarn Taran	Khadur Sahib	-	-	1.21	-	-	-	1.21	-	-	0.40	-	2.82
4	Jalandhar	Partab Pura	-	-	2.22	-	-	-	2.02	-	-	0.60	-	4.84
		Sub Total	-	-	3.43	-	-	-	3.23	-	-	1.00	-	7.66
		Grand Total	-	-	6.87	-	-	1.01	5.66	-	-	1.40	-	14.94

APPENDIX - III
Out-turn of Different Crops Sown (2008 -2009)

Bullock Operated (Quintals)

Zone/ Sr.no	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane (Gur & Shakkar)	Maize (Grain)	Toriam & Sarson (Grain)	SunFlower	Paddy (Grain)
			Desi	American	Grain	Bhusa					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I/1	Gurdaspur	Anial	-	-	65.00	65.00	-	-	-	-	98.00
2	Hoshiarpur	Batwarha	-	-	11.00	15.00	-	25.00	-	-	-
		Sub Total	-	-	76.00	80.00	-	25.00	-	-	98.00
II/3	Tarn Taran	Khadur Sahib	-	-	63.00	63.00	-	-	-	-	75.00
4	Jalandhar	Partab Pura	-	-	88.00	64.00	-	-	-	-	110.00
		Sub Total	-	-	151.00	127.00	-	-	-	-	185.00
		Grand Total	-	-	227.00	207.00	-	25.00	-	-	283.00

APPENDIX – IV
Value of Different Crops Sown (2008-2009)

Bullock Operated
(Rs.)

Zo-ne	District	Holding	Cotton		Wheat		Sugarcane		Maize (Grain)	Paddy (Grain)	Toriam & Sarson	Sun- flower (Grain)	Cotton Stick & Stalks	Fodder	Others	Total
			Desi	American	Grain	Bhusa	(Gur & Shakkar)	Seeds								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
I/1	Gurdaspur	Anial	-	-	70200	13975	-	-	-	92000	-	-	-	9500	-	185675
2	Hoshiarpur	Batwarha	-	-	11880	3750	-	-	20000	-	-	-	2700	-	-	38330
		Sub Total	-	-	82080	17725	-	-	20000	92000	-	-	2700	9500	-	224005
II/3	Tarn Taran	Khadur Sahib	-	-	68040	12600	-	-	-	66000	-	-	-	17720	400	164760
4	Jalandhar	Partab Pura	-	-	95040	12800	-	-	-	93500	-	-	-	32000	1000	234340
		Sub total	-	-	163080	25400	-	-	-	159500	-	-	-	49720	1400	399100
		Grand total	-	-	245160	43125	-	-	20000	251500	-	-	2700	59220	1400	623105

APPENDIX - V

**Expenditure per Hectare on Area held (2008-2009)
(As a business point of view)**

**Bullock Operated
(Rs.)**

Zone/ Sr.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Manual Labour		Bullock Labour	Seeds	Imple- ments	Artisians	Tube- wells	Water Rates	Manure & Fertilizers	Rent	Land Reven- ue	Misc.	Total
				Permanent	Casual											
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
I/1	Gurdaspur	Anial	2.63	17795	2472	10076	1692	597	-	4271	-	5616	29658	-	8684	80861
2	Hoshiarpur	Batwarha	1.01	53465	3861	14113	1401	851	-	-	-	3307	7425	-	3317	87880
		Sub total	3.64	27692	2857	11197	1611	668	-	3086	-	4986	23489	-	7195	82781
II/3	TarnTaran	Khadur Sahib	1.41	30638	2128	18284	2227	3655	-	13040	-	7631	54610	-	6752	138965
4	Jalandhar	Partab Pura	2.42	19339	3512	11324	2075	775	-	9504	-	3982	32232	-	10734	93477
		Sub total	3.83	23499	3002	13887	2131	1835	-	10806	-	5325	40470	-	9268	110223
		Grand total	7.47	25542	2932	12576	1878	1266	-	7044	-	5160	32195	-	8258	96851

APPENDIX - VI

Gross Income, Expenditure and Net Income per Hectare on Area held (2008-2009)

(Bullock Operated)

(Rs.)

Zone/ Sr.no	District	Holding	Area held (Hect.)	Gross Income	A Actual		B-Comparable							
					Expendit- ure	Net Income	Basis A		Basis B		Basis C		Basis D	
							Expendit-ure	Net Income	Expendit- ure	Net Income	Expen- diture	Net Income	Expendit- ure	Net Income
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Anial	2.63	70599	33515	37084	80861	-10262	63066	7533	33408	37191	29637	40962
2	Hoshiarpur	Batwarha	1.01	37950	26177	11773	87880	-49830	34315	3635	26889	11061	25286	12664
		Sub Total	3.64	61540	31479	30061	82781	-21241	55089	6451	31600	29940	28430	33110
II/3	Tarn Taran	Khadur Sahib	1.41	116851	42274	74577	138965	-22114	108327	8524	53717	63134	43976	72875
4	Jalandhar	Partab Pura	2.42	96835	50171	46664	93477	3358	74138	22697	41906	54929	35295	61540
		Sub total	3.83	104204	47264	56940	110223	-6019	86724	17480	46254	57950	38491	65713
		Grand total	7.47	83414	39572	43842	96851	-13437	71309	12105	39113	44301	33588	49826

APPENDIX - VII

Return per Worker, Per Annum and Per Day (2008-2009)

(Bullock Operated)

(Rs.)

Zone/ Sr.no	District	Holding	Per Annum						Per Day					
			A Actual		B Comparable				A Actual		B Comparable			
			Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land, manual labour & management (Basis D)	Per Family Worker	Per Permanent Hired Labour	For Management only (Basis A)	For Manual Labour & Management (Basis B)	For Ownership of land, manual labour & management (Basis C)	For ownership of capital, land, manual labour & management (Basis D)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I/1	Gurdaspur	Anial	48765	26000	-13495	9905	48905	53865	133.60	71.23	-36.97	27.14	133.99	147.58
2	Hoshiarpur	Batwarha	5945	30000	-25164	1836	5586	6395	16.29	82.19	-68.94	5.03	15.30	17.52
		Sub Total	7515	28000	-19329	5871	27246	30130	20.59	76.71	-52.96	16.08	74.65	82.55
II/3	Tarn Taran	Khadur Sahib	52577	24000	-15591	6009	44509	51377	144.05	65.75	-42.71	16.46	121.94	140.76
4	Jalandhar	Partab Pura	56463	26000	4063	27463	66463	74463	154.69	71.23	11.13	75.24	182.09	204.01
		Sub total	54520	25000	-5764	16736	55486	62920	149.37	68.49	-15.79	45.85	152.02	172.38
		Grand total	40938	26500	-12546	11304	41366	46525	112.16	72.60	-34.37	30.97	113.33	127.47

**COMPARATIVE STUDY
OF
BULLOCK OPERATED
SEMI-MECHANISED AND
TRACTOR OPERATED
HOLDINGS**

CHAPTER-VII

Comparative Study

General :- Conditions of farming on bullock-operated, semi-mechanised and tractor-operated holdings differ. In case of the former, most of the agricultural operations are done manually with the help of members of the family where as on the later, machinery plays an important part. Cost of cultivation differs for these types of holdings. In order to see in what way the tractor-operated holdings result in higher yields per hectare than the bullock operated holdings and semi-mechanised holdings, factors like area possessed and cropped per permanent worker and per hectare, intensity of cropping pattern, out-turn, gross return per hectare, cost of cultivation per hectare, gross income and expenditure per hectare, net income and return per worker per annum and per day have been compared on these type of holdings. For this purpose, chapter on comparative study of bullock-operated, semi mechanised and tractor-operated holdings has been added.

6.1 Land-man and Land-Bullock/Tractor Ratio: – During the year 2008-2009 cultivators of 77 tractor-operated, 77 Semi-mechanised and 4 bullock-operated holdings maintained day to day operational and other records of their farms. Out of the total area 630.36 Hect.of tractor operated (432.09 hectares), semi-mechanised (190.80 hectares) and bullock operated holdings (7.47 hectares) .Average size of tractor operated holding was 5.61 hectares, Semi-mechanised 2.48 hectares and that of bullock operated holding was 1.87 hectares.

Comparative position of area possessed and area cropped per permanent worker and per hectare of bullock operated, semi-mechanised and tractor operated holdings is given in the following table 7.1 & 7.2.

Table 7.1
Comparative Study of Holding and Area Possessed (2008-2009)

Type of Holding	Total No. of holdings	Area possessed(Hect.)	Size of Holding(Hect.)
1	2	3	4
1. Bullock-operated	4	7.47	187
2. Semi-mechanised	77	190.80	248
3. Tractor-operated	77	432.90	561
Total	158	630.36	399

The size of holding in case of tractor operated holding 5.61 Hect. was more as compared to semi-mechanised 2.48 Hect. and bullock operated holding 1.87 hectare during the year.

Table 7.2
Average Area Possessed and Area Cropped per Permanent Worker during the year 2008-09
(Hect.)

Item	Bullock operated	Semi-mechanised	Tractor operated
1	2	3	4
1. Area possessed			
(i) Per permanent worker	0.93	1.27	2.21
(ii) Per pair of Bullock	1.87	-	-
(iii) Per Tractor	-	-	5.46
2. Area cropped			
(i) Per permanent worker	1.87	2.52	4.40
(ii) Per pair of Bullock	3.74	-	-
(iii) Per Tractor	-	-	10.86

Average area possessed per permanent worker in the case of bullock operated holdings was 0.93hectares, semi-mechanised holdings was 1.27 hectares and in the case of tractor operated holdings it was 2.21 hectares. Average area possessed per pair of bullock was 1.87 hectare in case of tractor operated holding it was 5.46 hectare per tractor. Average area cropped per permanent worker per bullock operated holdings was 1.87hectares, semi-mechanised holdings was 2.52 hectares and in case of tractor operated holdings was 4.40 hectares. Average area cropped per pair of bullock was 3.74 hectares in case of bullock operated holdings and per tractor it was 10.86 in case of tractor operated holdings during the year 2008-2009.

Table 7.3
Intensity of Cropping (2008-2009)

Type of Holding	Total Area possessed (hect.)	Total Cropped Area (hect.)	Intensity (hect.)
1	2	3	4
1. Bullock-operated	7.47	14.94	200
2. Semi-mechanised	190.80	378.32	198
3. Tractor –operated	432.09	858.17	199
Total	630.36	1251.43	199

$$\text{Intensity} = \frac{\text{Total Area Cropped}}{\text{Total Area possessed}} \times 100$$

Intensity of cropping 200 in case of bullock operated holding was the highest.

Table 7.4
Cropping Pattern & the Relative Importance of Different Crops in Irrigated Land 2008-2009

Name of crops	(in Hect.)					
	Bullock operated	%age	Semi-Mechanised	%age	Tractor operated	%age
1	2	3	4	5	6	7
1. Wheat	6.87	46	165.63	44	384.81	45
2. Paddy	5.66	39	136.51	36	335.85	39
3. Maize	1.01	6	7.80	2	10.33	1
4. Sugarcane(Gur/Shakkar)	-	-	-	-	-	-
5. Sugarcane (Seed)	-	-	0.04	-	7.29	1
6. Cotton (American)	-	-	16.89	4	35.86	4
7. Cotton (Desi)	-	-	-	-	-	-
8. Toria	-	-	0.50	-	1.71	-
9. Sunflower	-	-	-	-	-	-
10. Fodder(per hectare)	1.40	9	49.05	13	76.79	9
11. Others	-	-	1.90	1	5.53	1
Total	14.94	100	378.32	100	858.17	100.00

Wheat & Paddy are generally sown by cultivators in the State. During 2008-2009 wheat shown by Bullock operated, Semi-mechanised and Tractor operated holdings was 46%, 44% and 45% respectively and in case of Paddy it was 39%, 36% and 39% respectively.

Table 7.5

Average Out-turn of Different Crops per Hectare (2008-2009)

(in Qtls.)

Name of crops	Bullock operated	Semi-mechanised	Tractor operated
1	2	3	4
1.Wheat (Grain)	33.04	42.87	42.53
2.Wheat (Bhusa)	30.13	29.98	31.07
3.Paddy	50.00	64.08	64.04
4.M aize	24.75	18.97	24.20
5.Sugarcane(Gur and Shakkar)	-	-	-
6.Cotton (American)	-	21.67	23.61
7. Cotton (Desi)	-	-	-
8.Toria	-	23.00	21.57
9.Sunflower	-	-	-

Out-turn of the crops per hectare, Paddy was more than other crops. It was highest in case of mechanised holdings.

Table 7.6

Gross Return Per Hectare from Different Crops year 2008-2009

(in Rs.)

Name of crops	Bullock operated	Semi-mechanised	Tractor operated
1	2	3	4
1. Wheat (Grain)	35686	46302	45840
2. Wheat (Bhusa)	6277	5509	5345
3. Paddy	44435	58446	58787
4. Maize	19802	16385	19308
5. Sugarcane(Gur and Shakkar)	-	-	-
6. Sugarcane(Seed)	-	71250	124877
7. Cotton (American)	-	53506	58423
8. Cotton (Desi)	-	-	-
9. Toria	-	34400	37415
10. Sunflowe	-	-	-
11. Fodder(per hect.)	42300	38286	36163

Table 7.7

Average Cost per Hectare of Area Possessed of Various Items of Expenditure during 2008-2009

(in Rs.)

Item of Expenditure	Bullock operated	Semi-mechanised	Tractor operated
1	2	3	4
1. Manual labour			
(i) Permanent	25542	22671	15402
(ii) Casual	2932	2657	2912
2. Bullock labour	12576	768	-
3. Seed	1878	2260	2227
4. Implements	1266	1322	19559
5. Artisans	-	-	-
6. Tubewells & Wells	7044	9251	6286
7. Water Rates	-	-	-
8. Manure & Fertilizers	5160	5588	5299
9. Rent	32195	44803	46715
10. Land Revenue	-	-	-
11. Miscellaneous	8258	9971	7596
Total	96851	99291	105996

The table shows that during 2008-2009 the cost of manual labour was higher in case of bullock operated holdings (Rs. 25542) than Semi mechanised and tractor operated holdings. The cost of manure and fertilizer is higher in case of Semi mechanised holdings (Rs. 5588) than other holdings. Rent is higher in case of tractor operated holdings (RS. 46715) than other holdings.

Table 7.8

Gross Income, Expenditure and Net Income per Hectare (2008-2009)

(in Rs.)

Type of Holding	Gross Income	Expenditure	Net Income
1	2	3	4
1. Bullock-operated	83414	39572	43842
2. Semi-mechanised	102757	32458	70299
3. Tractor-operated	105987	54688	51299

Tractor operated holdings were in better-position to earn more gross income per hectare (Rs.105987) as compared to semi-mechanised (Rs102757) and bullock operated holdings (Rs. 83414) during the year 2008-2009. Expenditure of bullock operated holdings (Rs. 39572) was highest in comparison to semi-mechanised (Rs.32458) and tractor operated holdings (Rs.54688) during the year under reference. So far as the net income is concerned, it was highest in case of semi-mechanised holdings (Rs. 70299) followed by tractor operated (Rs. 51299) and bullock operated holdings (Rs. 43842).

Table 7.9

Holding-wise Family worker, Hired Workers and their Percentage per Holding during the year 2008-2009

Type of Holding	Family workers	Per holding	Hired workers	Per holding
1	2	3	4	5
1. Bullock-operated	8	2.00	-	-
2. Semi-mechanised	127	1.65	23	0.30
3. Tractor-operated	130	1.69	65	0.84

Table 7.10

Percentage Contribution of Different Crops to total Value of Farm Out-put during the year 2008-09

Name of crops	Bullock operated %	Semi-mechanised %	Tractor operated %
1	2	3	4
A Food			
Wheat	46	44	43
Paddy	40	41	43
Maize	3	1	1
Sugarcane	-	-	2
Other cereals & pulses	-	-	-
Sub-Total Food crops	89	86	89
B Oil Seeds (including groundnut)	-	-	-
C Fibre			
Cotton American	-	5	4
Cotton Desi	-	-	-
Sub Total Fibre crops	-	5	4
D Fodder	10	9	6
E Miscellaneous	1	-	1
Grand Total	100	100	100

During 2008-2009 percentage of food crops was higher for bullock and Semi mechanized holdings than Tractor operated holdings

ਲੇਖ ੧ ਖੇਤੀ
ਬਾੜੀ
ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਪਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ
2008-2009

ਭੂਮਿਕਾ

ਜਨਰਲ :- ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਜਟ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਾਲ 1923-24 ਦੌਰਾਨ ਐਡਵਾਈਜਰੀ ਬੋਰਡ ਆਫ ਇਕਨਾਮਿਕ ਇਨਕੁਆਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਸਾਲ 1947 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਦਫਤਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਾਲ 1971-72 ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 57ਵੀਂ ਅਤੇ 1966 ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 39ਵੀਂ ਹੈ।

ਮਹੱਤਵ :- ਰਾਜ ਵਿਚ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਰਵੇਖਣ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਅਪਨਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਜ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਣ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਗ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੱਗਦਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਘਟਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਢੁਕਵਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਲ 1971-72 ਤੋਂ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤੱਕ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਕਿਰਾਏ ਉਤੇ ਜਾਂ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ 1994-95 ਤੋਂ ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਚੈਪਟਰ-5 ਵਿਚ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵਧੀਕ ਸੂਚਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੰਤਵ :- i. ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਉਪਰ ਅਸਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ii. ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਉਹਨਾਂ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਬਲਦਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਰੈਕਟਰ ਕਿਰਾਏ ਉਤੇ ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

iii. ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾ, ਅਪਰੇਸ਼ਨਲ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ, ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਿੰਜਾਈ ਦੀ ਉਪਲੱਭਯਤਾ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ, ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਤੱਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟਰੈਕਟਰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ :- ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਹੈ। ਉਪਲੱਭਯਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ ਇੱਕ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀ ਜੋਤ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀ ਜੋਤ ਰਾਜ ਦੇ ਹਰ ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰਿਮਾਣਕ ਇਕਸਾਰਤਾ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤੇ ਡੈਟੇ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਖੇਤੀ ਸਬੰਧਤ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਹਾਲਤਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਸਿੰਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਆਦਿ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਤਿੰਨ ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੇਤਰ-I : ਅਰਧ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਪੱਧਰ ਖੇਤਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਐਸ.ਏ.ਐਸ.ਨਗਰ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਰੂਪਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤਰ-II : ਕੇਂਦਰੀ ਪੱਧਰ ਖੇਤਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਤਰਨਤਾਰਨ, ਜਲੰਧਰ, ਕਪੂਰਥਲਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਅਤੇ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤਰ-III : ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਗਰੂਰ, ਬਰਨਾਲਾ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮਾਨਸਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਮੋਗਾ, ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਨੁਸੂਚੀ :- ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਅਨੁਸੂਚੀ ਦੇ ਇੱਕ ਸੈਟ ਵਿਚ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਨੁਸੂਚੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੰਤਵ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਧਾਰਣਾ ਤੇ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਅਤੇ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(ਏ) **ਸਮੁੱਚੀ ਆਮਦਨ (ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ) :-** ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਉਪਜ ਦੇ ਉਸ ਮੁੱਲ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਜਿਨਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਘਰ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੇਚੀ ਜਿਨਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਵੇਚੀ ਗਈ ਉਪਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਉਪਜ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ ਕੀਮਤਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਬਣਦੀ ਹੈ।

(ਬੀ) ਖਰਚ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਖੇਤੀ ਤੇ ਲਾਗੂ ਖਰਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ। ਇੱਕ ਵਪਾਰੀ, ਇੱਕ ਮੁਜਾਰਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਖਰਚ ਦੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਧਾਰਣਾ ਹੈ। ਵਪਾਰੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਖਰਚ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਸਮੇਤ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ (ਕਿਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਲ) ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਮੁਜਾਰਾ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਰਾਏ ਨੂੰ ਵੀ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਇੰਨਾ ਲੇਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਗਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿਰਾਇਆ, ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਗਾਏ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਖਰੀਦੀ ਖਾਦ (ਜੇਕਰ ਹੋਵੇ) ਦੇ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ, ਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਰੂੜੀ (ਖਾਦ) ਅਤੇ ਸੰਦਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ, ਟਿਊਬਵੈਲ ਅਤੇ ਖੂਹ ਆਦਿ ਉਪਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਅਸਲ ਖਰਚ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਜਾਂ ਇਕ ਖਾਸ ਖੇਤ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਜੋਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀਆਂ, ਦੂਜੀਆਂ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਹਨ, ਕਈ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਵਹਾਈ ਸਿਰਫ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਾਏ ਕਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਤੁਲਨਾ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਜੋਤ ਲਈ ਖਰਚ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਵਾਧੂ ਸੈਟ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

- (1) ਇੱਕ ਵਪਾਰੀ ਆਦਮੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਉਪਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- (2) ਇੱਕ ਮੁਜਾਰਾ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕੇਵਲ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਗਾਂਦਾ ਹੈ (ਕੇਵਲ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੀ ਖਰਚ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।
- (3) ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਜਿਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਘਰੇਲੂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ (ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਖਰਚੇ) ਖਰਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪਰੰਤੂ ਪੂੰਜੀ ਉਪਰ ਵਿਆਜ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- (4) ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਜਿਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪੂੰਜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਕਿਰਾਇਆ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਪਰ ਵਿਆਜ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ।

(ਸੀ) ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ :-

(1) **ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ :-** ਇਸ ਮੱਦ ਵਿਚ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਾਏ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਅਸਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਥਾਈ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਅਨੁਮਾਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਗਾਏ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਜੋਤ ਵਿਚ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹੋਣ, ਜੇਕਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਦਰਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖਰਚੇ ਵਿਚੋਂ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਭਾਲ ਰੱਖਣ ਦਾ ਖਰਚ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਮੱਦ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਕ ਪੂਰਵਕਾਲੀ ਆਦਮੀ 10 ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(2) **ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ :-** ਇਸ ਵਿਚ ਹੱਲ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਪਰ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ (ਉਠ ਅਤੇ ਝੋਟੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ) ਦੁੱਧ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰਾ ਅਤੇ ਸੁੱਕਾ ਚਾਰਾ, ਖੁਰਾਕ ਆਦਿ, ਤੇਲ ਜਾਂ ਘਿਉ ਅਤੇ ਫੁੱਟਕਲ ਖਰਚੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਖਰਚਾ, ਖੁਰੀਆਂ ਲਗਾਉਣਾ, ਮਕਾਨ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਬੰਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਂ ਦੀ ਸਫਾਈ ਬਦਲੇ ਉਜਰਤਾ, ਖਾਦ, ਰੂੜੀ (ਘਟਾ ਕੇ) ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਬਲਦ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਕਾਇਆ ਸਾਰੀ ਕੀਮਤ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਖਰਚਾ, ਇਸ ਮੱਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰ ਤੇ ਇੱਕ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੱਸ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦਰ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੂੜੀ, ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦਾ ਖਰਚਾ ਜੋ ਬਲਦਾਂ ਉਪਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਰਾ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਹੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਲਦਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਚਾਰੇ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖਰਚ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨਾਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਦੋ ਸਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਵਾਲਾ ਪਸ਼ੂ ਇੱਕ ਪਸ਼ੂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦੇ ਵਫ਼ੜੇ ਨੂੰ ਅੱਧੇ ਪਸ਼ੂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਉਠ ਦੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(3) **ਬੀਜ :-** ਇਸ ਵਿਚ ਬੀਜ ਦਾ ਉਹ ਮੁੱਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਖਰੀਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਸਲੀ ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਘਰੇਲੂ ਉਪਜ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਢਾਈ ਸਮੇਂ ਲਗਾਈ ਗਈ ਕੀਮਤ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਮੁੱਲ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(4) **ਔਜਾਰ :-** ਉਨ੍ਹਾਂ ਔਜਾਰਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤੀ ਔਜਾਰ 50 ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ, ਵਿਚ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ (ਮੁੱਲ ਘਾਟੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ, ਮੁੱਲ ਘਾਟੇ ਦੀ ਅਨੁਸੂਚੀ ਵਿਚ ਦੇਖੋ) ਭਾਵੇਂ ਸਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜਾਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਮੁਰੰਮਤਾਂ ਦੇ ਖਰਚੇ, ਤਬਦੀਲੀ, ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਗਰੀਸ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦੀ ਇਸ ਮੱਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਔਜਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 50 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਔਜਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜਾਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ, ਔਜਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(5) **ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਖਰਚੇ :-** ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਲਈ ਤਰਖਾਣ ਅਤੇ ਲੁਹਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਨਕਦ ਅਦਾਇਗੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਭੁਗਤਾਨ ਕੰਮੀਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

(6) **ਟਿਊਬਵੈਲ :-** ਇਸ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਮੋਟਰ ਦੀ ਮੂਲ ਕੀਮਤ, ਬੋਰਿੰਗ ਪਾਈਪਾਂ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਟੈਂਕ (ਤਲਾਬ) ਅਤੇ ਪੰਪ ਹਾਊਸ ਆਦਿ ਉਪਰ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ ਖਰਚੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਡੀਜ਼ਲ, ਮੋਬਾਇਲ ਤੇਲ, ਬਿਜਲੀ, ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵੀ ਇਸ ਮੱਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(7) **ਸਿੰਜਾਈ ਖਰਚੇ :-** ਇਹ ਉਹ ਅਸਲ ਖਰਚੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਦਲੇ ਚਾਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(8) **ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ :-** ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀਘਰ ਦੀ ਰੂੜੀ (ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਖਰੀਦੀ) ਕੀਮਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਘਰ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਰੂੜੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਦਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(9) **ਕਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਕਿਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਲ :-** ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ (ਏ) ਵਾਹੀਕਾਰ ਦੀ ਅਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਨਿਰੋਲ ਕਿਰਾਇਆ ਅਤੇ (ਬੀ) ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਅਸਲ (ਨਿਰੋਲ) ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿਰਾਇਆ।

ਨਿਰੋਲ ਕਿਰਾਏ ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਟਾਈ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਉਪਜ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜੋ ਕਿ ਜਿੰਮੀਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਮੀਦਾਰ ਦੇ ਜਿੰਮੇ ਪਏ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਰੋਲ ਕਿਰਾਇਆ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕੁੱਲ ਦਾ ਨਿਰੋਲ ਕਿਰਾਇਆ, ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਨਿਰੋਲ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

(10) **ਭੂਮੀ ਮਾਲੀਆਂ :-** ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵਾਹੀਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਭੂਮੀ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਕਰ (ਸਥਾਨਕ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਲੰਬੜਦਾਰੀ ਫੀਸ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਅਸਲ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੁਆਫੀ ਜਾਂ ਅੱਗੇ ਪਾਉਣਾ ਘੱਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(11) **ਟਰੈਕਟਰ :-** ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਲਾਗਤ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰਲੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਚਾਲੂ ਲਾਗਤ ਉਪਰਲੀ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਪਰ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਦੀਆਂ ਚਾਲੂ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਗਰੀਸਿੰਗ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੀਜ਼ਲ ਅਤੇ ਮੁਬਾਇਲ ਤੇਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਸਫਾਈ ਆਦਿ ਦੇ ਖਰਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

(12) **ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰ :-** ਟਰੈਕਟਰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਰਕਮ ਵਿਚਾਰੀ ਗਈ ਹੈ।

(13) **ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਉਪਅੰਗ :-** ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਉਪ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਪਰ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਦੇ ਖਰਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

(14) **ਭੁੱਟਕਲ :-** ਕਈ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁੱਖ ਮੱਦ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਪਾਰਕ ਫਸਲਾਂ ਉਪਰ ਟੈਕਸ, ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਸਲਾ ਅਤੇ ਬਾਰੂਦ (ਸਮੇਤ) ਛੜਕਾਊ ਖਰਚੇ ਆਦਿ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ :- ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ (ੳ) ਅਸਲ ਤੇ (ਅ) ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਜੋ ਕਿ ਚਾਰ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਪੈਰਾਗ੍ਰਾਫ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖੇਤ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਖਰਚੇ ਨਿਕਾਲ ਕੇ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ :- ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਅਸਲ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਹਾਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਅਸਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (1) ਪ੍ਰਤੀ ਘਰੇਲੂ ਕਾਮੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (2) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦੀ ਅਸਲ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਵੰਡਣ ਤੇ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਵਹਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਕਾਮੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਕੁੱਲ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਕਾਮੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਜੋਤ ਉਪਰ ਲਗਾਏ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਮੇ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਅਸਲ ਨਕਦ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਿਨਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭੁਗਤਾਨ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਕੰਮ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਦਰਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (ਪਰਿਵਾਰਕ ਜਮਾਂ ਕਿਰਾਏ ਦਾ) ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰਤੀਬ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :-

- (1) ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ
- (2) ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ

- (3) ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਲਈ
- (4) ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਲਈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕੰਮ ਦਾ ਦਿਨ :- 8 ਘੰਟੇ ਦਾ ਕੰਮ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਿਆ (ਮੰਨਿਆ) ਗਿਆ ਹੈ। ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਬੈਲ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਸਬੰਧੀ ਅੰਕੜੇ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਉੱਠ 2 ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਉੱਠ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ :- ਇਹ ਮੂਲ ਕੀਮਤ ਤੇ ਇਕੋ ਦਰ ਨਾਲ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਤੱਕ ਕੁੱਲ ਕੀਮਤ ਮੁੱਲ ਘਾਟੇ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਭਾਵੇਂ ਬਲਦ, ਸੰਦਾਂ ਆਦਿ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ। ਜੇਕਰ ਪੂਰੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਮੁੱਲ ਘਾਟੇ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਬਲਦ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੰਦ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਕਾਇਆ ਰਹਿੰਦੀ ਕੀਮਤ ਸਾਲ ਦੇ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਗਈ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਉਮਰ (ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਉਮਰ 10 ਸਾਲ ਲਈ ਗਈ ਹੈ) ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਘਸਾਈ ਦਰਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :-

ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ	ਮੱਦ	ਮੁੱਲ ਘਾਟੇ ਦੀ ਦਰ (ਸਲਾਨਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)
1	ਬਲਦ	12
2	ਖੂਹ	3
3	ਇਮਾਰਤ	
	(ਏ) ਪੱਕਾ	2.5
	(ਬੀ) ਕੱਚਾ	5
4	ਆਇਰਨ ਪਰਸੀਅਨ ਵੀਹਲ ਅਤੇ ਚੈਨਾਂ	2.5
5	ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ	10
6	ਤੇਲ ਵਾਲੇ ਇੰਜਣ	15
7	ਬਿਜਲੀ ਮੋਟਰ	10
8	ਬੋਰਿੰਗ	10
9	ਗੱਡਾ	10
10	ਚਾਰਾ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ	20
11	ਕੜਾਹਾ	10
12	ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਹੱਲ	10
13	ਘੁਲਾੜੀ	10
14	ਕਣਕ ਗਹਾਈ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ	7
15	ਕਰਾਹਾ/ਸੁਹਾਗਾ/ਲੈਂਵਲਰ	25
16	ਕਲਟੀਵੇਟਰ/ਟੇਲਰ/ਹੱਲ	10
17	ਬਿਜਲੀ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ	7
18	ਹੈਰੋ(ਤਵੀਆਂ)	10
19	ਉਲਟਾਵੇ ਦੇਸੀ ਹੱਲ	10
20	ਟਰਾਲੀ/ਟਰੇਲਰ	10
21	ਟਰੈਕਟਰ	10

ਵਿਆਜ :- ਮੂਲ ਕੀਮਤ ਉੱਪਰ 12.50% ਸਲਾਨਾ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਇਹ ਦਰ ਵਸੂਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿੰਜੇ ਅਤੇ ਅਣ-ਸਿੰਜੇ ਰਕਬੇ ਤੇ ਆਮਦਨ/ਖਰਚ ਦੀ ਵੰਡ :- ਸਾਰੀਆਂ 158 ਜੋਤਾਂ (4 ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, 77 ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ 77 ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ) ਸਿੰਜਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਸਰਵੇਖਣ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ :- ਇਸ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜੋਤਾਂ (4 ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, 77 ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ 77 ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ) ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਜੋਤਾਂ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਵਾਹੀਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਕੰਮਕਾਜ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਹੋਰ ਰਿਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ, ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਫ਼ੂਲਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਦਾ ਡੈਟਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ/ਬਲਾਕ ਦਫਤਰ ਦੇ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰੀ ਸਟਾਫ/ਇਨਵੈਸਟੀਗੇਟਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹੀਕਾਰ ਵਲੋਂ ਡੈਟਾ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੱਢੇ ਗਏ ਨਤੀਜੇ ਜਾਂ ਸਿੱਟੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ। ਇਹ ਨਤੀਜੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਾਲ ਦਰ ਸਾਲ ਆਉਂਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਨ ਭੇਟਾ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ :- ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਸਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਣ ਲਈ 500 ਰੁਪਏ ਸਲਾਨਾ ਮਾਨ ਭੇਟਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਹੀਕਾਰ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਈ ਵਾਹੀਕਾਰ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੰਮ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਾਨ ਭੇਟਾ ਦੀ ਰਕਮ (500 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ) ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੈ।

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ ਕੀਮਤਾਂ :- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਲਈ ਸਾਲ 1960-61 ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ ਔਸਤ ਥੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ ਸਾਰਣੀ 1.2 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :

ਸਾਰਣੀ 1.2
ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ ਕੀਮਤਾਂ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)						
ਸਾਲ	ਕਣਕ	ਝੋਨਾ	ਤੇਲ ਬੀਜ	ਗੰਨਾ	ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ	ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ
1	2	3	4	5	6	7
1960-61	37.83	28.39	73.87	-	96.69	108.66
1965-66	62.00	34.34	148.91	-	118.97	132.92
1970-71	76.84	61.44	155.91	-	171.88	260.75
1975-76	105.67	82.08	162.89	8.50	190.85	245.75
1980-81	134.15	99.34	401.39	24.00	325.90	391.23
1985-86	164.42	146.94	475.89	26.00	469.97	467.37
1990-91	215.36	218.79	778.76	45.00	756.64	894.30
1995-96	360.33	374.22	1019.46	78.00	1576.76	1864.72
1996-97	390.84	394.15	984.69	80.00	1260.00	1726.63
1997-98	453.71	439.18	1022.70	82.00	1551.22	1992.31
1998-99	491.36	458.84	1319.55	85.00	1897.88	2035.22
1999-2000	583.89	510.16	1306.10	95.00	1543.42	1731.51
2000-2001	597.05	516.50	1073.07	100.00	1497.00	2047.00
2001-2002	604.92	535.60	1099.15	100.00	1828.84	1827.91
2002-2003	624.78	539.18	1636.48	100.00	1928.76	2044.36
2003-2004	630.79	570.25	1630.14	100.00	1877.46	2481.94
2004-2005	680.29	594.31	1575.09	100.00	1872.73 (p)	2053.90 (p)
2005-2006	733.70	594.02	1728.70	130.00	1812.35	2049.57
2006-2007	733.70	648.67	1555.50	130.00	1817.50	2078.00
2007-2008	957.81	751.92	1999.50	132.00	2127.73	2541.93
2008-2009	865.00	750.00	2420.00	170.00	2582.91	2730.00

ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ
ਦੀ
ਆਰਥਿਕਤਾ

ਅਧਿਆਇ-1

ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ

ਜਨਰਲ :- ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਲਈਆਂ ਹੋਈਆਂ 77 ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ (ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ) ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੌ-ਮਲਕੀਅਤ, ਸਿੰਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ, ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ, ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

1.1 ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ :- ਸਾਰਣੀ 1.1 ਵਿਚ ਚੁਣੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 1.1

ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ

(ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

i'sK dk nkeko ro[Zg	i'sK dh frDsh	tkfjnk oepk	i's dk n";s nkeko
1	2	3	4
<5a00	40	146.26	290.96
5a00<10a00	39	244.53	484.61
10a00<20a00	3	41.30	82.60
20a00 ns/ tZX	-	-	-
	77	432.09	858.17

ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਔਸਤ ਆਕਾਰ 858.17 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ।

1.2 ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਸਿੰਜਾਈ :- ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਜੇ ਅਤੇ ਅਣ-ਸਿੰਜੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 1.2 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 1.2

ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਜੇ ਅਤੇ ਅਣ-ਸਿੰਜੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ

(ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ	ਸਿੰਜਿਆ	ਅਣ-ਸਿੰਜਿਆ	ਜੋੜ
1	2	3	4
<5.00	146.26	-	146.26
5.00<10.00	244.53	-	244.53
10.00<20.00	41.30	-	41.30
20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	-	-	-
ਜੋੜ	432.09	-	432.09

ਸਾਰਾ ਵਾਹਿਆ ਰਕਬਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

1.3 ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ :- ਫਸਲੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਫਸਲਾਂ ਅਨਾਜ ਫਸਲਾਂ, ਤੇਲ, ਬੀਜ, ਰੇਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਚਾਰਾ ਅਤੇ ਫੁੱਟਕਲ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

1.4 ਸਿੰਜੀ ਭੂਮੀ ਪਿਛੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 1.3 ਅਤੇ 1.4 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 1.3

ਸਿੰਜੇ ਰਕਬੇ ਅਧੀਨ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਰੁੱਪਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

ਫਸਲ ਗਰੁੱਪ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
ਅਨਾਜ	86.04	91.81	78.77	86.03
ਤੇਲ ਬੀਜ	-	0.07	0.46	0.19
ਰੇਸ਼ਾ	-	-	11.55	4.18
ਚਾਰਾ	11.38	7.90	9.03	8.95
ਫੁਟਕਲ	2.58	0.22	0.19	0.65
ਜੋੜ	100.00	100.00	100.00	100.00

ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ ਅਨਾਜ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਿੰਜਿਆ ਰਕਬਾ 86.03% ਹੈ। ਚਾਰਾ 8.95% ਜਦੋਂ ਕਿ ਰੇਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ, ਤੇਲਬੀਜ ਅਤੇ ਫੁੱਟਕਲ ਫਸਲਾਂ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 4.18%, 0.19% ਅਤੇ 0.65% ਹਨ।

ਸਾਰਣੀ 1.4

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਧੀਨ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ

(ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ	ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ	ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ	ਤੀਬਰਤਾ
1	2	3	4
<5.00	146.26	290.96	199
5.00<10.00	244.53	484.61	198
10.00<20.00	41.30	82.60	200
20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	-	-	-
ਜੋੜ	432.09	858.17	199

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਤੀਬਰਤਾ 199 ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ-2

ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ

ਜਨਰਲ :- ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਰੈਕਟਰ ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਇਕ ਸਰਦੇ ਪੁਜਦੇ ਜਿੰਮੀਦਾਰ ਲਈ ਟਰੈਕਟਰ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਧੰਦੇ ਦੀ ਇਕ ਵਸਤੂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਅੱਜ ਕਲ ਇਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਕਥਨ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਹੈਸੀਅਤ ਚਿੰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਟਰੈਕਟਰ ਦਾ ਮਾਡਲ, ਮਾਰਕਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਸੰਦਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਪੂੰਜੀ, ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਵਿੱਤੀ-ਕਰਨ, ਵਿੱਤ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਦਿ ਦਾ ਖੇਤ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

2.1 ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਖਰੀਦ ਦਾ ਸਾਲ :- ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਖੇ ਗਏ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 2.1 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਖਰੀਦ ਸਮਾਂ ਪੰਜ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 1986 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, 1986-90, 1991-95, 1996-2000, 2000-2001 ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ।

ਸਾਰਣੀ 2.1

ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਖੇ ਗਏ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਸਾਲ/ਸਮਾਂ	ਖਰੀਦੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਕੁਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
1	2	3
1986 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ	12	15
1986-90	4	5
1991-95	9	11
1996-2000	18	23
2000 ਅਤੇ ਅੱਗੇ	36	46
ਜੋੜ	79	100

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਮ ਵਿਕਾਸ ਸਕੀਮਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਟਰੈਕਟਰ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਸਾਲ 1986 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਖਰੀਦ ਲਈ ਆਸਾਨ ਕਰਜ਼ਾ ਸਕੀਮਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਚੁਣੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਜੋਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਟਰੈਕਟਰ ਹੈ। ਕੁਲ 79 ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 1986 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 12, 1986-90 ਦੇ ਦੌਰਾਨ 4, 1991-95 ਦੌਰਾਨ 9, 1996-2000 ਦੌਰਾਨ 18 ਅਤੇ 2001 ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਬਾਦ 36 ਟਰੈਕਟਰ ਖਰੀਦੇ ਗਏ।

2.2 **ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਮਾਰਕਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ :-** ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਜੋੜ ਦੇ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 2.2 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 2.2

ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ (ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)	ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ (ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ)				
	20-30	35	36-50	51-60	ਜੋੜ
1	2	3	4	5	6
<5.00	5	19	13	3	40
5.00<10.00	-	11	16	7	34
10.00<20.00	-	4	1	-	5
20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	-	-	-	-	-
ਜੋੜ	5	34	30	10	79

79 ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ 34 ਟਰੈਕਟਰ 35 ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਕੈਪੇਸਟੀ ਦੇ ਸਨ।

2.3 **ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ :-** ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰਕਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 2.3 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 2.3

ਮਾਰਕਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ

ਮਾਰਕਾ	ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ (ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ)				
	20-30	35	36-50	51-60	ਜੋੜ
1	2	3	4	5	6
ਫੋਰਡ	-	1	12	1	14
ਮਹਿੰਦਰਾ ਐਂਡ ਮਹਿੰਦਰਾ	1	15	7	1	24
ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ	1	1	-	-	2
ਮੈਸੀ	-	1	2	1	4
ਐਸਕਾਰਟ	-	1	-	-	1
ਜੀਟਰ (ਐਚ.ਐਮ.ਟੀ.)	3	3	-	2	8
ਆਈਸ਼ਰ	-	1	-	-	1
ਸਵਰਾਜ	-	11	7	4	22
ਹੋਰ	-	-	2	1	3
ਜੋੜ	5	34	30	10	79

ਕੁਲ 79 ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 24 ਮਹਿੰਦਰਾ ਐਂਡ ਮਹਿੰਦਰਾ, 22 ਸਵਰਾਜ, 14 ਫੋਰਡ ਅਤੇ ਬਾਕੀ 20 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਟਰੈਕਟਰ ਸਨ।

2.4 **ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦਾ ਵਿੱਤੀਕਰਣ :-** ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਟਰੈਕਟਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਧਾਰ ਲਏ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਵਿੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 2.4 (ਏ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 2.4 (ਏ)
ਵਿੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਵੰਡ

ਜੋੜ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ (ਹੈਕਟਰੇਅਰ ਵਿਚ)	ਵਿੱਤ ਦੇ ਢੰਗ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ			ਜੋੜ
	ਬਿਲਕੁਲ ਆਪਣੇ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ	ਬਿਲਕੁਲ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ	ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ	
1	2	3	4	5
<5.00	27	-	13	40
5.00<10.00	20	1	13	34
10.00<20.00	5	-	-	5
20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	-	-	-	-
ਜੋੜ	52	1	26	79

ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ 79 ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 52 ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ, 1 ਬਿਲਕੁਲ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ 26 ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਸਨ।

ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ (ਬਿਨਾਂ ਉਪ ਅੰਗਾਂ) ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲੱਗੀ ਪੂੰਜੀ ਸਾਰਣੀ 2.4 (ਬੀ) ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 2.4 (ਬੀ)
ਵਿੱਤ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਲਈ ਪੂੰਜੀ (ਉਪ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ)

ਜੋੜ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ (ਹੈਕਟਰੇਅਰ ਵਿਚ)	ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਲਈ ਪੂੰਜੀ (ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)		
	ਆਪਣੇ ਫੰਡ	ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡ	ਜੋੜ
1	2	3	4
<5.00	143750	126529	270279
5.00<10.00	188647	123300	311947
10.00<20.00	403333	-	403333
20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	-	-	-
ਜੋੜ	173688	125333	299021
ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਾ	58.09	41.91	100.00

2.5 ਵਿੱਤ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਧਾਰ ਲਈ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 2.5 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 2.5

ਸਾਧਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਧਾਰ ਦੀ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਵੰਡ

ਜੋੜ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ (ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)	ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ	ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕ	ਸਾਹੂਕਾਰ ਅਤੇ ਆੜ੍ਹਤੀ	ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ	ਹੋਰ	ਜੋੜ
1	2	3	4	5	6	7
<5.00	15.38	12.67	4.59	42.56	24.80	100.00
5.00<10.00	35.55	18.54	-	23.85	22.06	100.00
10.00<20.00	-	-	-	-	-	-
20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	-	-	-	-	-	-
ਜੋੜ	24.16	15.23	2.59	34.42	23.60	100.00

ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਉਧਾਰ ਲਏ ਫੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ 24.16% ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਭੂਮੀ ਰਹਿਣ ਬੈਂਕ, 15.23% ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕਾਂ, 2.59 ਸਾਹੂਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆੜ੍ਹਤੀਆਂ, 34.42% ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਅਤੇ 23.60% ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ।

2.6 ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਸੰਭਾਲ ਖਰਚ :- ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਸੰਭਾਲ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਕੰਮ ਦੀ ਲਾਗਤ ਸਾਰਣੀ 2.6 ਵਿਚ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਭਾਲ ਖਰਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ ਵਿਚ ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 2.6

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਸੰਭਾਲ ਖਰਚਾ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਮੱਦ	ਟਰੈਕਟਰ ਸਮਰੱਥਾ (ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ)				
	20-30	35	36-50	36-50	ਸਮੂਚੀ
1	2	3	4	5	6
(ਏ) ਬੱਝੀਆਂ ਲਾਗਤਾਂ					
(1) ਇਕ ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਮੁੱਲ ਘਾਟਾ	38500 (40.96)	31270 (34.41)	25211 (26.37)	35156 (30.54)	30123 (31.21)
(2) ਇਕ ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਵਿਆਜ	16325 (17.38)	25017 (27.53)	26592 (27.82)	37602 (32.67)	26864 (27.84)
ਉਪ-ਜੋੜ (ਏ)	54825 (58.33)	56287 (61.93)	51803 (54.20)	72758 (63.21)	56987 (59.04)
(ਬੀ) ਚਾਲੂ ਲਾਗਤਾਂ					
(1) ਤੇਲ	31492 (33.50)	27350 (30.09)	33958 (35.53)	37179 (32.30)	31543 (32.68)
(2) ਚਿਕਨੇ ਤੇਲ	2350 (2.50)	2786 (3.07)	2361 (2.47)	2344 (2.04)	2534 (2.63)
(3) ਮੁਰੰਮਤ ਵਾਧੂ ਪੁਰਜੇ ਅਤੇ ਸਰਵਿਸਜ਼	5325 (5.67)	4464 (4.91)	7457 (7.80)	2818 (2.45)	5459 (5.66)
ਉਪ-ਜੋੜ (ਬੀ)	39167 (41.67)	34600 (38.06)	43776 (45.80)	42341 (36.79)	39536 (41.06)
ਜੋੜ (ਏ + ਬੀ)	93992 (100.00)	90887 (100.00)	95579 (100.00)	115099 (100.00)	96523 (100.00)

ਅਧਿਆਇ-3

ਟਰੈਕਟਰ ਖੇਤੀਕਰਣ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜੋਤ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ

ਜਨਰਲ :- ਪਿਛਲੇ 4-5 ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਥਾਨ ਟਰੈਕਟਰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਹੀਕਰਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟਰੈਕਟਰ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

3.1 ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ :- ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਜੋਤ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਚਾਰ ਫਰਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਕੈਟੇਗਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਣੀ 3.1 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਚਾਰ ਫਰਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਕੈਟੇਗਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਏ ਕੈਟੇਗਰੀ :- ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਆਦਮੀ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬੀ ਕੈਟੇਗਰੀ :- ਇਕ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਸਥਾਈ) ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸੀ ਕੈਟੇਗਰੀ :- ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮੀ ਹੈ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਆਪਣੀ (ਸਥਾਈ) ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਡੀ ਕੈਟੇਗਰੀ :- ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਭੂਮੀ, ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਸਥਾਈ) ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 3.1

ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਵਰਤੀ ਗਈ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਜੋਤ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਖਰਚ				ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ				ਫਸਲ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	420809	365287	211796	153334	94599	82118	47612	34470	48150	41797	24234	17545
II	661167	567154	262132	195996	107709	92394	42703	31929	54181	46477	21481	16061
III	632152	534111	251533	196726	109699	92686	43649	34138	54993	46464	21882	17114
ਔਸਤ	594805	508378	246649	186279	105996	90595	43954	33195	53369	45615	22131	16714

ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ (ਵਿਉਪਾਰਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ) ਏ ਬੇਸਿਜ਼ ਲਈ 105996 ਰੁਪਏ ਅਤੇ 53369 ਰੁਪਏ ਸੀ। ਕੈਟੇਗਰੀ 'ਬੀ' 'ਸੀ' ਅਤੇ 'ਡੀ' ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਲਾਗਤ ਘੱਟ ਸੀ।

3.2 ਖਰਚੇ ਦੇ ਅੰਗ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚੇ ਦੀ ਵੰਡ ਸਾਰਣੀ 3.2 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 3.2

ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਖਰਚੇ ਦੀ ਵੰਡ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅਨੁਸਾਰ

ਲਾਗਤ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ	ਲਾਗਤ (ਰੁਪਏ)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
1. ਮਨੁੱਖੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ		
(ੳ) ਸਥਾਈ	15402	15
(ਬੀ) ਅਸਥਾਈ	2912	3
ਜੋੜ	18312	18
2. ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	-	-
3. ਬੀਜ	2227	2
4. ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਸੰਦ ਤੇ ਉਪ ਅੰਗ	19559	18
5. ਕੰਮੀ	-	-
6. ਟਿਊਬਵੈਲ	6286	6
7. ਸਿੰਜਾਈ ਖਰਚੇ	-	-
8. ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਖਾਦ	5299	5
9. ਕਿਰਾਇਆ	46715	44
10. ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਲਾਗਤ	-	-
11. ਫੁਟਕਲ	7596	7
ਜੋੜ	105996	100

ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ (44%), ਮਨੁੱਖੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (18%), ਰੂੜੀ ਤੇ ਖਾਦ (5) ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਸੰਦ ਤੇ ਉਪ ਅੰਗ (18%) ਸਨ।

3.3 ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਪਜ :- ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਪਜ (ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ) ਸਾਰਣੀ 3.3 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 3.3

ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁਲ ਉਪਜ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਉਪਜ		
	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ	ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ	ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ
1	2	3	4
I	393260	88406	44998
II	655431	106775	53711
III	657167	114040	57169
ਔਸਤ	594753	105987	53365

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਔਸਤ ਉਪਜ 594753 ਰੁਪਏ ਕੱਢੀ ਗਈ ਅਤੇ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 105987 ਰੁਪਏ ਅਤੇ 53365 ਰੁਪਏ ਕੱਢੀ ਗਈ।

3.4 ਖੇਤੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਉਪਜ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਯੋਗਦਾਨ ਸਾਰਣੀ 3.5 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 3.4

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
1	2
(ਏ) ਖੁਰਾਕ	
ਕਣਕ	43
ਝੋਨਾ	43
ਮੱਕੀ	1
ਗੰਨਾ	2
ਹੋਰ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ	-
ਉਪ ਜੋੜ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲਾਂ	89
(ਬੀ) ਤੇਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬੀਜ (ਮੂੰਗਫਲੀ ਸਮੇਤ)	-
(ਸੀ) ਰੇਸ਼ੇ	-
ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ	4
ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ	-
ਉਪ ਜੋੜ ਰੇਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ	4
(ਡੀ) ਚਾਰਾ	6
(ਈ) ਡੁੱਟਕਲ	1
ਕੁਲ ਜੋੜ	100

ਅਨਾਜ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ 89% ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਖੇਤੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਕਣਕ 43% ਅਤੇ ਝੋਨਾ 43% ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਪਾਹ (ਅਮਰੀਕਨ ਤੇ ਦੇਸੀ) ਅਤੇ ਚਾਰਾ ਵੀ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ ਜੋ ਖੇਤੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਉਪਜ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 4% ਅਤੇ 6% ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

3.5 ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ :- ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ (ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ) ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਚਾਰ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤੇ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਣੀ 3.5 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 3.5

ਜੋਤ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ ਮੁਤਾਬਕ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ

(ਰੁਭਿਭਪਆਂ ਵਿਚ)

ਕੈਟਾਗਰੀ	ਜੋਤ ਆਕਾਰ ਗਰੁੱਪ (ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿਚ)				ਔਸਤ
	<5.00	5.00<10.00	10.00<20.00	20.00 ਅਤੇ ਵੱਧ	
1	2	3	4	5	6
*9741 ਜੋਤ					
ਏ	-50789	28768	349804	-	-52
ਬੀ	15196	136488	467471	-	86375
ਸੀ	196354	465014	1046471	-	348104
ਡੀ	248900	532456	1130994	-	408474
ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ					
ਏ	-13890	4000	25410	-	-9
ਬੀ	4156	18978	33957	-	15392
ਸੀ	53699	64657	76015	-	62033
ਡੀ	68070	74034	82155	-	72792
ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ					
ਏ	-6982	2018	12705	-	-4
ਬੀ	2089	9576	16978	-	7750
ਸੀ	26994	35625	38007	-	31234
ਡੀ	34218	37357	41077	-	36651

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਬੀ, ਸੀ ਅਤੇ ਡੀ ਕੈਟੇਗਰੀ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ ਚਾਰ ਅਕਾਰ ਗਰੁੱਪ <5.00 ਹੈਕਟੇਅਰ, 5.00 <10.00 ਹੈਕਟੇਅਰ, 10.00 <20.00 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ 20.00 ਅਤੇ ਵਧ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਏ ਕੈਟੇਗਰੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਅਕਾਰ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵਾਏ ਸਾਈਜ਼ ਗਰੁੱਪ 5.00 <10.00 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਅਤੇ 10.00 <20.00 ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ।

ਅਧਿਆਇ - 4

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੇਤੀਕਰਣ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ

ਜਨਰਲ :- ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚੁਣੀਆਂ 77 ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ, ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ, ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ, ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਖਰਚਾ, ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਤੇ ਖਰਚ, ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4.1 ਭੌ-ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਭੌ-ਟਰੈਕਟਰ ਅਨੁਪਾਤ :- ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ ਜਿਸ ਦਾ 77 ਚੁਣੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, 432.09 ਹੈਕਟੇਅਰ

ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸਿੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਔਸਤਨ ਰਕਬਾ 858.17 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਸਾਰਣੀ 4.1 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.1

ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ

(ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

ਮੱਦ	ਖੇਤਰ			ਸਾਰੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				
(1) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	235	239	196	221
(2) ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ	444	577	576	546
2. ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				
(1) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	462	476	392	440
(2) ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ	873	1148	1149	1086

ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਖੇਤ ਕਾਮਾ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (2.39) ਹੈਕਟੇਅਰ) ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (4.76 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ-II ਵਿਚ ਸੀ। ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ (5.77 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (11 48 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ-II ਵਿਚ ਸੀ

4.2 ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਸਾਰਣੀ 4.2 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਸਾਰਣੀ 4.2

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ

ਖੇਤਰ	ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	ਤੀਬਰਤਾ
1	2	3	4	5
I	18	80.07	157.31	196
II	32	196.43	390.49	199
III	27	155.59	310.37	199
ਜੋੜ	77	432.09	858.17	199

$$\text{ਤੀਬਰਤਾ} = \frac{\text{ਕੁੱਲ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ}}{\text{ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ (ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ) ਰਕਬਾ}} \times 100$$

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਤੀਬਰਤਾ ਸਧਾਰਣ ਵਰਖਾ ਅਤੇ ਸਿੱਜਾਈ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਤੀਬਰਤਾ 199 ਸੀ।

4.3 **ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ :-** ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਸਾਰਣੀ 4.3 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.3

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਲ 2008-2009 ਦੌਰਾਨ ਸਿੰਜੀ ਭੂਮੀ ਉਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਮਹੱਤਤਾ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ

(ਰਕਬਾ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਜੋੜ	ਕੁੱਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਕਣਕ	65.46	179.90	139.45	384.81	45
2. ਝੋਨਾ	54.30	177.35	104.20	335.85	39
3. ਮੱਕੀ	9.92	0.41	-	10.33	1
4. ਗੰਨਾ (ਗੁੜ ਤੇ ਸ਼ੱਕਰ)	-	-	-	-	-
5. ਗੰਨਾ (ਬੀਜ)	5.67	0.81	0.81	7.29	1
6. ਕਪਾਹ (ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	35.86	35.86	4
7. ਕਪਾਹ (ਦੇਸੀ)	-	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ (ਸਰ੍ਹੋਂ)	-	0.30	1.41	1.71	-
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-	-
10. ਹਰਾ ਚਾਰਾ	17.90	30.85	28.04	76.79	9
11. ਚੋਰ	4.06	0.87	0.60	5.53	1
ਜੋੜ	157.31	390.49	310.37	858.17	100.00

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲ ਕਣਕ (45%) ਅਤੇ ਝੋਨਾ (39%) ਸਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁੱਲ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦਾ 84% ਸਨ। ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਅਧੀਨ (9%) ਰਕਬਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ।

4.4 **ਉਪਜ :-** ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਪਜ ਸਾਰਣੀ 4.4 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.4

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ

(ਕੁਇੰਟਲ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ (ਦਾਣਾ)	34.81	41.54	47.44	42.53
2. ਕਣਕ (ਤੂੜੀ)	31.46	27.87	35.01	31.07
3. ਝੋਨਾ	54.54	62.93	70.87	64.04
4. ਮੱਕੀ	23.48	41.46	-	24.20
5. ਗੰਨਾ (ਗੁੜ)	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ	-	-	23.61	23.61
7. ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ/ਸਰ੍ਹੋਂ	-	6.33	24.82	21.57
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਔਸਤ ਉਪਜ 64.04 ਕੁਇੰਟਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਣਕ 42.53 ਕੁਇੰਟਲ, ਮੱਕੀ 24.20, ਕੁਇੰਟਲ, ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ 23.61 ਕੁਇੰਟਲ ਅਤੇ ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ 21.57 ਕੁਇੰਟਲ ਸੀ।

4.5 **ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ :-** ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਕੱਢਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵਜ਼ਨੀ ਔਸਤ ਕੀਮਤਾਂ ਸਾਰਣੀ 4.5 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਸਾਰਣੀ 4.5

ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਕੱਢਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ ਵਜ਼ਨੀ ਔਸਤ (ਚਾਰੇ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ (ਦਾਣਾ)	1080	1080	1080	1080
2. ਕਣਕ (ਤੂੜੀ)	174	176	168	172
3. ਝੋਨਾ	885	957	872	918
4. ਮੱਕੀ	798	800	-	798
5. ਗੁੜ(ਕੱਚਾ ਮਿੱਠਾ)	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ	-	-	2474	2474
7. ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ	-	2437	1696	1735
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-
10. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	30101	38819	37109	36163

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ ਦੀ 2474 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਤੋਰੀਆ ਦੀ 1735 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ ਔਸਤ ਕੀਮਤ ਸੀ ਉਸੇ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਔਸਤ ਕੀਮਤ 36163 ਰੁਪਏ ਸੀ।

4.6 ਸਾਰਣੀ 4.6 ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.6

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਲਈ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ (ਦਾਣਾ)	37600	44653	51239	45840
2. ਕਣਕ (ਤੂੜੀ)	5464	4884	5883	5345
3. ਝੋਨਾ	48253	60258	61776	58787
4. ਮੱਕੀ	18735	33171	-	19308
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ)	-	-	-	-
6. ਗੰਨਾ(ਬੀਜ)	126023	146914	94815	124877
7. ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ	-	-	58430	58430
8. ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ	-	-	-	-
9. ਤੋਰੀਆ	-	15433	42092	37415
10. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-
11. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	30101	38819	37109	36163

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਗੰਨਾ ਬੀਜ (124877 ਰੁ:) ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਬਾਦ ਝੋਨਾ (58787 ਰੁ:), ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ(58430 ਰੁ:), ਕਣਕ (45840 ਰੁ:) ਅਤੇ ਤੋਰੀਆ (37415 ਰੁ:) ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਸਨ।

4.7 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਸਾਰਣੀ 4.7 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.7

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵੰਡ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ	ਪ੍ਰਤੀਸਤ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6

1. ਕਣਕ (ਦਾਣਾ)	30740	40895	45924	40824	39
2. ਕਣਕ (ਤੂੜੀ)	4467	4473	5273	4760	4
3. ਝੋਨਾ	32723	54404	41371	4569	43
4. ਮੱਕੀ	2321	69	-	462	1
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ)	-	-	-	-	-
6. ਗੰਨਾ(ਬੀਜ)	8924	606	494	2107	2
7. ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ	-	-	13467	4849	4
8. ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ	-	-	-	-	-
9. ਤੋਰੀਆ	-	24	381	148	-
10. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-	-
11. ਚਾਰਾ	6729	6097	6688	6427	6
12. ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਛਿੱਟੀਆਂ ਤੇ ਟਾਂਡੇ	229	10	281	148	-
13. ਹੋਰ	2273	197	161	568	1
ਜੋੜ	88406	106775	114040	10598	100

ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਣਕ ਤੂੜੀ ਸਮੇਤ (43%) ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਝੋਨਾ (43%) ਸੀ।

4.8 ਖਰਚ :- ਟਰੈਕਟਰ ਨਾਲ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਤਿੰਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ (ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ) ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਵਖ ਵਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਗਈ ਵਖ ਵਖ ਉਤਪਾਦਕ ਲਾਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਣੀ 4.8 ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.8

ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੱਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈ ਕੁੱਲ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਖਰਚ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ					
(i) ਸਥਾਈ	12482	15315	17013	15402	15
(ii) ਅਸਥਾਈ	2659	2653	3370	2912	3
2. ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	-	-	-	-	-
3. ਬੀਜ	2969	1958	2186	2227	2
4. ਸੰਦ	22533	19641	17924	19559	18
5. ਕੰਮੀ	-	-	-	-	-
6. ਟਿਊਬਵੇਲ ਤੇ ਖੂਹ	5640	6166	6771	6286	6
7. ਸਿੰਜਾਈ ਖਰਚੇ	-	-	-	-	-
8. ਰੂੜੀ ਤੇ ਖਾਦ	4859	5030	5865	5299	5
9. ਕਿਰਾਇਆ	34504	49853	49037	46715	44
10. ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਾਨ	-	-	-	-	-
11. ਫੁਟਕਲ	8953	7093	7533	7596	7
ਜੋੜ	94599	107709	109699	105996	100

ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਵਾਹੀ ਦੇ ਖਰਚ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਨੁਪਾਤ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਿਰਾਏ (44%) ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਉਪਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਥਾਈ/ਅਸਥਾਈ ਕਾਮਾ (18%), ਟਰੈਕਟਰ ਦੀਆਂ ਚਾਲੂ ਲਾਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਸੰਦਾਂ ਉਪਰ (18%) ਅਤੇ ਰੂੜੀ ਤੇ ਖਾਦ (5%) ਆਦਿ ਵਰਨਣ ਅਧੀਨ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਖਰਚ ਕੀਤਾ।

4.9 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ :- ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਖਰੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਉਪਰ ਚਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਏ, ਬੀ, ਸੀ ਅਤੇ ਡੀ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਨੰ: 4.9 ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਵਖ ਵਖ ਕੈਟੇਗਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਰਾਜ ਦੇ ਤਿੰਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਾਗਤ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.9

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਤੇ ਖਰਚ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ	ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ			
		ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5	6
I	88406	94599	82118	47612	34470
II	106775	107709	92394	42703	31929
III	114040	109699	92686	43649	34138
ਔਸਤ	105987	105996	90595	43954	33195

4.10 ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ :- ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋੜਾਂ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੈਟਾਗਰੀ ਏ, ਬੀ, ਸੀ ਅਤੇ ਡੀ ਤੇ ਖਰਚਾ ਘਟਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਹਰ ਇਕ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਣੀ 4.10 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.10

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋੜ				ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	-27549	27973	181464	239926	-6193	6288	40794	53936	-3152	3201	20764	27453
II	-5736	88277	393299	459435	-934	14381	64072	74846	-470	7234	32230	37650
III	25015	123056	405634	460441	4341	21354	70391	79902	2176	10705	35287	40055
ਔਸਤ	-52	86275	348104	408474	-09	15392	62033	72792	-04	7750	31234	36651

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ (ਕੈਟਾਗਰੀ ਏ) ਜਿਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਣਾ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਜਗ੍ਹਾ ਅਸਥਾਈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਔਸਤ ਆਮਦਨ (-) 9 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। 'ਬੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਜਿਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਪਰੰਤੂ ਘਰੇਲੂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਹੈ ਔਸਤ ਆਮਦਨ 15392 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। 'ਸੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਲਈ ਇਸ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਔਸਤ ਆਮਦਨ 62033 ਰੁਪਏ ਸੀ। 'ਡੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵਾਹੀਕਾਰ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 72792 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ।

4.11 ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ :- ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਜੋ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਸਲ ਅਦਾਇਗੀ ਤੇ ਆਧਾਰ ਤੇ (ਨਗਦੀ ਜਾਂ ਜਿਨਸ) ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਜੋੜ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਜੋ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚਲਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਦਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਣੀ 4.11 ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ ਤੇ ਏ, ਬੀ, ਸੀ ਅਤੇ ਡੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.11

ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ/ਦਿਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5
ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ				
I	-17961	11433	92693	1234644
II	34732	69732	133732	147825
III	8549	42057	138634	157366
ਔਸਤ	-21	34107	137457	161295
ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ				
I	- 49.20	31.22	253.95	338.75

II	95.16	191.05	366.09	405.00
III	23.42	115.22	379.82	431.13
ਔਸਤ	- 0.05	93.44	376.59	441.90

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਡੀ' ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ (161295) ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ 441.90 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਵਾਹੀਕਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਲਾਗਤਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸੀ। ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਏ' ਉਪਰ ਵਪਾਰਿਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (- 21 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ -0.05 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ। ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਡੀ' ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (1234644 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ 338.75 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ I ਵਿਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਖੇਤਰ II ਵਿਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ (147825 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ 405.00 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ।

4.12 ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜਰਤਾਂ :- ਖੇਤਰਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਜਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਸਾਰਣੀ 4.12 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.12

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜਰਤਾਂ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ	ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ
1	2	3
I	29289	80.24
II	16349	44.79
III	33807	92.62
ਔਸਤ	25496	69.85

ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਉਜਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ 92.62 ਰੁਪਏ ਖੇਤਰ III ਵਿਚ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਖੇਤਰ II ਵਿਚ ਘੱਟ ਉਜਰਤ 44.79 ਰੁਪਏ ਸੀ।

4.13 ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਜਰਤ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਸਾਰਣੀ 4.13 ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 4.13

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ	
	ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਜਰਤਾਂ	ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਫਲ
1	2	3
I	80.24	49.20
II	44.79	-6.13
III	92.62	23.42
ਔਸਤ	69.85	0.05

ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਉਜਰਤ (69.85 ਰੁ: ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਘਰੇਲੂ ਕਾਮੇ (0.05 ਰੁ: ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ।

ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ
ਦੀ
ਆਰਥਿਕਤਾ

ਅਧਿਆਇ - 5

ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ

ਜਨਰਲ :- ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਚੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ 77 ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਪਹਿਲੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਉਹਨਾਂ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਟਰੈਕਟਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਿਰਾਏ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.1

ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (2008-09)

(ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

ਮੱਦਾਂ	ਖੇਤਰ			ਸਾਰੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				
(ਏ) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	133	1.22	1.30	1.27
2. ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				
(ਬੀ) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	2,67	2.44	2.54	2.52

ਸਾਰੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ 1.33 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ 2.67 ਹੈਕਟੇਅਰ ਖੇਤਰ। ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 5.2

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਸਾਲ 2008-09

(ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ	ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ	ਤੀਬਰਤਾ
1	2	3	4	5
I	18	37.37	74.70	200
II	32	79.42	158.84	200
III	27	74.01	144.78	196
ਜੋੜ	77	190.80	378.32	198

ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ

ਤੀਬਰਤਾ = $\frac{\text{ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ)}}{\text{ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ}} \times 100$

ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ)

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉੱਚੇਰੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਚੰਗੀਆਂ ਸਿੰਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਣ ਵਰਖਾ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਤੀਬਰਤਾ 198 ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 5.3

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਲ 2008-2009 ਦੌਰਾਨ ਭੂਮੀ ਉਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ
ਆਪਸੀ ਮਹੱਤਤਾ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਜੋੜ	ਕੁੱਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਕਣਕ	31.99	69.04	64.60	165.63	44
2. ਚਾਵਲ(ਝੋਨਾ)	23.34	66.35	46.82	136.51	36
3. ਮੱਕੀ	7.39	0.41	--	7.80	2
4. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	--	--	--	--	--
5. ਗੰਨਾ (ਬੀਜ)	0.04	--	--	0.04	--
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	--	--	16.89	16.89	4
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	--	--	--	--	--
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	--	0.10	0.40	0.50	--
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	--	--	--	--	--
10. ਹਰਾ ਚਾਰਾ	11.94	21.93	15.18	49.05	13
11. ਹੋਰ	--	1.01	0.89	1.90	1
ਜੋੜ	74.70	158.84	144.78	378.32	100

ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਕਣਕ 44% ਸੀ। ਝੋਨਾ ਅਤੇ ਕਪਾਹ (ਅਮਰੀਕਨ) ਅਧੀਨ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 36% ਅਤੇ 4% ਰਕਬਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਰਾ ਚਾਰਾ 13% ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 5.4

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	34.07	41.70	48.48	42.87
2. ਕਣਕ(ਤੁੜੀ)	26.26	27.40	34.57	29.98
3. ਝੋਨਾ	46.85	63.68	73.24	64.08
4. ਮੱਕੀ	18.40	29.27	--	19.97
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	--	--	--	--
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	--	--	21.67	21.67
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	--	12.50	27.50	23.00
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਪਜ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਝੋਨਾ 64.08 ਕੁਵਿੰਟਲ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਕਣਕ 42.87 ਕੁਵਿੰਟਲ, ਤੋਰੀਆ/ਸਰੋਂ 23.00 ਕੁਵਿੰਟਲ, ਕਪਾਹ ਅਮਰੀਕਨ 21.67 ਕੁਵਿੰਟਲ, ਅਤੇ ਮੱਕੀ 19.97 ਕੁਵਿੰਟਲ, ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 5.5

ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਕੱਢਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ ਵਜ਼ਨੀ ਔਸਤ (ਚਾਰੇ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	1080	1080	1080	1080
2. ਕਣਕ(ਤੂੜੀ)	200	190	173	184
3. ਝੋਨਾ	903	920	905	912
4. ਮੱਕੀ	869	800	--	864
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	24.69	24.69
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	2500	1450	1496
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-
10. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	28618	38318	45843	38286

ਖੇਤਰਵਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਔਸਤ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਟੇਬਲ 5.6 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.6

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਦਾ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਸਾਲ 2008-2009

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	36790	45036	52362	46302
2. ਕਣਕ(ਤੂੜੀ)	5252	5195	5972	5509
3. ਝੋਨਾ	42299	58584	66299	58446
4. ਮੱਕੀ	15995	23415	-	16385
5 ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-
6. ਗੰਨਾ(ਬੀਜ)	71250	-	-	71250
7. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	52506	53506
8. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-
9. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	31250	39875	34400
10. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-
11. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	28618	38318	45843	38286

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਗੰਨਾ (ਬੀਜ) 71250 ਰੁਪਏ ਜੋ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ, ਝੋਨਾ 58446 ਰੁਪਏ, ਕਪਾਹ (ਅਮਰੀਕਨ) 53506 ਰੁਪਏ, ਕਣਕ 46302 ਰੁਪਏ, ਚਾਰਾ 38286 ਰੁਪਏ, ਤੋਰੀਆ 34400 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਮੱਕੀ 16385 ਰੁਪਏ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 5.7
ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵੰਡ

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	31501	39150	45704	40194	39
2. ਕਣਕ(ਤੁੜੀ)	4496	4516	5212	4782	5
3. ਝੋਨਾ	26418	48943	41942	41816	41
4. ਮੱਕੀ	3163	121	-	670	1
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ)	-	-	-	-	-
6. ਗੰਨਾ(ਬੀਜ)	76	-	-	15	-
7. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	12211	4736	5
8. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-	-
9. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	16	216	90	-
10. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-	-
11. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕ ਟੇਅਰ)	9144	10580	9403	9842	9
12. ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਛਿੱਟੀਆਂ ਤੇ ਟਾਂਡੇ	336	10	332	199	-
13. ਹੋਰ	530	301	472	412	-
ਜੋੜ	75664	103637	115492	102756	100

ਉੱਪਰ ਟੇਬਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਕਣਕ (ਤੁੜੀ ਸਮੇਤ) ਦਾ ਔਸਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (44%) ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਝੋਨਾ (41%) ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਰਾ (9%) ਸੀ।

ਖਰਚਾ :- ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰਾਜ ਦੇ ਤਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੀਤਾ ਖਰਚ ਸਾਰਣੀ 5.8 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.8

ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੱਦਾਂ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਤੇ ਲਾਗਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਖਰਚ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ					
2 (1)ਸਥਾਈ	19534	23169	23720	22671	23
(2)ਅਸਥਾਈ	2580	2904	2429	2657	3
2. ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	-	1403	476	768	1
3. ਬੀਜ	2307	2048	2465	2260	2
4. ਸੰਦ	1362	2145	1163	1322	1
5. ਕੰਮੀ	-	-	-	-	-
6. ਟਿਊਬਵੈਲ ਤੇ ਖੂਹ	7057	9887	9678	9251	9
7. ਸਿੰਜਾਈ ਖਰਚੇ	-	-	-	-	-
8. ਰੂੜੀ ਤੇ ਖਾਦ	4950	5634	5859	5588	6
9. ਕਿਰਾਇਆ	37119	45363	48081	44803	45
10. ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਾਨ	-	-	-	-	-
11. ਫੁਟਕਲ	10586	9528	10135	9971	10
ਜੋੜ	85495	101388	10006	99291	100

ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਖਰਚਾ ਕਿਰਾਏ ਤੇ (45%) ਸੀ ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨੁੱਖੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੇ (23%) ਹੋਰ ਖਰਚੇ (10%), ਟਿਊਬਵੈਲ ਅਤੇ ਖੂਹ (9%) ਅਤੇ ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਖਾਦ ਤੇ (6%) ਸੀ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀਆਂ ਹੋਲਡਿੰਗਜ਼ ਤੇ ਖਰਚ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਹੋਲਡਿੰਗਜ਼ ਦੇ ਖਰਚ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੈਟਾਗਰੀ ਏ, ਬੀ, ਸੀ ਅਤੇ ਡੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟੇਬਲ 5.9 ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.9

ਖੇਤਰਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ	ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖਰਚ			
		ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5	6
I	75664	85495	65961	28841	24748
II	103637	101388	78219	32792	27652
III	115492	104006	80286	33353	28894
ਔਸਤ	102757	99291	76620	32236	27565

ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ :- ਪ੍ਰਤੀ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਖੇਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਖਰਚ ਘਟਾਕੇ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਚਾਰ ਕੈਟਾਗਰੀਜ਼ ਵਿਚ ਟੇਬਲ 5.10 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.10

ਖੇਤਰਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ, ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦੀ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ				ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	- 20411	20145	97208	105708	-9831	9703	46823	50916	-4918	4854	23424	25472
II	5582	63086	175828	188586	2249	25418	70845	75985	1125	12709	35423	37993
III	31484	96503	225151	237376	11486	35206	82139	86598	5871	17997	41988	44268
ਔਸਤ	8588	64765	174744	186320	3466	26137	70521	75192	1748	13182	35566	37922

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਏ' ਦੀ ਜੋਤ ਜਿਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ) ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਉਥੇ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 3466 ਰੁਪਏ ਸੀ। 'ਬੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਜਿਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਪਰੰਤੂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪਰਿਵਾਰਕ (ਸਥਾਈ) ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 26137 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। 'ਸੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਲਈ ਵਾਹੀਕਾਰ ਦੀ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 70521 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। 'ਡੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀ ਹੋਲਡਿੰਗਜ਼ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵਾਹੀਕਾਰ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 75192 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ।

5.11 ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਕਰ, ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਟੇਬਲ 5.11 ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.11

ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀਫਲ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5
ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ				
I	-13121	12950	62491	67955
II	2748	31058	86562	92843
III	14914	45712	106650	112441
ਔਸਤ	4409	33246	89702	95644
ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ				
I	-35.95	35.48	171.21	186.18
II	7.53	85.09	237.16	254.36
III	40.86	123.75	292.19	308.06
ਔਸਤ	12.08	91.08	245.76	262.04

ਕੈਟੇਗਰੀ 'ਡੀ' ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (ਰੁ: 95644 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ 262.04 ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ। ਖੇਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੀ ਕੈਟੇਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਖੇਤਰ III ਵਿਚ (ਰੁ: 112441 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ 308.06 ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਖੇਤਰ I (ਰੁ: 67955 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਰੁ: 186.18 ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ।

5.12 ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਜਰਤਾਂ :- ਸਾਰਣੀ 5.12 ਅਧੀਨ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਜਰਤਾਂ (ਪਰਿਵਾਰਕ ਅਤੇ ਸਥਾਈ) ਦਰਸਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਕਿਰਾਏ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਉਥੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਉਜਰਤ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.12

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜਰਤਾਂ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ	ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ
1	2	3
I	26444	72.45
II	28766	78.81
III	31000	84.93
ਔਸਤ	29006	79.46

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਜਰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ III ਵਿਚ (ਰੁ: 84.93) ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ (ਰੁ: 72.45) ਖੇਤਰ I ਵਿਚ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 5.13 ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਜਮੈਂਟ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਅਤੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਜਰਤ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 5.13

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ	
	ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਜਰਤਾਂ	ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਫਲ
1	2	3
I	72.45	-35.95
II	78.81	7.53
III	84.93	4086
ਔਸਤ	79.46	12.08

ਸਥਾਈ ਕਾਮੇ ਦੀ ਉਜਰਤ (79.46 ਰੁ: ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਫਲ (12.08 ਰੁ: ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਨਾ ਵਾਚਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ।

ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ
ਦੀ
ਆਰਥਿਕਤਾ

ਅਧਿਆਇ-6

ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ

ਜਨਰਲ :- ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ (ਨਾਨ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ) 4 ਜੋਤਾਂ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ 4 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਚਰਚਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੈਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਰਸਾਂਦਾ ਹੈ।

6.1 ਭੌ-ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਭੌ-ਬਲਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ :- ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ ਜਿਸ ਦਾ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 7.47 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਰਕਬਾ ਸਿੰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਔਸਤ ਰਕਬਾ 1.87 ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਸਾਰਣੀ 6.1 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.1

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋੜੀ ਬੈਲ

(ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿਚ)

ਮੱਦ	ਖੇਤਰ			ਸਾਰੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				
(1) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	0.91	0.96	-	0.93
(2) ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ	1.82	1.91	-	1.87
2. ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				
(1) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	1.82	1.91	-	1.87
(2) ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ	3.64	3.83	-	3.74

ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਖੇਤਰ I ਵਿਚ (0.91 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ 1.82 ਹੈਕਟੇਅਰ ਵੱਧ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋੜੀ ਬਲਦਾਂ ਅਧੀਨ ਭੀ ਇਹ ਰਕਬਾ ਖੇਤਰ I ਵਿਚ (1.82 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ 3.64 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਵੱਧ ਸੀ।

6.2 ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਸਾਰਣੀ 6.3 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.2

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ

ਖੇਤਰ	ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	ਤੀਬਰਤਾ
1	2	3	4	5
I	2	3.64	7.28	200
II	2	3.83	7.66	200
III	-	-	-	-
ਜੋੜ	4	7.47	14.94	200

ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆਂ ਰਕਬਾ

ਤੀਬਰਤਾ = _____ x 100

ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆਂ ਰਕਬਾ)

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਤੀਬਰਤਾ ਚੰਗੀਆਂ ਸਿੰਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਵਰਖਾ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਔਸਤਨ ਤੀਬਰਤਾ 200 ਸੀ।

6.3 ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਢਾਂਚਾ :- ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਜਲਵਾਯੂ, ਹਾਲਤਾਂ, ਸਿੰਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਖੇਪ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੋਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਇਕ ਖਾਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਫਸਲ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰਣੀ 6.3 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.3
ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਸਿੰਜੀ ਭੂਮੀ ਉਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ
ਫਸਲੀ ਪੈਟਰਨ ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਮਹੱਤਤਾ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)

(ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ			ਜੋੜ	ਕੁੱਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਕਣਕ	3.44	3.43	-	6.87	46
2. ਝੋਨਾ	2.43	3.23	-	5.66	39
3. ਮੱਕੀ	1.01	-	-	1.01	6
4. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-	-
5. ਗੰਨਾ (ਬੀਜ)	-	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	-	-	-
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	-	-	-	-
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-	-
10. ਹਰਾ ਚਾਰਾ	0.40	1.00	-	1.40	9
11. ਹੋਰ	-	-	-	-	-
ਜੋੜ	7.28	7.66	-	14.94	100

ਉਪਰ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਜੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਕੇਵਲ ਕਣਕ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ 46 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ। ਝੋਨਾ ਦੂਜੀ ਮੁੱਖ ਫਸਲ ਸੀ ਜਿਸ ਅਧੀਨ 39 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਕਬਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਹਰਾ ਚਾਰਾ 9 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਬਣਦਾ ਹੈ।

6.4 ਉਪਜ :-ਸਾਰਣੀ 6.4 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਔਸਤ ਉਪਜ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.4
ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਪਜ

(ਕੁਇੰਟਲਾਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਉਪਜ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	22.09	44.02	-	33.04
2. ਕਣਕ(ਤੂੜੀ)	23.25	37.03	-	30.13
3. ਝੋਨਾ	40.33	57.28	-	50.00
4. ਮੱਕੀ	24.75	-	-	24.75
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	-	-
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	-	-	-
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਔਸਤ ਉਪਜ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਝੋਨਾ 50.00 ਕੁਇੰਟਲ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਣਕ 33.04 ਤੂੜੀ 30.13, ਕੁਇੰਟਲ, ਅਤੇ ਮੱਕੀ 24.75 ਕੁਇੰਟਲ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ।

6.5 ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ :- ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਕੱਢਣ ਲਈ ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵਜ਼ਨੀ ਔਸਤ ਕੀਮਤਾਂ ਸਾਰਣੀ 6.5 ਵਿਚ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਸਾਰਣੀ 6.5

ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਕੱਢਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਵਜ਼ਨੀ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ (ਚਾਰੇ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	1080	1080	-	1080
2. ਕਣਕ(ਤੂੜੀ)	222	200	-	208
3. ਝੋਨਾ	940	862	-	887
4. ਮੱਕੀ	800	-	-	800
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	-	-
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	-	-	-
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-
10. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	23750	49720	-	42300

6.6 ਖੇਤਰਵਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਔਸਤ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਸਾਰਣੀ 6.6 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.6

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ
	I	II	III	
1	2	3	4	5
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	23860	47545	-	35686
2. ਕਣਕ(ਤੂੜੀ)	5153	7405	-	6277
3. ਝੋਨਾ	37860	49381	-	44435
4. ਮੱਕੀ	19802	-	-	19802
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-
6. ਗੰਨਾ(ਬੀਜ)	-	-	-	-
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	-	-
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	-	-	-
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-
10. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	23750	49720	-	42300

ਸਿੱਜੇ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਖੁਰਾਕੀ ਫਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਝੋਨਾ (44435 ਰੁਪਏ) ਅਤੇ ਕਣਕ (35686 ਰੁਪਏ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਉਪਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

6.7 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਯੋਗਦਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਣੀ 6.7 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.7
ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵੰਡ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	22549	42580	-	32819	39
2. ਕਣਕ(ਤੂੜੀ)	4870	6632	-	5773	7
3. ਝੋਨਾ	25275	41645	-	33668	40
4. ਮੱਕੀ	5494	-	-	2677	3
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ)	-	-	-	-	-
6. ਗੰਨਾ(ਬੀਜ)	-	-	-	-	-
7. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	-	-	-
8. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-	-
9. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	-	-	-	-
10. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-	-
11. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	2610	12981	-	7928	10
12. ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਛਿੱਟੀਆਂ ਤੇ ਟਾਂਡੇ	742	-	-	362	1
13. ਹੋਰ	-	366	-	187	-
ਜੋੜ	61540	104204	-	83414	100

6.8 ਖਰਚਾ :- ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੰਜੇ ਰਕਬੇ ਲਈ ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਖਰਚੇ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੱਦਾਂ ਦੀ (ਖੇਤਰਵਾਰ) ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਲਾਗਤ ਸਾਰਣੀ 6.8 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.8
ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੱਦਾਂ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਖਰਚ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖਰਚ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ	ਖੇਤਰ			ਔਸਤ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
	I	II	III		
1	2	3	4	5	6
1. ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ					
(1) ਸਥਾਈ	27692	23499	-	25542	27
(2) ਅਸਥਾਈ	2857	3002	-	2932	3
2. ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	11197	13887	-	12576	13
3. ਬੀਜ	1611	2131	-	1878	2
4. ਸੰਦ	668	1835	-	1266	1
5. ਕੰਮੀ	-	-	-	-	-
6. ਟਿਊਬਵੈਲ ਤੇ ਖੂਹ	3086	10806	-	7044	7
7. ਸਿੰਜਾਈ ਖਰਚੇ	-	-	-	-	-
8. ਰੂੜੀ ਤੇ ਖਾਦ	4986	5325	-	5160	5
9. ਕਿਰਾਇਆ	23489	40470	-	32195	33
10. ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਾਨ	-	-	-	-	-
11. ਫੁਟਕਲ	7195	9268	-	8258	9
ਜੋੜ	82781	110223	-	96851	100

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿਰਾਇਆ (33%) ਸੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੇ (27%) ਸੀ।

6.9 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤੇ ਖਰਚ :- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਲਈ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋਤਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ ਏ, ਬੀ, ਸੀ ਅਤੇ ਡੀ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟੇਬਲ 6.9 ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੇ ਤਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਕੈਟਾਗਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.9

ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ	ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀ ਉਪਰ ਖਰਚਾ			
		ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5	6
I	61540	82781	55089	31660	28430
II	104204	110223	86724	46254	38491
III	-	-	-	-	-
ਔਸਤ	83414	96851	71309	39113	33588

6.10 ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ :- ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਚਾਰ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ ਉਪਰ ਖਰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਜੇ ਰਕਬੇ ਲਈ ਖੇਤਰਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਸਾਰਣੀ 6.10 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.10

ਖੇਤਰਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ				ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ				ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	-38659	11741	54491	60210	-21241	6451	29940	33110	-10620	3226	14970	16555
II	-11527	33473	110973	125840	-6019	17480	57950	65713	-3010	8740	28975	32856
III	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ਔਸਤ	-25093	22607	82732	93050	-13437	12105	44301	49826	-6718	6053	22150	24913

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਏ' ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ) ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਔਸਤ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ (-)13437 ਰੁ: ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। 'ਬੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਲਈ ਜਿਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਈ ਗਈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ (ਸਥਾਈ) ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਲਈ ਔਸਤ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 12105 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। 'ਸੀ' ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 44301 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਡੀ' ਜਿਥੇ ਵਾਹੀਕਾਰ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਦੀ ਔਸਤ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ 49826 ਰੁਪਏ ਸੀ।

6.11 ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ :- ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ (ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਨਹੀਂ ਖਰਚ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜੋਤਾਂ ਉਪਰ ਸਾਰੇ ਕਾਮੇ (ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਸਥਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰ) ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਣੀ 6.11 ਵਿਚ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ, ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਚਾਰ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੱਢੇ ਗਏ ਹਨ।

- ਏ ਕੈਟਾਗਰੀ :-** ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ (ਵਪਾਰਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ)
- ਬੀ ਕੈਟਾਗਰੀ :-** ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਈ (ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ)
- ਸੀ ਕੈਟਾਗਰੀ :-** ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਲਈ (ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਭੂਮੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪੂੰਜੀ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ)।
- ਡੀ ਕੈਟਾਗਰੀ :-** ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ (ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਮਾਲਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ)

**ਸਾਰਣੀ 6.11
ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀਫਲ**

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕੈਟਾਗਰੀ			
	ਏ	ਬੀ	ਸੀ	ਡੀ
1	2	3	4	5
ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ				
I	-19329	5871	27246	30130
II	-5764	16136	55486	62920
III	-	-	-	-
ਔਸਤ	12546	11304	41366	46525
ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ				
I	-36.97	27.14	133.19	147.58
II	-15.79	45.85	152.02	172.38
III	-	-	-	-
ਔਸਤ	-34.37	30.97	113.33	127.47

ਕੈਟਾਗਰੀ 'ਡੀ' ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (46525 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 127.47 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ) ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਖੇਤਰਵਾਰ ਭਿੰਨਤਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਖੇਤਰ-II ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (62920 ਰੁਪਏ ਅਤੇ 172.38 ਰੁਪਏ) ਅਤੇ ਖੇਤਰ-I ਵਿਚ ਤਰਤੀਬਵਾਰ (30130 ਰੁਪਏ ਅਤੇ 147.58 ਰੁਪਏ) ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸੀ।

6.12 ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜ਼ਰਤਾਂ :- ਅਧਿਐਨ ਅਧੀਨ ਜੋਤਾਂ ਉਪਰ ਉਜ਼ਰਤ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ (ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਾ ਸਥਾਈ) ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਾਰਣੀ 6.12 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਰਾਏ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਉਥੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਭੁਗਤਾਨ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ।

**ਸਾਰਣੀ 6.12
ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜ਼ਰਤਾਂ**

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ	ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ
1	2	3
I	28000	76.71
II	25000	68.49
III	-	-
ਔਸਤ	26500	72.60

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਜਰਤਾਂ ਖੇਤਰ-I ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ 76.71 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਅਤੇ ਖੇਤਰ II ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ 68.49 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਸਨ।

6.13 ਸਾਰਣੀ 6.13 ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਦੀ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉਜਰਤਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.13

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਜਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀਫਲ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ	
	ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਜਰਤਾਂ	ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਫਲ
1	2	3
I	76.71	-36.97
II	68.49	-15.79
III	-	-
ਔਸਤ	72.60	-34.37

ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਸਥਾਈ ਕਾਮੇ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (76.71 ਰੁਪਏ) ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ (-36.97 ਰੁਪਏ) ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ।

6.14 ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਉਪਰ ਲਾਗਤ :-ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਦੀ ਔਸਤ ਲਾਗਤ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 6.14

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

1	2	3
ਏ	ਫੀਡ	
	(1) ਹਰਾ ਚਾਰਾ	12029
	(2) ਟਾਂਡੇ	-
	(3) ਚਾਰਾ	-
ਬੀ	ਖਣਿਜ ਖੁਰਾਕ	3426
ਸੀ	ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਲਾਗਤ	-
	(1) ਬਲਦਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਵਿਆਜ 12.50% ਸਲਾਨਾ	1244
	(2) ਬਲਦਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਘਾਟਾ 12% ਸਲਾਨਾ ਦਰ	1002
ਡੀ	ਮਕਾਨ	-
	(1) ਮਕਾਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਵਿਆਜ 12.50% ਸਲਾਨਾ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ	1140
	(2) ਮਕਾਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਪਰ ਘਾਟਾ	259
ਈ	ਫੁੱਟਕਲ	285
ਐਫ	ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	5300
	ਕੁੱਲ ਖਰਚ	24685
	ਬਲਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਰੁੜੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਘਟਾ ਕੇ	1200
	ਨਿਰੋਲ ਲਾਗਤ	23485

ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ
ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ
ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

ਅਧਿਆਇ - 7

ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

ਜਨਰਲ :- ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਹੱਥੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੋਵੇਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਿੰਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕਿ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਝਾੜ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਕਈ ਤੱਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ, ਉਪਜ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ, ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ, ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵਾਹੀ ਦੀ ਲਾਗਤ, ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ, ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਦੀ ਤਿੰਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭੌ-ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਭੌ-ਬਲਦ/ਟਰੈਕਟਰ ਅਨੁਪਾਤ :- ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ 4 ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, 77 ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ 77 ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਿਆ। ਕੁੱਲ 630.36 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਰਕਬਾ 7.47 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਰਕਬਾ 190.80 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਰਕਬਾ 432.09 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਔਸਤ ਅਕਾਰ 1.87 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦਾ 2.48 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਔਸਤ ਅਕਾਰ 5.61 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ।

ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ, ਸੈਮੀ ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਣੀ 7.1 ਅਤੇ 7.2 ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰਣੀ 7.1

ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇਵਾਰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

ਜੋਤ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	ਜੋਤ ਦਾ ਔਸਤ ਅਕਾਰ (ਹੈਕਟੇਅਰ)
1	2	3	4
1. ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	4	7.47	1.87
2. ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	77	190.80	2.48
3. ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	77	432.09	5.61
ਔਸਤ	158	630.36	3.99

ਸਾਲ 2008-09 ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਔਸਤ ਅਕਾਰ (5.61 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਔਸਤ ਅਕਾਰ (2.48 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਔਸਤ ਅਕਾਰ (1.87 ਹੈਕਟੇਅਰ) ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.2

ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ/ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ/ਟਰੈਕਟਰ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ (ਸਾਲ 2008-09)

(ਹੈਕਟੇਅਰ)

ਮੱਦ	ਜੋਤਾਂ		
	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ
1	2	3	4
1. ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ			
(1) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	0.93	1.27	2.21
(2) ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ	1.87	-	-
(3) ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ	-	-	5.46
2. ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ			
(1) ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ	1.87	2.52	4.40
(2) ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ	3.74	-	10.86
(3) ਪ੍ਰਤੀ ਟਰੈਕਟਰ	-	-	-

ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਔਸਤ ਰਕਬਾ 0.93 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਰਕਬਾ 1.27 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰਕਬਾ 2.21 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਔਸਤ ਰਕਬਾ 1.87 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਕਾਮਾ ਫਸਲੀ ਔਸਤ ਰਕਬਾ 1.87 ਹੈਕਟੇਅਰ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਲਈ 2.52 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਇਹ ਰਕਬਾ 4.40 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋਤਾਂ ਫਸਲੀ ਰਕਬਾ 3.74 ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਇਹ ਰਕਬਾ 10.86 ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.3

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ (2008-09)

(ਹੈਕਟੇਅਰ)

ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਕੁੱਲ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ	ਕੁੱਲ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ	ਤੀਬਰਤਾ
1	2	3	4
1. ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	7.47	14.94	200
2. ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	190.80	378.32	198
3. ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	432.09	858.17	199
ਜੋੜ	630.36	1251.43	199

ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ

ਤੀਬਰਤਾ = $\frac{\text{ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ}}{\text{ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਬੀਜਿਆ ਨਿਰੋਲ ਰਕਬਾ)}} \times 100$

ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ (ਬੀਜਿਆ ਨਿਰੋਲ ਰਕਬਾ)

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (199) ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.4

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੰਜੀ ਭੂਮੀ ਉਪਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਫਸਲੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਾਲ 2008-09

(ਹੈਕਟੇਅਰਾਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	%	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	%	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ (ਹੈਕਟੇਅਰ)	%
1	2	3	4	5	6	7
1. ਕਣਕ	6.87	46	165.73	44	384.81	45
2. ਚਾਵਲ (ਝੋਨਾ)	5.66	39	136.51	36	335.85	39
3. ਮੱਕੀ	1.01	6	7.80	2	10.33	1
4. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-	-	-	-
5. ਗੰਨਾ (ਬੀਜ)	-	-	0.04	-	7.29	1
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	-	16.89	4	35.86	4
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ(ਸਰੋਂ)	-	-	0.50	-	1.71	-
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-	-	-	-
10. ਚਾਰਾ	1.40	9	49.05	13	76.79	9
11. ਹੋਰ	-	-	1.90	1	5.53	1
ਜੋੜ	14.94	100	378.32	100	858.17	100

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨਾ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਕਣਕ ਅਧੀਨ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 46%, 44% ਅਤੇ 45% ਰਕਬਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ, ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਝੋਨੇ ਦਾ ਰਕਬਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 39%, 36% ਅਤੇ 39% ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.5

ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉਪਜ (ਸਾਲ 2008-09)

(ਕੁਇੰਟਲਾਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ
1	2	3	4
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	33.04	42.87	42.53
2. ਕਣਕ (ਤੂੜੀ)	30.13	29.98	31.07
3. ਚਾਵਲ(ਝੋਨਾ)	50.00	64.08	64.04
4. ਮੱਕੀ	24.75	18.97	24.20
5. ਗੰਨਾ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-
6. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	21.67	23.61
7. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-
8. ਤੋਰੀਆ	-	23.00	21.57
9. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-

ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.6

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਸਾਲ 2008-09

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ
1	2	3	4
1. ਕਣਕ(ਦਾਣਾ)	35686	46302	51239
2. ਕਣਕ (ਤੂੜੀ)	6277	5509	5883
3. ਚਾਵਲ(ਝੋਨਾ)	44435	58446	61776
4. ਮੱਕੀ	19802	16385	-
5. ਕਮਾਦ(ਗੁੜ ਤੇ ਸੱਕਰ)	-	-	-
6. ਕਮਾਦ (ਬੀਜ)	-	71250	94815
7. ਕਪਾਹ(ਅਮਰੀਕਨ)	-	63506	58430
8. ਕਪਾਹ(ਦੇਸੀ)	-	-	-
9. ਤੌਰੀਆ	-	34400	42092
10. ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ	-	-	-
11. ਚਾਰਾ(ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ)	42300	38286	37109

ਸਾਰਣੀ 7.7

ਖਰਚੇ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੱਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਲਾਗਤ

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ
1	2	3	4
1. ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ			
(1) ਸਥਾਈ	25542	22671	15402
(2) ਅਸਥਾਈ	2932	2657	2912
2. ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ	12576	768	-
3. ਬੀਜ	1878	2260	2227
4. ਸੰਦ	1266	1322	19559
5. ਕੰਮੀ	-	-	-
6. ਟਿਊਬਵੈਲ ਤੇ ਖੂਹ	7044	9251	6286
7. ਸਿੰਜਾਈ ਤੇ ਖਰਚੇ	-	-	-
8. ਰੂੜੀ ਤੇ ਖਾਦ	5160	5588	5299
9. ਕਿਰਾਇਆ	32195	44803	46715
10. ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਲਗਾਨ	-	-	-
11. ਫੁਟਕਲ	8258	9971	7596
ਜੋੜ	96851	92291	105996

ਉਪਰ ਦਿੱਤੀ ਸਾਰਣੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ 2008-09 ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸਰੀਰਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਸਥਾਈ+ਅਸਥਾਈ) ਦੀ ਲਾਗਤ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ (25542 ਰੁ:) ਸੀ। ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਬਾਕੀ ਕੈਟਾਗਰੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ (5588 ਰੁ:) ਸੀ। ਕਿਰਾਏ ਦਾ ਖਰਚ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਦੂਜੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ (46715 ਰੁ:) ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.8

ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸਾਲ 2008-2009

(ਰੁਪਿਆਂ ਵਿਚ)

ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ	ਕੁੱਲ ਖਰਚ	ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ
1	2	3	4
1. ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	83414	39572	43842
2. ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	102757	32458	70299
3. ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	105987	54688	51299

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ 105987 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ 83414 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੀ 102757 ਰੁਪਏ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ 54688 ਰੁਪਏ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦਾ 32458 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦਾ 39572 ਰੁਪਏ ਸੀ। ਨਿਰੋਲ ਆਮਦਨ ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਦੀ 70299 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 51299 ਅਤੇ 43842 ਰੁਪਏ ਸੀ।

ਸਾਰਣੀ 7.9

ਜੋਤਵਾਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ, ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਬਾਬਤ ਸਾਲ 2008-09

ਜੋਤ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ	ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਕਾਮੇ	ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ
1	2	3	4	5
1. ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	8	2.00	-	-
2. ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ	127	165	23	0.30
3. ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ	130	1.69	65	0.84

ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋਤ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਕਾਮੇ ਤਰਤੀਬਵਾਰ 1.69 ਅਤੇ 0.84 ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਸਨ।

ਸਾਰਣੀ 7.10

ਸਾਲ 2008-09 ਵਿਚ ਹੋਈ ਫਸਲਵਾਰ ਉਪਜ ਦਾ ਕੁੱਲ ਹੋਏ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿਚ
ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ-ਵਾਰ ਯੋਗਦਾਨ

ਫਸਲ ਦਾ ਨਾਂ	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ %	ਸੈਮੀ-ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ %	ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ %
(ੳ) ਅਨਾਜ			
ਕਣਕ	46	44	43
ਝੋਨਾ	40	41	43
ਮੱਕੀ	3	1	1
ਕਮਾਦ	-	-	-
ਹੋਰ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ	-	-	-
ਉਪ ਜੋੜ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲਾਂ	89	86	87
(ਅ) ਤੇਲ ਬੀਜ(ਮੂੰਗਫਲੀ ਸਹਿਤ)	-	-	2
(ੲ) ਰੇਸ਼ੇ	-	-	-
ਕਪਾਹ ਅਰਮੀਕਨ-1	-	5	4
ਕਪਾਹ ਦੇਸੀ-!	-	-	-
ਉਪ ਜੋੜ ਰੇਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ	-	5	6
(ਸ) ਚਾਰਾ	10	9	6
(ਹ) ਹੋਰ	1	-	1
ਕੁੱਲ ਜੋੜ	100	100	100

ਸਾਲ 2008-09 ਦੌਰਾਨ ਬਲਦਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸੈਮੀ ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾਵਾਰ ਯੋਗਦਾਨ ਮੈਕਾਨਾਈਜ਼ਡ ਜੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।